

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА РОМАНИСТИКУ

КУЛИНАРСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА У ФРАНЦУСКОЈ, ИТАЛИЈАНСКОЈ И СРПСКОЈ ФРАЗЕОЛОГИЈИ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор: Проф. др Драгана Дробњак Кандидат: мр Јована Марчета

Нови Сад, 2016. године

образац 5а**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ****КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА**

Редни број: РБР	
Идентификациони број: ИБР	
Тип документације: ТД	Монографска документација
Тип записа: ТЗ	Текстуални штампани материјал
Врста рада (дипл, маг., докт.): ВР	Докторска дисертација
Име и презиме аутора: АУ	Јована Марчета
Ментор (титула, име, презиме, звање): МН	Проф. др Драгана Дробњак, ванредни професор за ужу научну област романистика
Наслов рада: НР	Кулинарска терминологија у француској, италијанској и српској фразеологији
Језик публикације: ЈР	Српски
Језик извода: ЈИ	срп. / енгл.
Земља публикавања: ЗП	Република Србија
Уже географско подручје: УГП	АП Војводина
Година: ГО	2016.
Издавач: ИЗ	ауторски репринт
Место и адреса: МА	Нови Сад, Зорана Ћинђића 2

Физички опис рада: ФО	11 поглавља / 219 страница / 162 референце / 3 прилога
Научна област: НО	Наука о језику, романистика
Научна дисциплина: НД	Лексикологија
Predmetna odrednica, ključne reči: РО	Фраземи, кулинарска терминологија, француски језик, италијански језик, српски језик
УДК	
Чува се: ЧУ	
Важна напомена: ВН	
Извод: ИЗ	<p>Предмет нашег истраживања су француски, италијански и српски фраземи који садрже кулинарску терминологију (лексеми које означавају различите намирнице (нпр. <i>јабука, јаје</i>), поједине врсте једноставнијих јела (нпр. <i>кајгана, каша</i>), месне прерађевине (нпр. <i>кобасица, салама</i>) итд.). Циљ истраживања је да компаративно-контрастивном анализом установимо лексичка и семантичка (не)подударања одабраних фразема француског, италијанског и српског језика. Поред тога, циљ је да фраземе тематски групишемо према концептима које изражавају и да утврдимо на који начин је кулинарска терминологија учествовала у изградњи фразеолошког значења.</p> <p>Први део рада представља теоријски оквир истраживања, док други део рада садржи анализу корпуса и обухвата две целине – анализу мотивације фразема и концептуалну анализу фразема. У делу рада у којем анализирамо мотивацију фразема грађу ћемо разврстати по компонентама које су носиоци значења, док ћемо у оквиру концептуалне анализе фраземе тематски груписати и придружити им одговарајуће дескрипторе који их прецизније описују и представљају односе сличности међу њима.</p>
Датум прихватања теме од стране НН већа: ДП	07. 02. 2014.

Датум одбране: ДО	
Чланови комисије: (име и презиме / титула / звање / назив организације/ статус) КО	председник: др. Рајна Драгићевић, редовни професор за научну област Српски језик, Филолошки факултет Универзитета у Београду члан: др Драгана Дробњак, ванредни професор за ужу научну област Романистика, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду члан: др Александра Блатешић, доцент за ужу научну област Романистика, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

University of Novi Sad
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	
Author: AU	Jovana Marčeta
Mentor: MN	Dragana Drobnjak, PhD, associate professor
Title: TI	Culinary terminology in French, Italian and Serbian phraseology
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	eng. / srp.
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	AP Vojvodina
Publication year: PY	2016.
Publisher: PU	
Publication place: PP	Novi Sad, Zorana Đinđića 2

Physical description: PD	11 chapters / 219 pages / 162 references / 3 appendices
Scientific field SF	Linguistics, Romance studies
Scientific discipline SD	Lexicology
Subject, Key words SKW	Idioms, culinary terminology, French language, Italian language, Serbian language
UC	
Holding data: HD	
Note: N	
Abstract: AB	<p>The subject of this research are French, Italian and Serbian idioms comprising the culinary terminology (lexemes that denote groceries (e.g. <i>apple</i>, <i>egg</i>), certain types of simple meals (e.g. <i>omelette</i>, <i>porridge</i>), meat products (e.g. <i>sausage</i>, <i>salami</i>), etc.). The aim of this study is to determine the lexical and semantic similarities and differences of the chosen idioms by using comparative-contrastive analysis. Furthermore, our objective is to classify the idioms into groups based on the concepts which they express and to determine the way in which the culinary terminology motivates the phraseological meaning.</p> <p>The first part of this work presents the theoretical frame of the research, while the second part contains the analysis of the corpus and consists of two parts – analysis of the motivation of the idioms and conceptual analysis of the idioms. In the part where we analyse the motivation of the idioms, the corpus is classified according to components which are the carriers of meaning, while in the conceptual analysis we will classify the idioms into thematic groups and we will associate the idioms with appropriate descriptors which describe them more precisely and represent the relations of similarity between them.</p>
Accepted on Scientific Board on: AS	7 th February 2014.
Defended: DE	

Thesis Defend Board:
DB

president: Rajna Dragičević, PhD, full professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

member: Dragana Drobnyak, PhD, associate professor, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

member: Aleksandra Blatešić, PhD, assistant professor, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

Желела бих да се захвалим свима који су ми помогли да ова дисертација добије коначан облик. Пре свега, велику захвалност дугујем својој менторки проф. др Драгани Дробњак која ме је заинтересовала за ову област истраживања, а потом све време пратила израду ове дисертације и усмеравала ме својим драгоценим саветима. Захваљујем јој се на изузетном менторском раду и подршци коју ми је пружила. Такође се захваљујем проф. др Рајни Драгићевић и доц. др Александри Блатешић које су уложиле велики труд како би својим сугестијама допринеле квалитету ове дисертације.

Захваљујем се свима који су ми помогли у прибављању литературе. Међу њима бих издвојила пријатељицу доц. др Наташу Половину која ми је уливала позитивну енергију током писања овог рада, колегиницу др Наду Филипин са Филозофског факултета у Загребу и колегу и драгог пријатеља Андреја Хорвата.

Такође бих желела да се захвалим свом супругу на разумевању и стрпљењу. На крају, највећу захвалност дугујем својим родитељима који су све време били уз мене и без чије безусловне подршке и помоћи не бих успела да остварим своју жељу.

Ову дисертацију посвећујем ћеркама Нађи и Наташи, са жељом да једног дана пронађу нешто што ће им заголицати машту и подстаћи их да крену на путовање кроз непрегледна пространства људске знатижеље.

Садржај

1. Увод	6
1.1. Структура рада	9
1.2. Напомене о корпусу.....	9
2. Савремена лингвистичка истраживања	11
2.1. Когнитивна лингвистика	11
2.2. Етнолингвистика.....	12
2.3. Лингвокултурологија.....	12
2.3.1. Лингвокултурологија у додиру са другим научним дисциплинама	13
2.4. Језичка и концептуална слика света	13
3. Фразеологија.....	16
3.1. Терминологија којом се означавају фразеолошке јединице.....	16
3.2. Дефиниције фразема.....	17
3.3. Критеријуми за идентификацију фразема	18
3.3.1. Формални критеријуми	18
3.3.2. Семантичко-синтаксички критеријуми	20
3.4. Семантичка фразеологизација	25
3.5. Анализа фразема	26
3.6. Контрастивна фразеологија	26
3.6.1. Појам еквиваленције.....	27
4. Концептуална анализа фразема	29
4.1. Семантички сценарио	30
4.2. Концептуална поља и дескриптори.....	30
4.3. Значај концептуалне организације фразема	31
4.4. Лексички скупови	32
4.5. Појмовна метафора	32
4.5.1. Врсте појмовних метафора	33
4.5.2. Универзалност појмовних метафора.....	34
4.5.3. Појмовне метафоре и храна	35
5. Извори за настанак фразема и врсте мотивација	37
5.1. Интертекстуална мотивација	38
5.2. Когнитивни механизми и мотивација фразема	39

5.3.	Утицај симболике на формирање фразеолошког значења	41
5.4.	Утицај основног и секундарног значења фраземских компонената на мотивацију фразема	42
5.5.	Гестовна мотивација	43
6.	Карактеристике француске, италијанске и српске кухиње	44
6.1.	Француска кухиња	44
6.2.	Италијанска кухиња	45
6.3.	Српска кухиња	46
7.	Фраземи са кулинарском терминологијом као предмет досадашњих истраживања	48
8.	Анализа корпуса	49
8.1.	Анализа мотивације фразема са кулинарском компонентом	50
8.1.1.	Воће	50
8.1.1.1.	Хипероним <i>воће</i>	50
8.1.1.2.	Банана	51
8.1.1.3.	Грожђе	52
8.1.1.4.	Дрен	55
8.1.1.5.	Дуња	55
8.1.1.6.	Јабука	55
8.1.1.7.	Јагода	60
8.1.1.8.	Кестен	61
8.1.1.9.	Крушка	61
8.1.1.10.	Лимун и наранџа	64
8.1.1.11.	Орах	66
8.1.1.12.	Смоква	67
8.1.1.13.	Трешња	68
8.1.1.14.	Шипак	69
8.1.1.15.	Шљива	69
8.1.1.16.	Закључак	70
8.1.2.	Поврће	71
8.1.2.1.	Хипероним <i>поврће</i>	71
8.1.2.2.	Боб, сочиво и боранија	72
8.1.2.3.	Грашак и леблебија	73
8.1.2.4.	Пасуљ	73

8.1.2.5.	Бостан.....	74
8.1.2.6.	Карфиол	74
8.1.2.7.	Кромпир.....	75
8.1.2.8.	Купус	76
8.1.2.9.	Црни и бели лук	79
8.1.2.10.	Паприка.....	81
8.1.2.11.	Парадајз.....	81
8.1.2.12.	Печурка (гљива)	82
8.1.2.13.	Рен	83
8.1.2.14.	Репа.....	83
8.1.2.15.	Ротквица.....	84
8.1.2.16.	Тиква	84
8.1.2.17.	Шаргарепа.....	85
8.1.2.18.	Закључак	87
8.1.3.	Житарице, производи и јела од житарица	88
8.1.3.1.	Жито	88
8.1.3.2.	Брашно	89
8.1.3.3.	Производи од брашна и житарица	91
8.1.3.4.	Хлеб.....	91
8.1.3.5.	Тесто.....	101
8.1.3.6.	Посластице од брашна.....	103
8.1.3.7.	Јела од житарица	105
8.1.3.8.	Закључак	107
8.1.4.	Месо, месне прерађевине и масти	108
8.1.4.1.	Месо и јела од меса.....	108
8.1.4.2.	Месне прерађевине	110
8.1.4.3.	Масти.....	112
8.1.4.4.	Закључак	113
8.1.5.	Јаја	114
8.1.5.1.	Закључак	121
8.1.6.	Млеко и млечни производи.....	121
8.1.6.1.	Млеко	122
8.1.6.2.	Сир.....	123
8.1.6.3.	Маслац.....	124

8.1.6.4.	Закључак	126
8.1.7.	Зачини и додаци јелима	127
8.1.7.1.	Шећер и мед	127
8.1.7.2.	Со и бибер	130
8.1.7.3.	Уље и сирће	132
8.1.7.4.	Закључак	135
8.2.	Концептуална анализа фразема са кулинарском компонентом	136
8.2.1.	Концептуално поље „Човекове особине“	137
8.2.1.1.	Карактерне особине	137
8.2.1.2.	Интелектуалне особине	146
8.2.1.3.	Физичке особине	147
8.2.1.4.	Закључак	152
8.2.2.	Концептуално поље „Човекова стања“	153
8.2.2.1.	Физичко стање	153
8.2.2.2.	Психичко стање	156
8.2.2.3.	Емотивно стање	156
8.2.2.4.	Материјално стање	157
8.2.2.5.	Закључак	159
8.2.3.	Концептуално поље „Човек као друштвено биће“	160
8.2.3.1.	Човеков статус у друштву	160
8.2.3.2.	Човеков однос према другим људима	162
8.2.3.3.	Закључак	168
8.2.4.	Концептуално поље „Човек као активно биће“	169
8.2.4.1.	Фраземи који упућују на човекове активности у вези са новцем	169
8.2.4.2.	Фраземи који се односе на човеков посао и начин рада	173
8.2.4.3.	Фраземи који упућују на човеково учешће у различитим ситуацијама	174
8.2.4.4.	Фраземи којима се описује човеково понашање и реакције у различитим ситуацијама	176
8.2.4.5.	Закључак	178
8.2.5.	Концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“	179

8.2.5.1. Фраземи којима се квалификује вредност предмета и поступака	179
8.2.5.2. Фраземи којима се квалификују ситуације, периоди и догађаји.....	181
8.2.5.3. Фраземи којима се квалификују различити поступци и послови	182
8.2.5.4. Фраземи којима се описује човеков поглед на време.....	184
8.2.5.5. Фраземи којима се описује човеков поглед на простор и количину	184
8.2.5.6. Фраземи којима се квалификују различите појаве и појмови	185
8.2.5.7. Закључак	188
9. Закључак истраживања.....	189
10. Додаци	196
10.1. Листа француских фразема	196
10.2. Листа италијанских фразема.....	199
10.3. Листа српских фразема.....	203
11. Библиографија.....	206
Сажетак.....	218
Résumé	219

1. Увод

Језик не представља изоловану појаву, одвојену од културе и друштва које се њиме служи. Језик и култура су у сталном контакту (Bugarski 2005), а из њиховог односа произлази један од кључних појмова у когнитивној лингвистици и лингвокултурологији – *језичка слика света*. Језичка слика света одражава поглед на свет и начин размишљања народа и представља резултат уопштавања личних и групних искустава. Она је израз човекове способности да обликује слику стварности у одређеној лингвокултуралној заједници (Драгићевић 2010б).

Језичким средствима реконструише се слика спољног света, односно слика духа и културе једног народа. Сваки језик садржи специфичности конкретне културе и на свој начин рашчлањава свет, те говорници различитих језика имају сопствену слику света која се разликује од стварности (исп. Љ. Поповић 2008; Драгићевић 2010б).

Фразеологија у великој мери указује на повезаност културе и језика. Фраземима се изражавају различити културни садржаји, односно дух, традиција и историја једног народа, те фразеологија представља важан извор за реконструкцију језичке слике света.

Фраземи су погодни за проучавање лингвокултуролошких сличности и разлика будући да с једне стране сликовито приказују оно што је заједничко многим народима, док с друге стране исказују начин размишљања и специфичности одређеног друштва и културе.

Предмет нашег истраживања су француски, италијански и српски фраземи који садрже кулинарску терминологију. У зависности од врста језичких јединица које се убрајају у фразеологију (фраземи у ужем смислу, устаљени изрази (пословице, изреке), колокације), као и од циљева истраживања и начина на који се анализира језички материјал, аутори који су се до сада бавили анализом кулинарске терминологије у фразеологији на различите начине су дефинисали оно што подразумевају под кулинарским компонентама. Тако, на пример, ауторка Хрњак (2007), поред лексема којима се означавају намирнице, врсте и облици хране, у кулинарску терминологију убраја и лексеме које се

односе на посуђе које се користи за припрему хране, док су Мутавцић, Тодоровић и Сивачки (2012) међу кулинарске компоненте уврстили и лексеме које се односе на разне врсте пића. Ми у овом раду под кулинарском терминологијом подразумевамо лексеме које означавају различите намирнице (нпр. воће, поврће, житарице, зачини итд.), поједине врсте једноставнијих јела (нпр. кајгана, каша, паприкаш, пасуљ итд.), месне прерађевине (кобасица, салама итд.), посланице (колач, (х)алва итд.), као и различите прехранбене производе (сир, хлеб, бриош). На овакав избор грађе одлучили смо се на основу чињенице да су лексеме које се односе на наведене врсте хране најзаступљеније у фразеолошком фонду три језика у посматраној термилошкој области. Због обима лексичког фонда, у наше истраживање нисмо уврстили лексеме које означавају различите врсте пића (осим млека које представља сировину од које се праве друге намирнице попут сира, маслаца итд.), посуђа, нити лексеме које се односе на припрему или конзумирање хране и пића (нпр. кувати, поховати итд.).

Будући да је храна неизоставан елемент човекове ванјезичке стварности, фраземи који садрже кулинарску терминологију неминовно су заступљени у фразеологији три посматрана језика. Иако у великој мери одражавају културолошке особености језичких заједница, због чега су изузетно значајни за компаративно-контрастивна изучавања језика, у области контрастивне фразеологије није им посвећено довољно пажње. Стога сматрамо да ће резултати истраживања довести до нових закључака у поређењу ова три језика и тиме дати својеврстан допринос компаративно-контрастивној фразеологији. Поред тога, овакво истраживање биће од великог значаја и користи за лексикографију и наставу страних језика, као и за савремена лингвистичка истраживања.

Језичком анализом одабраних фразема француског, италијанског и српског језика истражићемо и приказати поглед на свет говорника ова три језика. Предмет нашег истраживања анализираћемо на више начина, што ће нам пружити ширу слику и бољи увид у метафорички начин размишљања ова три народа који се одражава у фразеологији.

Сходно томе, поставили смо три основна циља истраживања:

- Први циљ истраживања је да компаративно-контрастивном анализом установимо лексичка и семантичка (не)подударања одабраних фразема француског, италијанског и српског језика, при чему је француски полазни, а италијански и српски циљни језици. Под формалном (лексичком и семантичком) еквиваленцијом подразумевамо да фраземи имају истоветно значење и да садрже исту кулинарску компоненту, као и да фраземи припадају истом језичком регистру, односно савременом стандардном језику. Циљ рада није да утврдимо семантичке еквиваленте различите структуре. У овом истраживању полазимо од претпоставке да ће због европског културног круга и традиције којима припадају говорници три посматрана језика бити истоветних фразема, али да ће бити и лексичких и семантичких неподударности које су последица специфичности националних култура и припадности различитим језичким групама (француски и италијански припадају романској групи језика, док српски припада словенској групи језика).
- Други циљ је да одабране фраземе тематски групишемо у зависности од концепта који изражавају. Оваквим начином груписања установићемо у којој мери се фраземи три језика концептуализују на исти начин, а у којој мери зависе од језика и културе. Постоје и други начини на које одабрана грађа може да буде анализирана и груписана (нпр. према појмовним метафорама, асоцијативним пољима). Ми смо се определили за груписање фразема у концептуална поља будући да сматрамо да је овакав начин организације прикладан за нашу грађу и да на прегледан начин пружа увид у семантичку и концептуалну (не)истоветност фразема три језика.
- Трећи циљ је да утврдимо на који начин је кулинарска терминологија учествовала у изградњи фразеолошког значења. С обзиром на то да посматрамо три језика, циљ истраживања није да обавезно установимо етимологију сваког фразема, него да утврдимо и упоредимо најзаступљеније типове мотивације у три језика како бисмо стекли слику о сличностима и разликама у метафоричном начину размишљања три народа и о утицају националних култура на формирање фразеолошког значења.

1.1. Структура рада

Рад обухвата две целине. Први део рада, који представља теоријски оквир истраживања, обухвата седам поглавља. Након уводних напомена које чине прво поглавље, дали смо преглед основних појмова и лингвистичких дисциплина које представљају област истраживања (друго поглавље). У трећем поглављу смо приказали фраземе са теоријског становишта – терминологија, дефиниције, критеријуми за идентификацију, начини анализе фразема итд. Следе поглавља у којима смо изложили основне појмове важне за концептуалну анализу фразема, као што су концептуална поља, дескриптори и појмовна метафора (четврто поглавље) и приказали различите врсте мотивације фразема (пето поглавље). На крају прве целине следе опште напомене о карактеристикама француске, италијанске и српске кухиње (шесто поглавље), као и приказ досадашњих истраживања фразема са кулинарском терминологијом (седмо поглавље).

Други део рада (осмо поглавље) представља анализу корпуса и обухвата две целине – анализа мотивације фразема и концептуална анализа фразема. На крају рада, након закључка истраживања, навели смо листу фразема три језика.

1.2. Напомене о корпусу

Корпус чини укупно 477 фразема (160 из француског, 174 из италијанског и 143 из српског језика). Грађа, која није свеобухватна, ексцерпирана је из различитих једнојезичних и двојезичних општих и фразеолошких речника три посматрана језика и чине је фраземи стандардног савременог француског, италијанског и српског језика. У корпус смо уврстили и фраземе који припадају разговорном језику, а које смо ексцерпирани из речника, као и из новина, часописа и електронских медија. Француске и италијанске фраземе који су у речницима означени као застарели нисмо уврстили у корпус. Будући да српски речници које смо употребљавали не бележе застарелост фразема, критеријум за сврставање српских фразема у корпус била је лична језичка компетенција, као и провера заступљености фразема у новинама, часописима и електронским медијима. Уколико смо уочили да се поједини фраземи пронађени у речницима ретко употребљавају, те фраземе нисмо

уврстили у корпус. Иако у корпус нисмо укључили застареле и дијалекталне, односно регионалне фраземе, уколико смо приликом одређивања формалних еквивалената уочили њихово постојање скренули смо пажњу на то како бисмо указали на концептуалну блискост језика упркос застарелој, односно дијалекталној или регионалној употреби фразема.

На крају, иако ово истраживање не претендује да у потпуности опише фраземе који садрже кулинарску терминологију три посматрана језика, те оставља могућност да неки фраземи не буду наведени и обрађени, желимо да додамо да смо анализирали највећи део фразема посматране термилошке области.

2. Савремена лингвистичка истраживања

У савременој лингвистици влада антропоцентричка парадигма, што не значи да се ранији приступи (попут компаративно-историјског и структуралистичког) у потпуности напуштају, те их се поједини лингвисти сходно теми истраживања и данас придржавају.

У оквирима антропоцентричке парадигме развија се когнитивна лингвистика, као и лингвокултурологија. Важно обележје савремене лингвистике је залажење у друге науке, те је данас готово немогуће бавити се лексикологијом, а не изаћи из оквира њених граница (Драгићевић 2010б: 7, 8).

2.1. Когнитивна лингвистика

Предмет истраживања когнитивне лингвистике су људски ум, когнитивни феномени и когнитивни механизми и процеси као што су: перцепција, мишљење, памћење и учење. Когнитивна лингвистика сматра да је језик неодвојив део укупне психолошке организације, те га проучава као когнитивни феномен. Док се по генеративистичком приступу прави разлика између језичког и ванјезичког знања, у оквиру когнитивне лингвистике значење се изједначава са концептуализацијом, то јест образовањем појмова на основу човековог физичког, чулног, интелектуалног искуства са светом који га окружује (Klikovac 2004: 7-9).

Когнитивна лингвистика се бави односом језика и ума и проучава менталне процесе помоћу којих се стиче и користи језичко знање (речничко знање) и знање о свету (енциклопедијско знање) говорника неког језика. Она прелази границу језика истражујући позадинске операције сазнавања (Fauconnier 2006: 10).

Когнитивисти посматрају ум као ментални лексикон који је нека врста дубинске лексичке структуре. Костић (2004: 102, 103) сматра да ментални лексикон, то јест лексичка меморија, представља модул дуготрајне меморије и да су у њему смештене репрезентације свих речи које говорник неког језика употребљава, а по мишљењу Д. Шипке (1998: 92), за разлику од општег лексикона који је један, менталних има колико и свесних људи.

Фоконије (Fauconnier 2006: 2, 7) истиче да у организацији језика главну улогу имају аналогија, перспектива, сликовита организација, концептуална интеграција итд. али да ови сазнајни капацитети нису својствени језику. По његовом мишљењу концептуална интеграција је успостављање мреже менталних простора који представљају концептуалне пакете стваране у току размишљања и говора са циљем разумевања и деловања.

Централни део когнитивне лингвистике представља анализа метафоричких израза, самим тим и фразема који за когнитивисте представљају психолингвистичке јединице менталног лексикона. Когнитивна лингвистика се додирује и са другим научним дисциплинама, а нарочито са психолингвистиком која се такође бави испитивањем фразема, при чему ставља акценат на то како их говорници одређених језика разумеју (Fink-Arsovski 2002: 37).

2.2. Етнолингвистика

Етнолингвистика је дијахронијска дисциплина чији је циљ да утврди везу између језика и традиционалне културе, као и народног стваралаштва (нпр. митологије, религије, веровања, обичаја, фолклора итд.) (Bugarski 2005: 26).

У својим истраживањима, етнолингвистика се преплиће са низом научних области, као што су етнологија, етимологија и историја језика.

Проучавајући етнолингвистику и културеме у међујезичком простору, Нагорко (Nagórko 2004: 132) запажа да круг интересовања етнолингвистике обухвата оно што је у језицима и културама специфично, те да је свест о томе да разлике постоје важна како би се заобишао етноцентризам.

2.3. Лингвокултурологија

За разлику од етнолингвистике која се бави истраживањем дијахронијске везе између језика и културе, лингвокултурологија је синхронијска дисциплина која изучава језик као феномен културе испитујући оно што је у језицима специфично (Драгићевић 2010б: 7-9).

Лингвокултурологија проучава утицај културе на језик, а по мишљењу руске ауторке Маслове, предмет истраживања лингвокултурологије су: безеквивалентна лексика и лексичке празнине, митологизоване језичке јединице

(нпр. обичаји, обреди, ритуали итд.), паремиолошки слој језика, фразеолошки фонд језика, појмовне метафоре, еталони, стереотипи и симболи, стилска раслојавања у језику, језичко понашање и етикеција (према Драгићевић 2010б: 10, 11).

Задаци лингвокултурологије су да утврди:

- начин на који култура учествује у образовању језичких концепата,
- значењску компоненту језичког знака у којој се чувају културални наноси,
- да ли говорници уносе те културалне наносе у комуникацију,
- постојање културално-језичке компетенције говорника.

2.3.1. Лингвокултурологија у додиру са другим научним дисциплинама

Лингвокултуролошко истраживање може се служити и когнитивистичким методама. Когнитивна лингвистика, као и лингвокултурологија развиле су се у оквиру антропоцентричке парадигме која је окренута ка изучавањима језика са циљем да се упозна човек. Ове две научне дисциплине преклапају се и имају заједнички делокруг и елементе, на исти начин као што се когнитивна лингвистика додирује са психолингвистиком (Драгићевић: 2010б: 7, 22, 25).

Поред тога, лингвокултурологија се по избору тема и грађе коју проучава укршта и са лексикологијом, психолингвистиком, социолингвистиком, а највише је повезана са етнолингвистиком, те је можемо сматрати њеним делом (Ibrayeva et al. 2014: 328).

У оквиру лингвокултурологије проучавају се семантичка поља, фраземи и концепти са циљем да се истражи и прикаже језичка слика света (Драгићевић 2010б: 22).

2.4. Језичка и концептуална слика света

Између језика и културе постоји стална интеракција (Bugarski 2005: 17), а из тог односа језика и културе настаје *језичка слика света* као један од

основних појмова, како у лингвокултурологији, тако и у когнитивистици (Драгићевић 2010б: 11, 12). Језичка слика света је резултат уопштавања личних и групних искустава, а задатак лингвиста који желе да утврде њен садржај је да интерпретирају систематизовану лексику укључујући у свој корпус анализе свих контекста у којима се лексика појављује, фраземе, пословице и изреке, поређења и асоцијативна поља (Стефановић 2012: 17).

Будући да језик није изолован од друштва и културе, језичка слика света варира од језика до језика, а најјасније је изражена у фразеологији (Нрњак 2007: 197). У значењима фразема постоје емоционално-експресивне и социјалне компоненте, као и елементи знања и разумевања света. Сходно томе, у лингвистици се употребљава и термин *фразеолошка слика света*. Ова слика представља начин на који се реалан свет одражава у фразеологији и често се заснива на историјским знањима којима се може приступити само кроз етимолошка изучавања (Bartmiński 2009).

Премда је језичка слика света главни предмет изучавања лингвокултуролога, она се може изучавати и из угла когнитивне лингвистике. По мишљењу Љ. Поповић (2008: 51, 52), за разлику од лингвокултурологије која полази од културе растављајући целовиту слику на концепте, когнитивнолингвистички приступ обухвата и процену удела индивидуалног искуства у колективној категоризацији и структурирању стварности. Дакле, когнитивнолингвистички аспект проучавања језичке слике света обухвата и индивидуалну когнитивну делатност говорног лица крећући се од свести ка језичким кодовима културе. Међутим, како Драгићевић истиче (2010б: 25), лингвокултуролози такође изучавају језичку делатност појединца и однос између индивидуалне и колективне свести и често полазе управо од појединачних представа како би реконструисали целовиту слику о култури. Управо због тога лингвокултуролози и проучавају фраземе, појмовне метафоре, обичаје, еталоне, који припадају једној или већем броју култура како би дошли до целовите слике о датој култури, односно културама.

За истраживање везе између језика и културе веома су важни концепти које ствара човек спознајући свет око себе и стичући различита искуства (Стефановић 2012: 18, 19). Језичком анализом елемената који се пре свега идентификују у оквиру концепата, а затим интерпретирају, долази се до језичке слике света која је често различита чак и међу народима који су блиски и по

језику и по култури због тога што поприма национално-културна обележја (Стефановић 2009: 31).

По мишљењу Белића (1951: 14), народи који живе у различитим приликама своје речи испуњавају другачијим садржајем, а будући да сваки језик одражава стварност на себи својствен начин сматра се да се језици разликују по својим језичким сликама света.

Међутим, како истиче Драгићевић (2010б: 26), резултати бројних истраживања указују на чињеницу да се парцијализација сегмената стварности мало разликује у језицима. Језици на сличан начин парцелишу стварност, а разлике су условне и неважне.

Језичка слика света, то јест језичка слика стварности, није исто што и концептуална слика стварности. Љ. Поповић (2008: 44) сматра да је концептуална слика стварности обухватнија и богатија од језичке слике стварности. Концептуална слика света садржи елементе националног, општечовечанског, као и индивидуалног, те њено испитивање подразумева испитивање појмова, за разлику од истраживања језичке слике света које укључује истраживање језичких јединица, нарочито лексема (Драгићевић 2010б: 12).

Важно је направити разлику и између научне и наивне слике света. Док је наивна, то јест језичка слика света, заједничка свим представницима једне заједнице и треба је изучавати уз помоћ различитог језичког материјала, као што су лексеме или фраземи, научна слика света зависи од степена образовања и искуства појединца у датој заједници (Драгићевић 2010б: 12; Стефановић 2012: 16, 17).

У овом раду под језичком сликом света подразумевамо слику спољног света говорника једног језика која се реконструише помоћу фразема. Различита искуства, као и дух и култура једног народа садржани су у низу концепата, а фраземи су погодни за интерпретацију концепата и изучавања лингвокултуролошких сличности и разлика због тога што с једне стране садрже специфичности једног друштва и културе, док с друге стране приказују сличан поглед на свет говорника различитих језика.

3. Фразеологија

Фразеологија није само лингвистичка, него и културолошки многослојна дисциплина која може да се посматра из више углова (Fink-Arsovski 2002: 6). Будући да се ради о једној од најмлађих и најмање испитаних области језика, не чуди чињеница да постоје недоследности приликом употребе терминологије којом се означавају фразеолошке јединице, као и да у лингвистици не постоји општеприхваћена дефиниција фразеолошких јединица.

3.1. Терминологија којом се означавају фразеолошке јединице

Терминологија којом се означавају фразеолошке јединице веома је разнолика. У француском језику употребљавају се термини: *expression (idiomatique)*, *idiome*, *locution (figée)*, *unité phraséologique*, *phraséologisme*, *phrasème* и други, док су у италијанском језику у употреби термини: *espressione idiomatica*, *idioma*, *modo di dire*, *locuzione*, *frase fatta* итд. У српском језику такође се употребљавају различити називи: *фразеолошка јединица*, *идиом*, *идиоматска фраза*, *устаљена фраза*, *фразеолошки израз*, *устаљени обрт*, а највише су се усталили термини *фразеологизам*, који је преузет из руског језика, и *фразем(а)*, који је аналоган називима других језичких јединица (нпр. *морфем(а)*, *лексем(а)*) (исп. Мршевић-Радовић 1987: 11,12; Fink-Arsovski 2002: 6).

По мишљењу Миленка Поповића (1980: 47), аутори су се у ранијим радовима ретко одлучивали за употребу термина *фразем*, због тога што су зазирали од тако егзактног назива, будући да *фразем* није прецизно дефинисан као други лингвистички појмови. Међутим, у данашње време овај термин је све чешће у употреби, јер је системски, те има предност над другим називима (исп. Мршевић-Радовић 1987:12; Fink-Arsovski 2002:6).

Осврћући се на књигу Добровољског и Пиранен (Dobrovolski, Piirainen 2005б), Омазић (2005а: 108) запажа да, иако термин *фразем* (енгл. *phrase*) звучи природно говорницима словенских језика, остаје питање да ли ће икада постати општеприхваћен, јер се у англосаксонској лингвистици одувек преферирао термин *идиом* (енгл. *idiom*).

Између мноштва назива за фразеолошку јединицу, ми смо се у овом раду одлучили за употребу термина *фразем* будући да је овај назив аналоган називима других језичких јединица, као и да се све чешће употребљава у српској лингвистици.

3.2. Дефиниције фразема

Постоје разлике по питању тога шта се у различитим језицима сматра фраземом (Andrić 2009: 241).

Француски аутор Гиро (Guiraud 1962: 5, 6) под фраземом¹ подразумева скуп више речи које чине синтаксичко и лексичко јединство и имају јединствену форму и смисао и посебна метафорична значења.

С друге стране, лингвиста Реј (Rey, Chantreau 2007: X) наглашава разлику између француских термина *locution* и *expression* дефинишући први термин као *начин казивања (manière de dire)*, то јест начин на који се ствара говор, начин на који се организују расположиви елементи језика у циљу стварања једног *функционалног облика (forme fonctionnelle)*. По његовом мишљењу, управо због тога можемо да говоримо о *прилошким изразима (locutions adverbiales)*, *предлошким изразима (locutions prépositives)* итд. У речнику *Trésor de la langue française*² термин *locution* дефинисан је као група устаљених речи која има граматичку и семантичку вредност једне речи.

За разлику од тога, термин *expression* означава *начин исказивања нечега (manière d'exprimer quelque chose)* и најчешће подразумева присуство неке стилске фигуре (нпр. метафоре, метонимије итд.), те је за њега много битнија семантика, односно веза између садржаја и смисла него сам *језички облик (forme linguistique)* (Rey, Chantreau 2007: X).

По мишљењу италијанске ауторке Казадеи (Casadei 1995: 335; 1996: 13, 14), фраземи су конвенционални, вишелексемни спојеви које карактерише устаљено, некомпозиционално³, недословно значење, док их Питано (Pittano 2008: 3) сматра скраћеним поређењем.

¹ Гиро употребљава термин *locution*.

² У даљем тексту TLF.

³ О (не)композиционалности фразема опширније у поглављу 3.3.2.

У српској лингвистици Драгићевић (2010а: 24) дефинише фраземе као устаљене језичке јединице које се састоје од најмање две речи и имају јединствено значење, а према Мршевић-Радовић (2008: V), фраземи су вишелексемни спојеве стабилне структуре и значења и релативно устаљеног лексичког састава.

Међутим, и поред наведених дефиниција, при одређивању границе између фразема и нефразеолошког скупа и границе између фразема и реченице као самосталне целине, јавља се низ збуњујућих елемената (Milenko Porović 1980: 47). Како би се јасније утврдила ова граница и разлика између фразема и сродних језичких јединица потребно је прецизније сагледати основна обележја фразема.

3.3. Критеријуми за идентификацију фразема

Постоје формални и семантичко-синтаксички критеријуми за идентификацију фразема (Dragičević 2009: 39-41). Вишечланост, репродуктивност и устаљеност сврставају се у формалне критеријуме, док експресивност, десемантизација, идиоматичност, некомпозиционалност (нерашчлањивост), као и могућност уклапања у контекст попут обичне лексеме, припадају семантичко-синтаксичким критеријумима.

3.3.1. Формални критеријуми

Видели смо да већина аутора сматра да су фраземи вишелексемни спојеве, то јест да се састоје од најмање две речи. *Вишечланост* је, заправо, доминантна особина фразема и једна од карактеристика по којима се фразем препознаје (Драгићевић 2010а: 24). Она је важан услов за сврставање језичке јединице у фразеолошки спектар.

Међутим, поједини аутори у фразеолошке јединице убрајају и такозване *single word expressions*, то јест метафоре које се састоје из једне речи (нпр. *змија* која се метафорично употребљава за опасну особу или *анђео* за добру, драгу особу) (исп. Omazić 2005а: 108).

Надаље, аутори који фраземе сматрају вишелексемним спојевима не слажу се по питању фраземских компонената. Наиме, постоји мишљење да

фразем мора да се састоји из најмање две аутосемантичне, то јест пунозначне речи (исп. Matešić 1982: VI). С друге стране, све више фразеолога сматра да фразем, иако може да се састоји из најмање две компоненте од којих обе могу да буду аутосемантичне, могућа је и комбинација једне аутосемантичне, а једне синсемантичне компоненте (нпр. *за длаку, као Бог*) (исп. Fink-Arsovski 2002: 6; Burger 2003: 14, 15). Сходно томе, поједини аутори међу фраземе убрајају и скупове речи као што је *будући да* (исп. Kolenić 2007: 320-345).

Важна особина фразема је и *репродуктивност*, што значи да се фразем појављује у готовом облику и да је стабилна веза речи која је устаљена дугом употребом (Matešić 1982: VI). Тако се, на пример, за разлику од слободне поредбене везе која се спонтано ствара у говорном процесу, поредбени фраземи репродукују у заданом облику (исп. Fink-Arsovski 2002: 10-11; Omazić 2002: 101, 102).

Будући да је фразем већ усвојена целина, може се говорити о његовој *устаљености*. За Виноградова је устаљеност најбитнија особина по којој се фразеолошке јединице разликују од нефразеолошких (према Мршевић-Радовић 1987: 28). Терминолошке синтагме (нпр. *зецју мак*⁴) се, на пример, као и фраземи, репродукују у језику као готове језичке јединице, али за разлику од фразема који имају само релативно устаљен лексички састав, терминолошке синтагме су на плану лексичког садржаја стабилне јединице. Устаљеност је, поред репродуктивности, битан критеријум и у разграничавању поредбених фразема и слободне поредбене везе (Fink-Arsovski 2002: 10-11).

Међутим, степен устаљености фразема је релативан, те је могуће варирање фразема, посебно на лексичком плану (Мршевић-Радовић 1987: 28). Мокиенко истиче могућност да једна компонента фразема буде замењена другом речју која припада истој тематској групи чиме настају фразеосхеме (нпр. *купити, продати, набавити испод жита; спремити, закувати, скувати, замутити коме кашу*) (према Драгићевић 2009: 39, 40). Ипак, треба водити рачуна приликом замене компонената фразема, јер она у појединим случајевима може да доведе до новог фразема или, пак, до његовог нестанка (нпр. *имати на зубу – имати на врату, имати на зубима – имати на банџи*) (Milenko Popović: 1980: 53).

⁴ Назив биљке.

Поред лексичких, могућа су и фонолошка, морфолошка и синтаксичка варирања, као и уметање или редуковање неких елемената унутар фразема које Матеша (1982: VIII) назива факултативним деловима.

Говорећи о формалној идиоматичности, Прћић (1997: 115, 124) наводи два формална својства фразема. Прво је *заменаљивост*, то јест могућност замене појединих лексема унутар целине неким другим лексемама које имају сродно значење, а друга *постојаност*, то јест могућност да се целина подвргне морфосинтаксичким трансформацијама или модификацијама. По његовом мишљењу, фраземи показују немогућу или минималну заменаљивост и високу постојаност, док је карактеристика колокација могућа или минимална заменаљивост и слаба постојаност.

3.3.2. Семантичко-синтаксички критеријуми

Приликом одређивања границе између фразема и нефразеолошког скупа, као и границе између фразема и реченице као самосталне целине, важно је водити рачуна о семантичко-синтаксичким критеријумима које аутори често дефинишу на различите начине.

Мршевић-Радовић (1987: 17, 18, 21, 22) сматра да је *експресивност* категоријална особина фразема по којој се они разликују од сродних синтагми са устаљеном структуром. Терминолошке синтагме су у време настајања биле мотивисане и захваљујући својој сликовитости представљале су експресивне називе за појмове из реалног света. Међутим, када мотивисаност и сликовитост нестану, ови термини постају знак који је изван сваке емоције и експресије. Фразеолошка синтагма такође може да изгуби првобитну сликовитост, али за разлику од терминолошке синтагме и даље остаје експресивно име за појаве и предмете.

Финк-Арсовски (2002: 7, 8) такође истиче да је фраземима својствена снажна експресивност и конотативно, најчешће негативно, значење. По њеном мишљењу, фраземи који имају ове одлике сврставају се у фразеологију у ужем смислу, док устаљени изрази, који се употребљавају најчешће у терминологији и појмовима из различитих области и за које нису карактеристичне сликовитост, експресивност нити конотативно значење, чине део фразеологије у ширем смислу.

Једна од важних одлика фразема је и *десемантизација*, то јест семантичка транспозиција свих или једног дела компонената фразема. Уколико су све компоненте у саставу фразема семантички транспоноване, реч је о потпуној десемантизацији (нпр. *обрати зелен бостан* ('наћи се у неприлици')), а уколико су само поједине компоненте изгубиле своје референцијално значење, реч је о делимичној десемантизацији (нпр. *не вредети ни пишљива боба* ('ништа не вредети')) (Fink-Arsovski 2002: 6, 7).

Мршевић-Радовић (1987: 13, 14) употребљава термин *глобални фразеологизам* за фраземе чије су све компоненте семантички транспоноване, а термин *компонентни фразеологизам* за фраземе код којих је дошло до делимичне транспозиције значења.

Десемантизација је директно везана за *идиоматичност* која се одражава у дубинској структури фразема коју Финк-Арсовски (2002: 6) назива *семантички талог*. Матешкић (1982: VI) дефинише идиоматичност као семантичку претворбу најмање једног члана фразема, тако да његово значење не одговара збиру значења његових компонената.

У лингвистици се често расправља о томе да ли су фраземи композиционалне (рашчлањиви) или некомпозиционалне природе (нерашчлањиви), то јест да ли је значење целог фразема једнако збиру значења његових компонената. Поједини лингвисти сматрају да значење целине фразема не може да се изведе из значења сваке речи понаособ (исп. Casadei 1995; Fink-Arsovski 2002; Menac 2007; Pittàno 2008; Михаило Поповић 2009; Драгићевић 2010a). Међутим, постоје и аутори који сматрају да фраземи нису недељиве целине, него је њихово значење могуће извести из значења њихових компонената (Omazić, Fečec 2001).⁵

Већина аутора је сагласна да се ради о *фраземима у ужем смислу* уколико је међу слободним свезама речи дошло до транспозиције значења, тако да значење целог фразема није адекватно збиру значења његових делова, док је карактеристика *фразема у ширем смислу* нулта десемантизација делова у свези тако да се значење целог скупа може извести из значења појединих делова (Fink-Arsovski 2002; Burger 2003; Menac 2007).

⁵ О основним и секундарним значењима компонената фразема опширније у поглављу 5.4.

Грос (Gross 1996: 155) наводи да је фразем непрозиран уколико се значење целине не може реконструисати на основу значења компонената из којих се састоји, а Дибреј (Dubreil 2008) сматра да је управо непрозирност фразема главна разлика у односу на колокацију чије значење представља збир значења њених делова.

Прћић (1997: 71-74; 124) прави разлику између *семантичке идиоматизације* и *семантичке композитивности* истичући да семантичка композитивност подразумева да се смисао полиморфемске лексеме састоји од комбинације смисла морфема које улазе у њен састав. За разлику од тога, семантичка идиоматизација подразумева да смисао полиморфемске, односно фразне лексеме не сачињава комбинација смисла појединачних морфема које је сачињавају. Она је, дакле, процес који доводи до *непрозирности* фразема. Фраземи могу да показују виши или нижи степен непрозирности који је, по мишљењу Прћића, понекад ближи пуној непрозирности, док је у неким случајевима ближи пуној прозирности.

Мршевић-Радовић (1987: 34) истиче да уколико се изгуби јасан однос са мотивационим значењем, односно са мотивационом сликом, фразем постаје демотивисан⁶ (непровидне метафоризације). Дакле, на синхронном плану није јасна слика која је мотивисала значење. Код неких фразема је на синхронном плану пренос значења у тој мери непрепознатљив да се може разумети само на основу етимологије (Прћић 1997: 123). Међутим, губљење мотивације не значи и губљење експресивности, а узроци демотивације могу да буду структурне промене, застаревање лексичких значења или граматичка архаичност (Мршевић-Радовић 1987: 34).

Према Кутлеровој (Cutler 1982: 317-320), постоје мотивисани фраземи (чије значење може да се изведе из значења компонената које га сачињавају), делимично мотивисани (чије значење је у вези само са појединим компонентама) и демотивисани (чије укупно значење не може да се изведе на основу значења компонената).

По питању (не)рашчлањивости фразема занимљиво је мишљење представника когнитивне лингвистике који сматрају да су све комбинације речи

⁶ Кевечеш (Kövecses 2011: 253) наводи да је термин *демотивисан* когнитивнолингвистички термин за *нетранспарентан* (*непрозиран*), док Свенсон (Svensson 2008) прави разлику између ова два термина.

у мањој или већој мери мотивисане (исп. Lakoff 1987: 448-453; 1992: 210, 211), то јест да су оне рашчлањиве конструкције захваљујући когнитивним механизмима.

Занимљиву групу представљају поредбени фраземи који се, по мишљењу хрватске ауторке Финк-Арсовски (2002: 35), налазе на граници између уже и шире фразеологије. Бавећи се анализом ове врсте фразема у енглеском и хрватском језику, Омазић (2002: 103) запажа да код великог броја поредбених фразема није дошло до потпуне десемантизације, те да се њихово значење може извести на основу значења њихових компонената. Ова ауторка наводи пример фразема *раван као даска*, односно *flat as a pancake* (*раван као палачинка⁷; ‘веома раван’) истичући да значење оба фразема одговара значењу придева *раван*, односно *flat*, док поредбена јединица има функцију интензификатора ових придева.

Финк-Арсовски (2002: 29) такође сматра да компоненте поредбених фразема нису десемантизоване на исти начин као код непоредбених фразема. Међутим, фразеологичност поредбене фразеологије огледа се у устаљености, сликовитости, експресивности и конотативном значењу. Мршевић-Радовић (1987: 98) наглашава да изразиту експресивност показују поредбени фраземи настали на бази ироније или парадокса (нпр. *бити с ким, волети се као лук и очи* (‘никако се не волети’)).

Бројни поредбени фраземи понашају се као компонентни (нпр. *être, vivre comme un coq en pâte* (*бити, живети као петак у тесту; ‘живети угодно, имати пријатан и удобан живот’), *vendere come il pane* (*(продавати) као хлеб; ‘продавати се лако и брзо’)), док један део чине глобални фраземи (нпр. *го као репа* (‘веома сиромашан’)).

Поред ових одлика, поставља се питање могућности да се фразем уклопи у контекст попут обичне лексеме.

Према Прћићу (1997: 115), идиоматизовани, компактни спојеви, то јест фраземи, садржински и функцијски су блиски лексемама, док су дифузни, композитивни спојеви, то јест колокације, садржински, функцијски и формално ближи реченицама.

⁷ Ознаком * обележаваћемо дослован превод фразема.

Бугарски (1991: 131) сматра да се фраземи убрајају у лексеме, док их Драгићевић (2010a: 36, 40, 41) убраја у лексикон зато што су синтаксички и семантички самостални, имају јединствено значење и врше функцију једног реченичног члана, али их не сматра лексемама.

Мршевић-Радовић (1987: 29) истиче да је занимљиво мишљење Ожегова по којем су фраземи устаљени обрти који се на функционалом плану понашају као речи. Овакви обрти, по његовом мишљењу, припадају фразеологији у ужем смислу, док у фразеологију у ширем смислу Ожегов убраја остале устаљене структуре (нпр. пословице, изреке, крилатице) које имају функцију предикативних јединица.

Матешкић (1982: VI) наглашава да је једна од карактеристика фразема могућност да се уклопи у контекст попут обичне лексеме. Дакле, фразем није скуп речи у виду самосталног текста, него се у реченици појављује као њен прости члан, а управо чињеница да фразем није самосталан текст сведочи о његовој сличности са речју и разлици у односу на пословице, изреке, крилатице и остале чврсте везе које су реченичног карактера. Ово мишљење дели Миленко Поповић (1980: 49) који сматра да је фразем скуп од најмање две речи, који чини језгро конфигурације заједно са обавезним колокатима, чије значење се увек може исказати још једном речју, скупом речи или реченицом.

Менац (1978: 219-227) фонетске речи (нпр. *испод части*) сматра фраземима управо због тога што захтевају допуну у облику зависне реченице или инфинитива што представља њихову обавезну колокацију. С друге стране, самосталне целине које се приближавају реченицама (нпр. *докон поп и јариће крсти*) Миленко Поповић (1980: 52) назива фраземским реченицама, јер се у том случају не може говорити о колокатима у уобичајеном облику, него о контексту као колокацији.

Мршевић-Радовић (1987: 23, 24) сложене синтаксичке јединице (пословице, изреке итд.) назива устаљеним фразама. Оне су на структурном и семантичком плану завршене, потпуне реченице и функционишу као знаци предикације. Фразем такође може да има реченичну структуру, међутим она је незавршена. Фразему је, дакле, потребна синтаксичка и семантичка подршка окружења (Менац 1978: 221). Овакви фраземи имају функцију предикатског конституента у реченици у којој су актуализовани (Мршевић-Радовић 1987: 23, 24).

Јасно је да нема јединственог мишљења о томе да ли пословице, изреке и остале устаљене фразе могу да се сматрају фразеолошким јединицама. Иако многи фразеолози у фраземе сврставају и овакве конструкције, устаљене фразе, за разлику од фразема, не спадају у лексикон будући да нису реченични конституенти, него су по структури реченице (Драгићевић 2010а: 41).

Имајући у виду наведене дефиниције, као и критеријуме за идентификацију фразема, у овом раду под фраземом подразумевамо устаљене језичке јединице стабилне структуре које се састоје од најмање две речи и имају јединствено и стабилно значење које не може да се изведе из значења сваке речи понаособ. Међу фраземе ћемо уврстити безглаголске и глаголске фразне лексеме које врше функцију реченичног конституента и не представљају самосталан текст него им је потребна синтаксичка и семантичка подршка окружења.

3.4. Семантичка фразеологизација

Семантичком фразеологизацијом транспонује се значење нефразеолошке синтагме релативно слободног или устаљеног лексичког састава у фразеолошко, најчешће путем метафоре, метонимије, синегдохе или поређења (Мршевић-Радовић 1987: 33). Поједини аутори сматрају да се већина фразема развила из метафора које су се из говора појединца усталиле у језику заједнице (Матешић 1978: 212; Омazić 2002: 102).

Лексичка метафора подразумева пренос имена с једног појма на други на основу сличности (нпр. *оштар нож – оштар човек*) (Драгићевић 2010а: 148). С друге стране, под лексичком метонимијом подразумева се „способност многих чланова једне тематске групе лексема да по истом моделу преносе своја имена на друге појмове из истог домена стварности на основу неке логичке везе међу њима” (нпр. *цело позориште је аплаудирало*) (Драгићевић 2010а: 167). Метонимијски пренос се понекад остварује по односу који реално не постоји, али се у једној средини прихвата (Мршевић-Радовић 1987: 36).

Синегдошки пут преноса значења сродан је метонимијском. Драгићевић (2010a: 175) дефинише синегдоху као пренос имена с једног појма на други на основу логичке везе део – целина (нпр. *не може се живети без хлеба и воде*).

3.5. Анализа фразема

Фраземи могу да се анализирају са различитих аспеката (исп. Fink-Arsovski 2002: 8, 9, 21, 37):

- структурног (лексички састав, одређивање синтаксички главне компоненте),
- парадигматског (промена облика поједине компоненте у зависности од контекста),
- синтаксичког (укључивање фразема у реченично устројство),
- семантичког (фразеолошко значење, мотивисаност значења, порекло фразема),
- концептуалног (метафора, метонимија, семантичка поља),
- анализа категоријалног значења (врсте речи, сврставање фразема у категорије: глаголски фраземи, именички фраземи, приложни фраземи итд.).

У овом раду одабрани корпус фразема анализираћемо са семантичко-концептуалног аспекта.

3.6. Контрастивна фразеологија

Контрастивна анализа проучава један језик кроз призму другог језика (Ivir 1978: 10) упоређујући их и успостављајући различите односе еквиваленције између појединих структура.

Прћић (2011: 165, 170) сматра да лексичко контрастирање поред речи укључује и фраземе и наводи да ова врста анализе треба да обједини не само унутарјезичке и међујезичке аспекте, него и међукултуролошке аспекте.

Контрастирање и преношење фразема из једног језика у други представљају најсложенија питања контрастивне лингвистике. И поред

чињенице да се многи лингвисти у свету баве контрастивном фразеологијом (нпр. Доброволски, Пиранен, Кевечеш), релативно је мало радова с овог подручја истраживања, једним делом због тога што су фраземи често мотивисани културолошки обележеним метафорама, што отежава њихово преношење из једног у други језик (Jerolimov 2001: 87). Ипак, како Андрић (2009: 241) запажа, упоређивање фразема двају (или више) језика увек представља интересантан и узбудљив задатак, а нарочито уколико је реч о генеолошки и типолошки несродним језицима.

3.6.1. Појам еквиваленције

Еквиваленција је један од основних појмова контрастивне анализе. Постоје различита схватања у вези са дефинисањем и класификацијом овог појма.

Прћић (2011: 165, 170, 171) истиче да лексичко контрастирање обухвата садржински план који је везан за семантику, стилистику и прагматику, као и формални план који је везан за морфологију и синтаксу. Циљ лексичког контрастирања је да се установи степен функцијско-комуникативне еквивалентности између посматране речи у Л1 и Л2 утврђивањем позиције на континууму чији један крај заузима истоветност, док се на другом крају налази лексичка празнина. Прћић под *формалним кореспондентом* подразумева реч у Л2 која формом, функцијом и садржином одговара речи с датим садржајем у Л1, док Ивир (1978: 67) формалне кореспонденте дефинише као језичке јединице двају језика које функционишу на истоветан начин као носитељи једнаког значења у два текста који стоје у односу преводне еквиваленције.

Лексичка празнина подразумева непостојање формалног кореспондента, најчешће услед појмовне празнине, када у датој култури није познато или битно одређено значење. У случају лексичке празнине приступа се утврђивању *функцијско-комуникативног еквивалента* који представља језичка средства у Л2 која функцијом и садржином одговарају речи с датим садржајем у Л1 (Прћић 2011: 171).

У фразеологији је потпуно подударње на плану израза и садржаја ретко. До њега обично долази уколико фраземи имају исти извор (нпр. Библију, митологију). Због тога у различитим језицима можемо да пронађемо исте или

врло сличне фраземе. С друге стране, утицај дате културе и традиције може да утиче на њихов облик и да унесе промене у самом моделу (Prodanović-Stankić 2004: 135)

Поред различитих историјских и културолошких фактора, разликама у фразеолошком изражавању може да допринесе и припадност различитим језичким групама (Drobnjak, Gudurić 2012: 403). Бавећи се контрастивном анализом фразема у српском, француском и шпанском језику, Дробњак и Шуловић (2013: 326, 333, 334) запажају да је већа сличност фразема у француском и шпанском језику у односу на српски, поред географске удаљености и различитости српске културе и традиције у односу на француску и шпанску, проузрокована и чињеницом да француски и шпански припадају романској, а српски словенској групи језика.

4. Концептуална анализа фразема

Последњих деценија се у семантичким истраживањима највише пажње посвећује концептуалној анализи која је изникла у оквиру когнитивистике. Концептуална анализа је најприкладнија за изучавање лексике са апстрактним значењем (попут именица којима се означавају особине и стања) која је данас у средишту интересовања лексиколога (Драгићевић 2010а: 89; 2010б: 8).

Знања о појединим концептима организују се у когнитивне моделе који обухватају низ асоцијација које се у зависности од културног модела говорника повезују са одређеним концептима (Lakoff 1987: XV). Будући да не постоји директан приступ уму, том знању се покушава прићи преко језичких израза који су одраз виђења концептуализације света (Ivanetić 2002: 67). Према когнитивном приступу, који је данас све присутнији у фразеолошким истраживањима, фраземи су производ човековог концептуалног састава и његовог општег знања о свету.

Бургер (Burger 2003: 17) сматра да су фраземи део менталног лексикона у коме су умрежене јединице придружене једном или већем броју концептуалних подручја образованих на основу нашег знања о свету. Знање о свету је темељ менталног умрежења фразема унутар одређених концептуалних подручја, а когнитивна лингвистика покушава да одреди семантичке односе међу њима и представи различите могућности њиховог концептуално-семантичког умрежења (Dobrovol'skiј 1995: 90-106).

Финк-Арсовски (2002: 37) истиче да су фраземи веома погодни за стварање концепата, јер се тематски групишу, односно сврставају у одређена концептуална поља, дајући на тај начин прилику за анализу семантичких талоба на основу којих је формирано фразеолошко значење, а у одређени концепт могу бити укључени фраземи различитих структуралних типова и категоријалних значења.

По мишљењу ауторке Хрњак (2013а: 173), фразеологија је изузетно погодна за интерпретацију концепата због тога што фраземи носе у себи богату културно-специфичну информацију.

4.1. Семантички сценарио

Важну улогу у когнитивној лингвистици има семантички сценарио који је заснован на структурама као што су домен, схема и фрејм⁸. Ове семантичке структуре заснивају се на људском искуству и ванјезичким обрасцима као што су знања и веровања (Драгићевић 2010а: 92).

Појам самог домена релативно је сложен. Кевечеш (Kövecses 2006: 65) га дефинише као структурирану менталну представу неке појмовне категорије. Скуп домена чини фрејм који означава „конфигурације културно утемељеног, конвенционалног знања”, а сваки фрејм дефинише имплицитно концептуално поље (Barsalou 1992: 61).

Схеме представљају пресликавање и уопштавање различитих физичких искустава на апстрактније домене. Неке од схема су, на пример, *схема стазе* која служи као основа за појмовне метафоре ЉУБАВ ЈЕ ПУТОВАЊЕ (нпр. *путеви су им се укрстили, ова љубав не води никуда*) и ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ (нпр. *далеко је догурао*)) и *схема садржавања* на којој се базирају неке онтолошке метафоре (ЉУБАВ ЈЕ САДРЖАТЕЉ (нпр. *они нису у љубави*)) (Драгићевић 2010а: 93).

4.2. Концептуална поља и дескриптори

Добровољски (Dobrovol'skiј 1995: 90-106) предлаже *технику гроздова* по којој свако концептуално поље обухвата скуп дескриптора који заједно чине *таксон*. Дескриптори представљају односе сличности и прецизније описују фраземе, а до њих се може доћи анализом речничких дефиниција, као и методом семантичке декомпозиције фразема.

Међутим, треба водити рачуна о томе да придруживање дескриптора фраземима често зависи од контекста. Добровољски (Dobrovol'skiј 1994: 265) је против вештачких ограничавања као што су „један фразем – један дескриптор” или „један фразем – један семантички примитив”. Он сматра да је важна одлика фразема *концептуални синкретизам*, јер поједини фраземи могу да имају више значења у зависности од контекста. Дакле, будући да један фразем може да се

⁸ Према енглеском термину *semantic frame* (‘семантички рам (оквир)’).

посматра из различитих углова понекад је неопходно да му се придружи више дескриптора.⁹

Фраземима у оквиру једног концептуалног поља често се не придружују сви дескриптори који чине део једног таксона. Штавише, фраземи унутар једног таксона не морају да деле ниједан дескриптор, али су ти фраземи међусобно повезани преко једног релевантног обележја и по одређеном семантичком критеријуму могу да се обједине у значењску целину (Fink-Arsovski 2002: 37).

У сваком концептуалном пољу налазе се централни и периферни елементи, односно прототипски и мање прототипски представници једног поља. Ако се један фразем појављује у више концептуалних поља, ради се о лошијем представнику дотичног поља.

4.3. Значај концептуалне организације фразема

Концептуална, то јест тематски обрађена и организована фразеологија, од великог је значаја за компаративно-контрастивна изучавања језика, јер нам помаже да откријемо у којој мери су когнитивни механизми универзални, а у којој мери зависе од језика и културе. Другим речима, концептуалном анализом и организацијом можемо да утврдимо да ли се фраземи концептуализују на исти начин у различитим језицима. Поред тога, концептуална организација фразема веома је важна, како за наставу страних језика, тако и за лексикографију.

Како Драгићевић (2010а: 45) истиче, речи нису насумично нагомилане у нашем уму, јер их има пуно, а могу веома брзо да се пронађу у свакидашњим приликама. Лексеме су у нашој меморији сложене по одређеном реду. Ментални лексикон, то јест лексичка меморија, веома је добро организован и због тога нам је лако да памтимо и брзо проналазимо праве речи.

С обзиром на чињеницу да наш ум складишти информације организујући их на основу одређеног реда, концептуална систематизација доприноси бољем памћењу, разумевању и учењу фразема страног језика.

Међутим, премда концептуално организована фразеологија олакшава превођење и активну производњу текста, постоји само неколицина речника насталих на ономасиолошким принципима (Hrnjak 2001: 189, 190), као што је *Тезаурус* у којем су фраземи пописани на начин на који предлаже когнитивна

⁹ Добровољски их назива *cluster of descriptors* ('група дескриптора').

лингвистика. У савременим изучавањима лексикографске обраде фразема, влада мишљење да будућност обраде лежи у компјутерској лексикографији (Dobrovolskiј 1994: 269; Hrnjak 2001).

4.4. Лексички скупови

Најопштији парадигматски скуп јесте *асоцијативно поље* чији чланови нису фраземи, него лексеме које су различитим значењским везама повезане са доминантном лексемом поља (Драгићевић 2010а: 236, 239).

Ужи скуп од асоцијативног поља представља *семантичко поље* које се састоји од системски повезаних лексема. Термин *семантичко поље* се понекад употребљава у сличном значењу као *појмовно поље*, а Слесарева наводи да је разлика између *семантичког* и *појмовног поља* у томе што *појмовно поље* обухвата и фраземе (према Драгићевић 2010а: 238). Међутим, термин *семантичко поље* употребљава се и у фразеологији у оквиру које се под њим подразумевају фраземи који у својој семантичкој структури показују заједничка обележја.

Ужи скуп од *семантичког поља* чини *семантичка група* (*лексичко-семантичка група* и *тематска група*). *Тематску групу речи* представљају називи хране, животиња, делови тела итд. Ове тематске области су у менталном лексикону смештене донекле независно (Драгићевић 2010а: 233). Иако се чини да лексеме због заједничких особина могу лако да се разврстају по тематским групама, понекад се неки чланови могу уврстити у више категорија, будући да категорије немају оштре границе.

4.5. Појмовна метафора

Велики број фразема у позадини свог израза има појмовну метафору, дакле настају путем метафоричких концепата (Lakoff, Johnson 1980: 51-53). За разлику од лексичке метафоре која се везује за једну лексему у контексту (Драгићевић 2010а: 150), механизам појмовне метафоре састоји се у пресликавању структуре једног појма (изворног домена), који је углавном чулно сазнатљив и добро познат, на други домен (циљни домен) који је чулно несазнатљив и апстрактан (Klikovac 2004: 11, 12). Апстрактне појаве разумемо

тако што их помоћу појмовне метафоре конкретизујемо (Драгићевић 2010а: 90). Путем поређења конкретног и апстрактног говорник ствара нове концепте, упоређује већ постојеће и замењује их у метафоричним контекстима и због тога проучавање метафоре има кључно место како у когнитивној лингвистици, тако и у анализи језичке слике стварности (Љ. Поповић 2008: 45).

Уобичајени изворни домени су: људско тело, путовање, биљке, храна, животиње, новац итд, док су уобичајени циљни домени: емоције, моралност, друштво, политика, људски односи итд. Појмовна метафора подразумева постојање низа онтолошких кореспонденција између изворног и циљног домена, а успостављање таквих кореспонденција назива се пресликавање (исп. Lakoff 1992: 210; Kövecses 2002а: 4, 6, 15-19; Klikovac 2004: 13, 17, 18, 19).

Међутим, пресликавање у оквиру метафоре је увек само делимично и у фокус ставља један аспект датог домена који, чак, може да буде у супротности са другим аспектима истог концепта (Klikovac 2004: 15-17; Stankić-Prodanović 2004: 139, 140; 2008: 23). Због тога је мотивисаност појмовних метафора веома важна, јер може да разјасни зашто долази до одређених веза између изворног и циљног домена у оквиру одређене метафоре (Stanojević 2009: 344-346).

4.5.1. Врсте појмовних метафора

По мишљењу Лејкофа и Џонсона (Lakoff, Johnson 1980), постоје три врсте појмовне метафоре: онтолошке, оријентационе и структурне.

Онтолошке метафоре се заснивају на разумевању емоција и идеја преко различитих супстанци и ентитета (нпр. ИНФЛАЦИЈА ЈЕ ЕНТИТЕТ (*инфлација нам једе профит*), ТУГА ЈЕ ТЕЧНОСТ У ПОСУДИ (*очи су му се напуниле сузама*)) (Драгићевић 2010а: 91).

Оријентациона¹⁰ метафора је заснована на нашој оријентацији у простору, те су њени изворни домени: горе – доле, напред – назад итд. Позитивно концептуализујемо као нешто што је горе (нпр. СРЕЋА ЈЕ ГОРЕ (*лебдео је од среће*)), док се негативно концептуализује као нешто што је доле (нпр. ТУГА ЈЕ ДОЛЕ (*нао је у депресију*)) (исп. Kövecses 2002а: 35, 36; Klikovac 2004: 23).

¹⁰ По мишљењу Љ. Поповић (2008: 48), оријентациона метафора је друга страна онтолошке метафоре, то јест свака онтолошка метафора је уједно и просторна.

Структурном метафором један појам метафорички структуришемо помоћу другог (нпр. ЛУБАВ ЈЕ ЛУДИЛО (*луд је за њом*), ЛУБАВ ЈЕ ЧАРОЛИЈА (*зачарала га је*) (Драгићевић 2010а: 91)).

Метафоре се могу разликовати и према степену уопштености на основу чега постоје метафоре *генеричког нивоа* које нису испуњене детаљима и у којима су појмови веома општи (нпр. ДОГАЂАЛИ СУ АКЦИЈЕ (*време лечи све ране*), ЛУБАВ ЈЕ ЖИВ ОРГАНИЗАМ (*њихова љубав још живи*), ГЕНЕРИЧКО ЈЕ СПЕЦИФИЧНО (најчешће служи за интерпретацију пословица на генеричком нивоу (*ко рано рани, две среће граби*)) и метафоре *специфичног нивоа* у којима су појмови боље дефинисани (нпр. ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ (*кренуо је испочетка*), ЛУБАВ ЈЕ БИЈКА (*наша љубав цвета*), ИДЕЈЕ СУ ХРАНА (*не може да свари ту идеју*)) (исп. Kövecses 2002а: 38, 39; Klíkovác 2004: 24, 25).

4.5.2. Универзалност појмовних метафора

Све чешће се поставља питање универзалности појмовних метафора. Кевечеш (Kövecses 2002а: 163-177; 2002б: 186-187) заступа хипотезу да су појмовне метафоре углавном универзалне, дакле односе се на све језике, а евентуалне разлике су условљене културним наслеђем и физичким окружењем.

С овим је сагласна Продановић-Станкић (2004: 144) која сматра да су појмовне метафоре универзалне, будући да представљају део начина размишљања људи, али запажа да често могу да буду условљене традицијом и културом.

Поједини појмови који се везују за неку појаву могу бити универзални, без обзира на културолошке и језичке контексте (Дробњак, Шуловић 2013: 334), а значења фразема често могу да се разумеју чак и када у неком језику не постоји еквивалент, захваљујући универзалним појмовним метафорама у њиховој позадини (Omazić 2005б: 41).

С друге стране, Вјежбицка (Wierzbicka 1986; 1999) истиче да скоро све у језику открива извештан степен културолошких специфичности и сматра да се људске емоције разликују од језика до језика и од културе до културе, али да имају и доста тога заједничког.

Припадници једне културе неку појаву или предмет могу да вежу за извесну представу, док представници друге културе исту појаву везују за

потпуно другачију представу или је чак могуће да то код њих не изазове никакву асоцијацију (Љ. Поповић 2008: 50-51).

4.5.3. Појмовне метафоре и храна

Храна и кување представљају чест изворни домен појмовних метафора (Kövecses 2002a: 18), што говори о томе да се изворни домени за концептуализацију увек налазе у човековом непосредном окружењу, као и о томе да су човек и његово окружење у центру нашег менталног и лексичког света. Занимљиво је да људи нису свесни колико често у свакодневном животу прибегавају концептуалним метафорама чији су изворни домени ствари из непосредног окружења. Тако, на пример, појаве које имају структуру, односно подлогу, могу да се концептуализују као ТОРТА. Метафоризација у виду торте на чијем доњем делу је најдебља кора на коју се ређају тање коре и филови служи за конципирање појава које имају надоградиву основу, попут сумње и поверења (Драгићевић 2008: 129, 132, 133).

Метафоре осликавају начин на који видимо свет који нас окружује, а будући да храна чини неизоставан део човековог живота, очекивано је да су многе метафоре повезане са храном и кувањем. Међутим, храна није важан део нашег искуства само због тога што нам је потребна да бисмо опстали, него и због тога што помоћу хране доживљавамо везу између тела и природе, живота (опстанка) и смрти (живих бића, као што су биљке или животиње), цветања и труљења (храна може да ужегне, што нас подсећа на застрашујућ призор телесног пропадања), моћи и слабости („моћни” једу бољу храну од „немоћних”) итд. (Korthals 2009: 81).

Проучавајући метафору хране на насловним странама појединих српских часописа као одраз глобалне финансијске кризе у српском језику, Силашки и Ђуровић (2013: 517) запажају да употреба ових метафора произлази из важности која се приписује храни у српској традицији.

Храна се често користи метафорично као изворни домен за распознавање појединих народа, те Британци себе називају *beef-eaters* (*говедино-изелице; ‘они који једу говедину’), док Јапанци себе зову *rice-eaters* (*пиринчо-изелице; ‘они који једу пиринач’). Занимљиво је да су за Британце

Французи *frogs-eaters* (*жабо-изелице; ‘они који једу жабе’), док Срби погрдно називају Италијане *жабарима*.

Најчешће појмовне метафоре чији изворни домен је храна су (исп. Lakoff, Johnson 1980; Kövecses 2002a; Силашки, Ђуровић 2013):

- ИДЕЈЕ СУ ХРАНА (нпр. *не могу да сварим те идеје, прогутала је ту књигу*),
- ЉУДИ СУ ХРАНА (уз метафору СУНЦЕ ЈЕ ВАТРА (нпр. *скувао сам се на овом сунцу*)),
- НОВАЦ ЈЕ ХРАНА (нпр. *зарадили су хлеб*)¹¹,
- НЕДОСТАТАК НОВЦА ЈЕ НЕДОСТАТАК ХРАНЕ (нпр. *нема хлеба да једе*),
- МАЛА КОЛИЧИНА НОВЦА ЈЕ МАЛА КОЛИЧИНА ХРАНЕ (нпр. *(дати) за чинију сочива*).

¹¹ Према појединим ауторима, реч је о метонимијском пресликавању НОВАЦ ЗА ХРАНУ (исп. Rupaг 2014: 109).

5. Извори за настанак фразема и врсте мотивација

Основним изворима за настанак фразема сматрају се човеково окружење, односно природна средина, свакодневни и професионални живот, културно наслеђе, као и лингвистички и стилистички извор. Највећи број фразема настаје сликовитим путем – помоћу метафоре, метонимије, синегдохе и поређења, а извешан број фразема настаје и семантичком транспозицијом помоћу ироније, односно парадокса (исп. Guiraud 1962; Мршевић-Радовић 1987; González Rey 2002).

У позадини већине фразема проналазимо слику која настаје на основу нашег знања о предмету, појави, традицији итд. (Финк-Арсовски 2002: 29). Иако се различити појмови из реалног света које означавају фраземи заснивају на стварном људском искуству, поједини фраземи могу да се заснивају на претеривању или претпоставкама, као и да настану на бази контраста, односно сликовитим повезивањем необичних и немогућих појава у реалном свету (Мршевић-Радовић 1987: 19, 20, 33, 98; 2008: VII).

Познато је да су различити жанрови фолклора (загонетке, басне итд.) и различите врсте фразеолошких јединица (фраземи, пословице, изреке) повезани (Piirainen 2011: 118). Сходно томе, бројни фраземи мотивисани су стварним или замишљеним догађајима (митовима, народним причама које су се преносиле са колена на колена, анегдотама и легендама) (М. Шипка 2007: 139), а на мотивацију појединих фразема утичу и верски и народни обреди и обичаји, као и народна и сакрална веровања.

С друге стране, поједини фраземи могу да буду мотивисани оноματοпејом, (лажном) паронимијом и хомонимијом, као и игром речи (Guiraud 1962: 50-68, Мршевић-Радовић 1987: 19, 25, 36).

Један део фразема је културно и цивилизацијско наслеђе у конкретној друштвеној заједници, али већи део фразема је директно или посредно преузет из других култура. Директно и посредно позајмљивање се међусобно не искључују, а приликом позајмљивања се у обзир морају узети не само фонетски критеријум и значење речи, него и историјски односи међу културама (Клајн 1998: 73).

Поређећи пословице у француском и српском језику Дробњак, Гудурић и Топољска (2011: 142) долазе до закључка да поједине пословице постоје у мање-више истом облику у овим тако различитим културама, те се могу сматрати универзалним.

Када се настанак фразема везује за историјски догађај или личности из грчке и римске митологије, ти фраземи могу да се пронађу у скоро свим европским језицима и са истим значењем и припадају групи калкираних фразема. Понекад је тежак посао одредити порекло фразема. Поједини фраземи постоје у више европских језика, али није утврђено из ког језика или текста су произашли (Turk 1994: 42).

Анализирајући фраземе са животињском компонентом, Пиранен (Piiirainen 2011: 118, 125) запажа да већина фразема који постоје у више европских језика води порекло из извора који су некада били добро познати и чинили део глобалног фолклора, али су данас пали у заборав. У супротном се не би могло објаснити њихово постојање у различитим језицима.

С друге стране, фраземи који су засновани на свакодневном искуству не разликују се пуно од земље до земље будући да је то искуство заједничко човеку уопште (Guiraud 1962: 18). Сходно томе, поједини аутори сматрају да се за неке фраземе (нпр. *живети као пас и мачка, слеп као кртица*) не може рећи да су настали калкирањем иако се семантички и лексички подударују у више језика, те да су они засновани на универзалном искуству припадника различитих народа. Могуће је да су такви фраземи настали независно у језицима, односно да је реч о полигенези (Turk, Орашић 2008: 28; Turk, Spicijarić-Paškvan 2014: 8, Andrić 2009: 242, 244).

Касумовић (1911: 117) наглашава да, иако је извешан број пословица и изрека дошао у српски језик из класичних језика, многе пословице и изреке могу да буду заједничке већини народа, а поједине фраземе (нпр. *слатко као мед*) могао је да створи и српски народ и не мора да значи да су у српски језик прешли од Грка и Римљана.

5.1. Интертекстуална мотивација

Приликом анализе фразема који се ослањају на постојећи текст потребно је познавање ширег контекста, односно традиције, историје, религије

итд. Текстови који се темеље на заједничком културном искуству представљају извор слика помоћу којег стварамо нове језичке склопове и слике према сопственој културној логици, а фразеологија представља важан инструмент за реконструкцију тих усвојених слика (Mahmutović 2014: 1).

Један број фразема настао је трансформацијом, најчешће редуковањем, то јест скраћивањем устаљених фраза, међу којима се пословице сматрају најважнијим извором (нпр. фразем *кисело се смејати* према пословици *Кисело грожђе не ваља, трну зуби од њега*) (исп. Мршевић-Радовић 1987: 59-62).

Поред пословица, значајан извор за настанак фразема представљају и басне. Понекад се из неке басне могла развити устаљена фраза у класичним језицима из којих би се даље пренела у српски језик, али исто тако постоји и могућност да је позајмљена и читава басна из које се касније у српском језику развила нека устаљена фраза (нпр. Езопова басна „*Лисица и грожђе*“ из које је настао фразем *кисело грожђе*) (Касумовић 1912: 195, 196).

Будући да библијски текстови, односно параболе и симболи представљају неизоставан део европске културе, важан извор за настанак фразема је Библија са којом фраземи могу да буду непосредно или посредно повезани¹² (исп. Орашић 2014: 185, 186). Иако је већина фразема блиска првобитној мотивацији, поједини фраземи се од ње удаљавају (нпр. *држати се као дрвена Марија*) (исп. Vučić, Franc 2011: 341).

5.2. Когнитивни механизми и мотивација фразема

Постоје најмање три когнитивна механизма који учествују у мотивацији фразема: метафора, метонимија¹³ и конвенционално (свакодневно) знање. Ови механизми представљају везу између фразема и његовог значења (Lakoff 1987: 448).

¹² Опашић (2014: 186) под *непосредним библизмима* подразумева изведенице пословица, изрека, узречица, фразема и колокација које су преузете из текстова Библије у свом завршном облику, док су *посредни библизми* настали самосталном комбинацијом библијских речи или слика које се не налазе у самом тексту Библије (нпр. библијски оними (*Јудин пољубац, неверни Тома*)).

¹³ Основна разлика између појмовне метафоре и метонимије састоји се у томе што се код појмовне метафоре веза успоставља између два, а код појмовне метонимије унутар једног домена. Дакле, за разлику од појмовне метафоре, појмовна метонимија је когнитивни процес у којем један (изворни) концептуални ентитет омогућава менталну везу са другим (циљним) концептуалним ентитетом унутар истог домена (Kövecses 2002a: 143-173; Драгићевић 2010a: 161-167).

Анализирајући фраземе у италијанском језику и сврставајући их у групе на основу појмовних метафора, Казадеи (Casadei 1996: 391) долази до закључка да се у више од 85% случајева могу довести у везу основно и секундарно значење фразема. Дакле, може се објаснити зашто фразем има одређено секундарно значење захваљујући појмовним метафорама у његовој позадини.

Међутим, испитујући у којој мери се методе анализе које су развијене у оквиру когнитивне теорије метафоре могу применити на анализу фразема, Добровољски и Пиранен (Dobrovolski, Piirainen 2005a: 13) дошли су до закључка да, будући да фраземи преносе различите врсте знања акумулираних током постојања у језику, когнитивна теорија метафоре није једини инструмент за интерпретацију фразема, него постоје и друге врсте знања (посебно познавање културолошких конвенција из прошлости) које морају да се узму у обзир приликом анализе.

Важну улогу у мотивацији и настанку фразема, поред појмовних метафора и метонимија, има конвенционално човеково знање, то јест свакодневно знање које је до одређене мере проширено у некој језичкој заједници (Benczes 2002: 27). На наша различита искуства утичу околина, друштвени контекст, интереси, као и културолошки контекст и идентитет (Kövecses 2005: 231-246).

Поредећи фраземе у српском и француском језику, Дробњак и Гудурић (2012: 410) запажају да се семантичка и концептуална неистоветност могу приписати управо различитим историјским, културолошким и социолингвистичким факторима својственим овим двама културама. Дакле, приликом анализе мотивације фразема неопходно је укључити културолошки фактор, односно културолошко знање које се манифестује кроз културне схеме и моделе (Lewis 1995).

Културни модели су дубоко укореењени у нашим свакодневним животима и дају облик и правац појединачним искуствима обликујући перцепцију, спознају, емоцију и мотивацију.¹⁴ Најраспрострањенији културни модел је *велики ланац постојања* који подразумева строго дефинисану хијерархију свега што постоји у универзуму. Народна теорија односа ствари у свету у јеврејско-хришћанској традицији темељи се на Библији, али може се

¹⁴ Исп. Fryberg, S., Rhys, R. *Cultural models*, доступно на: http://www.arizona.edu/sites/default/files/cultural_models.pdf

наћи у многим културама и може се сматрати универзалном. *Велики ланац постојања* је хијерархија ствари и одговарајућих појмова која је структурисана од врха према дну (Kövecses 2002a: 126):

- ЛЈУДИ: обележја и понашање вишег реда (нпр. мисао, карактер),
- ЖИВОТИЊЕ: инстинктивна обележја и понашање,
- БИЉКЕ: биолошка обележја и понашање,
- СЛОЖЕНИ ПРЕДМЕТИ: структурална обележја и функционално понашање,
- ПРИРОДНЕ ФИЗИЧКЕ СТВАРИ: природна физичка обележја и природно физичко понашање.

Овај културни модел не јавља се сам, него са општом теоријом под називом *природа ствари* која укључује све што знамо о стварима и појавама које нас окружују. Културни модел *велики ланац постојања*, заједно са теоријом о природи ствари и метафором ГЕНЕРИЧКО ЈЕ СПЕЦИФИЧНО чини општу метафору ВЕЛИКИ ЛАНАЦ. Ове две метафоре нам омогућавају да апстрактније аспекте који су везани за човека разумемо помоћу једноставнијих и разумљивијих особина које су типичне за бића нижег реда или предмете.

Међутим, метафоричне пропозиције које проистичу из метафоричног пресликавања не произлазе директно из метафоре ВЕЛИКИ ЛАНАЦ, него представљају резултат народне културе, веровања и традиције који су неизоставан део тумачења фразема (Lakoff, Turner 1989: 169-194).

5.3. Утицај симболике на формирање фразеолошког значења

Мотивација фразема може да почива на симболичком знању. Ова врста мотивације односи се на једну компоненту фразема која је семантички релативно самостална. Та компонента мотивише целокупан фразем, те се овакви фраземи не могу описати на исти начин као метафорички мотивисани фраземи (Dobrovolskiј, Piirainen 2009: 29-31).

Добровољски и Пиранен (Dobrovolskiј, Piirainen 2005a: 22) културолошке симболе убрајају у један од пет културолошких аспеката који мотивишу фраземе. У фраземима овог типа културолошко знање обухвата једну

компоненту, а не цео фразем. Приликом анализе фразема мотивисаних на овај начин треба применити металингвистичка средства развијена у оквиру културолошке семиотике. Дакле, у циљу анализе фразема мотивисаних путем симбола, потребно је укључити културолошко-семиотичке структуре знања који су део ванјезичке стварности.

5.4. Утицај основног и секундарног значења фраземских компонената на мотивацију фразема

Поред когнитивних механизма, приликом анализе и интерпретације фразема треба у обзир узети и значења лексема од којих се фразем састоји.

Мршевић-Радовић (1987: 30) истиче да настанак фразема може да буде мотивисан лексичким значењем његових компонената, а према значењу компонената можемо да издвојимо фраземе који се односе на човека и његово окружење (нпр. фраземи који садрже компоненту којом се именује део тела (*диже се коме коса на глави*), биљни и животињски свет (*репа без корена, црна овца*), кућни живот (*покупити, побрати кајмак*), неоргански свет (*говорити у ветар*), одевни предмети (*ударити кога по џепу*), религијски обичаји и празноверице (*гледати у пасуљ*), музички инструменти (*дувати у исту тикву (роз)*)), као и фраземе који су мотивисани човековом делатношћу и професионалним животом (нпр. фраземи који садрже компоненту којом се именује море, куповина и продаја, лов и риболов, војска и рат, спортска терминологија).

Драгићевић (2010а: 25) истиче да постоје фраземи на чије укупно значење утиче основно или, чешће, неко секундарно значење једне од лексема које га сачињавају¹⁵ (нпр. *злато од човека*).

У оквиру когнитивне лингвистике покушава се довести у везу основно и секундарна значења компонената са значењем целог фразема (исп. нпр. Ivanetić 2002; Орашић, Spicijarić-Паškvan 2011), а објашњење тих односа сматра се једним од циљева семантике.

Омазић (2004: 625-633) сматра да је груписање фразема око појмовних метафора и метонимија само један од фактора који утичу на разумевање

¹⁵ Највише значења имају лексеме које се односе на храну и пиће, делове тела, као и кућу у којој живимо (исп. Драгићевић 2010а: 76).

фразама, поред етимологије и значења лексема које сачињавају фразем, док Опашећ и Спицијарић-Пашкван (2011: 82) истичу да у анализу фразама, поред симболике, треба укључити и основно и секундарна значења фраземских компонената, због тога што основно или неко од секундарних значења лексема у великој мери могу да мотивишу фраземску позадинску слику и фразеолошко значење.

Иванетић (2002: 69) из свог језичког искуства запажа да говорници често покушавају да проникну у логику фразама на основу основног или секундарног значења његових компонената, а Вајс и Жиц-Фукс (Vajs, Žic-Fuchs 1998: 363-368) сматрају да се фраземи могу разумети управо захваљујући препознатљивим обележјима њихових елемената, што значи да основна и секундарна значења фраземских компонената упућују на разумевање целог фразама.

Круз (Cruse 1997: 37) наводи да приликом анализе фразама треба да се узме у обзир значење које компоненте остварују у фразеолошком окружењу, а не сва друга значења која поједина компонента може да оствари.

5.5. Гестовна мотивација

Посебне типове метафоричке мотивације представљају гестовни фраземи који су засновани на невербалном понашању (гестовима, мимици).

Гест може да буде посебно комуникативно средство, али и пратилац говорне акције. Уколико се у писаном тексту нефразеолошка синтагма која описује гест употреби у основном значењу, тада се њом се именује телесни покрет. С друге стране, уколико преко телесног покрета означава нов садржај, односно психичку реакцију и особине (нпр. кајање, недоумица, забуна, ругање, презир, задовољство итд.), нефразеолошка синтагма преко метонимије постаје фразеолошка (Мршевић-Радовић 1987: 37, 38).

6. Карактеристике француске, италијанске и српске кухиње

Храна представља важан елемент у животима људи. Начин исхране и склоност ка одређеним врстама намирница неке су од основних карактеристика по којима се разликују поједини народи. Сходно томе Француска, италијанска и српска кухиња разликују се по употреби појединих намирница, начину припреме хране и карактеристичним специјалитетима.

6.1. Француска кухиња

Француска је вековима била земља класних супротности које су се одражавале и у начину исхране, те је с једне стране постојала народна, а с друге стране дворска кухиња, док се кухиња коју данас познајемо уобличио тек половином XIX века (Poulain 2006: 161-174).

У доба Цезарових освајања Галије, Француска је на северу и у централном делу била земља шума и пашњака, а на југу смокава и грожђа, док је данашња Француска пшенична земља Европе, позната по конзумирању хлеба и пецива попут кроасана и бриоша. У француском језику постоји око четири стотине назива за различите врсте хлебова¹⁶, од којих је најпознатији багет или француски хлеб. У средњем веку и за време Ренесансе племство је конзумирало бели хлеб доброг квалитета, док су сиромашни грађани јели хлеб лошег квалитета. Почетком XVIII века је у Француској владала велика глад. Пшеница је била лошег квалитета, те је и хлеб био неквалитетан. Након Револуције, пшеница потискује све друго жито из Француске, а бели хлеб више није намењен искључиво високом друштву, него постаје доступан и сиромашном становништву (исп. Гудурић 2014: 47-57).

Савремена француска кухиња позната је по сиревима којих има око 365 врста (нпр. бри, камамбер, рокфор итд.), разним сосовима (нпр. бешамел), сенфу (најпознатији је дижонски сенф), винима (посебно по шампањцу), коњаку итд. Поред тога, француску кухињу карактерише и велика употреба поврћа, попут

¹⁶ Нпр. *la flûte* (*фрула; 'дугуљаст хлеб у облику фруле'), *le chapeau* (*шешир; 'хлеб направљен од две обге сложене једна на другу које, када су испечене, подсећају на шешир'), *le pain saucisson* (*хлеб-кобасица; 'хлеб ваљкастог облика, избраздан по ширини').

купуса, спанаћа, парадајза, зеленог пасуља, кромпира, шаргарепе, црног и белог лука и печурака. Од воћа се највише конзумирају јабуке, крушке, брескве, шљиве, грожђе, смокве, као и јужно воће попут банане и кивија.

У зависности од географског подручја, као и од близине суседних држава, свака регија Француске има своје гастрономске специфичности. Чајкановић (1994б: 383) истиче да су се стари европски народи делили на две групе у зависности од тога да ли употребљавају уље и вино (југ) или маст и пиво (север). Сходно томе, у Француској проналазимо регије поред Средоземног мора познате по употреби маслина и маслиновог уља (Прованса, Лангдок-Русијон), као и крајеве које прекривају пашњаци и у којима се конзумирају маслац и други млечни производи (Нормандија, Бретања).

У кухињи југоистока користе се морски плодови, парадајз, патлиџан, а најпознатија јела су рибља чорба из Провансе, касерола од пасуља и меса из југоисточног Лангдок-Русијона. Кухиња југозападне Француске, као и суседног Лангдок-Русијона попримила је карактеристике суседне северне Шпаније, односно каталонске и баскијске кухиње. Познат специјалитет овог дела Француске је колач са бадемима и лешником.

Најпознатији специјалитети северозападне Француске су палачинке, нормандијска риба лист у сосу од павлаке и јегуља Бретање. Нормандија је позната по сиру камамберу, а значајну улогу у кулинарству Нормандије имају и јабуке које се користе за производњу алкохолних пића, од којих је најпознатији бренди Калвадос. За североисток је карактеристична пита са јајима и сланином (киш Лорен), кисели купус и кобасице из Алзаса, док је централна Бургундија (Бургоња) позната по црвеном вину, говедини и дижонском сенфу.

6.2. Италијанска кухиња

Италијанска кухиња је позната по различитим врстама тестенине (најчешће пљоснатог облика на северу, а цевастог облика на југу Италије), њокама, пици, рижоту, десерту тирамису, као и по сиревима од којих су најпознатији маскарпоне, горгонзола, моцарела, пекорино (овчији сир) и пармезан.

Од поврћа се најчешће употребљавају пасуљ, бундеве, тиквице, црни и бели лук, кромпир, купус и рукола, док се од воћа највише конзумирају јабуке,

смокве, брескве, грожђе и цитруси. Поред Француске, Италија је земља са највећом производњом вина на свету, а познато је да Италијани конзумирају разне облике кафе (еспreso, капућино итд.), као и вермут и лимончело.

У Италији такође постоје разлике у избору и начину припреме хране у различитим регијама. На северу Италије једу се палента и рижото и користи се маслац, а на трпези се могу наћи и штрудле, кисели купус и крем чорбе, док је Пијемонт познат и по њокама. Дуж обале реке По гаје се пиринач, шпаргле, паприка, артичоке, Ломбардија је позната по маслацу, горгонзола сиру, слатком божићном панетоне хлебу и кампарију, а кухиња у Лигурији обилује морским плодовима и босиљком.

Централна Италија позната је по raviолима, тортелинима и шунки (пршуту). Најпознатији производи регије Емилија-Ромања су балзамико сирће и сир пармезан. У Тоскани се конзумира говедина, док се у регији Марке узгајају овце, као и пшеница, кукуруз, пасуљ и парадајз. Регију Аbruцо карактерише приморска кухиња која се базира на риби и континентална кухиња у којој преовладава свињско и овчије месо.

Јужна Италија позната је по лазањама, качкаваљу, моцарели, маслиновом уљу и парадајзу. Напуљ се сматра престоницом пице, а познат је и по шпагетама са сосом од парадајза, макаронама и моцарели. У регији Базиликата могу се јести кобасице, купус, љуте паприке, за Калабрију је карактеристична грилована риба, док се у сицилијанској кухињи користе парадајз, паприка, броколи, бундева, смокве, цитруси. Сицилија је позната и по сладоледу, као и по десертима касата и каноли који се праве од рикота сира.

Римска кухиња је спој јужне, северне и иностране кухиње, те су на трпези пљосната и цеваста тестенина, маслиново уље, свињска маст, као и маслац и сиреви попут пекорина и моцареле.

6.3. Српска кухиња

Исхрана српског становништва заснива се на ратарству (у равничарским областима) и на сточарству (у планинским пределима).

Главно место у српској кухињи су од најранијих времена имали хлеб и јела од житарица (нпр. каша). У средњем веку су се гајили пшеница, јечам, раж, овас и просо (исп. Kruszec 2004: 233). Највећи број воденица налазио се на

Косову и Метохији, а хлебно брашно се у Војводини млело у ветрењачама још од XVII века. Хлеб има велики значај у свакодневном животу и у култури исхране Срба, а у српском језику постоје различити називи којима се означавају обредни хлебови (чесница, вечерница, саборник итд.) (Гудурић 2014: 49-51).

У исхрани Срба су поред житарица заступљени и млечни производи, као и јела од меса. Од поврћа се највише узгајају купус, лук, репа и боб, а од воћа јабуке, крушке, шљиве, вишње, орах и кестен. Шљиве се конзумирају у разним облицима и обавезне су на традиционалним српским трпезама. Од њих се праве колачи, слатко, као и позната ракија шљивовица која има важну улогу у традиционалним српским обичајима, као што су здравице приликом свадбе или славе. Међу најпознатије српске специјалитете убрајају се ајвар, проја и кајмак.

Културни утицаји, укључујући сферу кулинарства, стизали су у Србију преко људи који су се крајем XIX и почетком XX века школовали у иностранству (у Будимпешти, Бечу, Риму, Паризу итд.). У војвођанској кухињи приметан је утицај мађарске и немачке кухиње. Од мађарских јела заступљени су гулаши, паприкаши и разни зачини (нпр. алева паприка), док се утицај немачке кухиње огледа у конзумирању млечних производа попут павлаке и швапског сира, као и у начину прављења посланица (нпр. штрудли). Најпознатији војвођански специјалитети су месне прерађевине – шваргле, цигерњаче и кобасице.

С друге стране, централна Србија, односно Шумадија и долина Мораве познати су по гибаници, буреку, мусаки, пуњеној паприци и пуњеном парадајзу, као и различитим врстама печеног меса међу којима су најпознатији ћевапчићи (Vižić-Omčikus 2006: 393-402). У овим крајевима Србије осетан је утицај турске кухиње због вишевековне владавине Турака. Највећу групу позајмљеница у Вуковом речнику чине управо турцизми, а корпус турцизама који је повезан са кулинарском терминологијом (нпр. баклава, пилав) представља један од основних кодова балканске културе (исп. Kruszec 2004: 286, 287). Позајмљене лексеме могу да потичу непосредно из турског, а првобитан извор могу да буду арапски или персијски језик.

У планинским пределима западне Србије најчешће се једе јагњеће, овчије и говеђе месо, пршута, као и млечни производи попут кајмака и јогурта. Поред тога, специјалитети ових крајева су цицвара, качамак и уштипци.

7. Фраземи са кулинарском терминологијом као предмет досадашњих истраживања

Бавећи се кулинарском терминологијом у српској фразеологији, Вуковић (1994: 1, 4) запажа да је инвентар кулинарских лексема неупоредиво сиромашнији у односу на лексички инвентар зоонима и фитонима. Међутим, испитивањем фреквенције појављивања фразема који садрже кулинарску терминологију дошла је до закључка да њихов број није занемарљив.

Како Иванетић (2002: 68) истиче, бројчани подаци о корпусу говоре о продуктивности фраземских компонената, а то нам даје увид у животна подручја које људи сматрају важним. Хрњак (2007: 197, 198) сматра да гастрономија представља важан извор фразеологије и да се кроз кулинарски код читава оно што је културно и национално специфично у језику. Поредећи фраземе са кулинарском терминологијом у хрватској и руској фразеологији, ауторка долази до закључка да су одређене разлике у двама посматраним језицима одраз другачијег начина концептуализације специфичности националне културе, односно да велик број подударана произлази из сличности двају словенских култура, као и из универзалног људског устројства које се посебно огледа у интернационалном делу фразеологије.

Анализирајући део фразема који садрже кулинарску терминологију у савременом српском, грчком и албанском језику, Мутавцић, Тодоровић и Сивачки (2012: 456) долазе до закључка да постоји велик број фразема који су културно-специфични за један језик и осликавају различите концептуализације сваке националне културе. С друге стране, истоветност и сличност у фразеолошком изражавању указују на готово исте кулинарске навике, менталитет и метафорички начин размишљања народа. Дакле, поједини фраземи са кулинарском терминологијом нису својствени само једном народу, него имају смисао језичких универзалија својствених готово свим језицима на свету.

8. **Анализа корпуса**

Фраземе смо анализирали методом компаративно-контрастивне анализе, при чему је француски полазни језик, а италијански и српски циљни језици, те смо приликом одређивања еквивалената на првом месту наводили француске, потом италијанске и на крају српске фраземе.

У овом раду под формалном (лексичком и семантичком) еквиваленцијом подразумевамо да фраземи имају исто значење и да садрже исту кулинарску компоненту, као и да фраземи припадају истом језичком регистру (савременом стандардном, односно разговорном језику).

Уз фраземе смо наводили њихово фразеолошко значење, док смо уз француске и италијанске фраземе који немају формални еквивалент у српском језику наводили и дослован превод како би се видело из којих компонената се састоје са циљем да се лакше објасни начин на који су мотивисани. Дослован превод понекад није у духу српског језика, те може да буде нелогичан.

На основу одабраног корпуса, издвојили смо седам најзаступљенијих тематских група којима припадају лексеме које означавају храну:

- воће,
- поврће,
- житарице, производи и јела од житарица,
- месо, месне прерађевине и масти,
- јаја,
- млеко и млечни производи,
- зачини и додаци јелима.

Анализа грађе састоји се из две целине:

- анализе мотивације фразема са кулинарском компонентом,
- концептуалне анализе фразема са кулинарском компонентом.

8.1. **Анализа мотивације фразема са кулинарском компонентом**

У овом делу рада упоредићемо начине мотивације фразема са кулинарском компонентом у три посматрана језика и утврдити које су карактеристике одабраних намирница (нпр. изглед, укус) употребљене у фразеологији ових језика са циљем да упоредимо метафоричан начин размишљања три народа, као и утицај националних култура на формирање фразеолошког значења.

У оквиру сваке тематске групе фраземе смо разврстали по компонентама које су носиоци значења. Овакав начин организације корпуса даје прегледну слику заступљености одређених намирница у фразеологији три језика, као и увид у сличности и разлике у начинима мотивације фразема са истом кулинарском компонентом.

8.1.1. **Воће**

У тематску групу „Воће“ уврстили смо фраземе са следећим компонентама: хипероним *воће*, *банана*, *грожђе*, *дрен*, *дуња*, *јабука*, *јагода*, *кестен*, *крушка*, *лимун*, *наранџа*, *ораш*, *шипак*, *смоква*, *трешња* и *шљива*.

8.1.1.1. **Хипероним *воће***

Хипероним *воће* проналазимо у фраземима фр. *fruit défendu*, ит. *frutto proibito*, срп. *забрањено воће* (‘ствар која се не сме дирати’, ‘нешто што се жели, али је забрањено’) који су библијског порекла. Воће на које се мисли у овом фразему је јабука, коју су, према хришћанском учењу, Адам и Ева пробали упркос забрани, због чега су протерани из раја.¹⁷

Италијански фразем *essere alla frutta* (*бити у воћу; ‘завршити оброк’; фиг. ‘бити на крају снаге’, ‘исцрпити сву снагу и приходе’) мотивисан је навиком да се воће једе на крају оброка, а завршетак јела у наведеном фразему метафорично упућује на стање физичке и материјалне исцрпљености. Занимљиво је да фразем мотивисан овим обичајем проналазимо само у италијанском језику, иако навика људи да се на крају оброка „засладе воћем“

¹⁷ В. фразем *забрањена јабука* (погл. 8.1.1.6.).

није својствена само италијанском народу, него постоји и у Француској и у Србији.

У италијанском језику постоји још један фразем који у свом саставу има компоненту *voñe – cogliere il frutto quando è maturo* (*убрати воће кад је зрело; ‘знати реаговати у правом тренутку’, ‘искористити повољну прилику’). У позадини овог фразема је слика зрелог воћа којим је метафорично дочаран повољан тренутак који треба искористити. Исту позадинску слику проналазимо и у француском фразему *la poire est mûre* у којем, уместо хиперонима *voñe*, проналазимо хипоним *крушка*.¹⁸

8.1.1.2. Банана

Компоненту *банана* проналазимо у два француска и једном италијанском фразему, док у српском језику нисмо пронашли ниједан фразем који садржи назив овог јужног воћа.¹⁹ Ова воћка, пореклом из Индије, распрострањена је у Африци у којој је Француска од XVII века до шездесетих година XX века имала колоније, те је очекивано да ова компонента буде продуктивнија у француској фразеологији, него у српској и италијанској.

Француски разговорни фразем *avoir la banane* (*имати банану; ‘бити срећан’, ‘широко се осмехивати’, ‘показивати задовољство осмехом’) мотивисан је обликом банане која положена хоризонтално са крајевима окренутим на горе подсећа на широки осмех. Због сличности банане и широког осмеха лексема *banane* се у француском језику употребљава и као синоним за осмех (в. Larousse dictionnaire de français²⁰).

Клизава кора банане мотивише позадинску слику разговорног француског фразема *glisser une peau de banane* (*клизнути кору банане; ‘подметнути некоме ногу да не успе у нечему’, ‘употребити подмукао, непоштен поступак да би се изазвао нечији неуспех’) и италијанског фразема

¹⁸ В. погл. 8.1.1.9.

¹⁹ У српском језику компоненту *банана* проналазимо у спортском жаргону – *прилепити коме банану* (‘блокирати приликом шута на кош’), као и у политичком жаргону – *Банана република* (овим изразом су се описивале државе Средње Америке над којима су у XX веку доминирале Сједињене Америчке Државе (в. Larousse dictionnaire de français), док се данас овај погрдан назив употребљава за сиромашну државу чија природна богатства експлоатише страна сила, а проналазимо га и у француском (*République bananière*) и у италијанском језику (*Repubblica delle banane*), као и у другим језицима (енгл. *Banana republic*, нем. *Bananenrepublik*).

²⁰ У даљем тексту LDF.

scivolare su una buccia di banana (*оклизнути се на кору банане; ‘трпети последице због глупе и неопрезне грешке’). Премда је у позадини оба фразема слика човека који се оклизнуо и пао, ови фраземи нису еквиваленти, будући да у француском фразему кора банане метафорично упућује на замку постављену испод нечијих ногу, док у италијанском фразему пад проузрокован клизањем доводи до штете изазване сопственом неопрезном и несмотреном грешком која се могла избећи.

Упркос непостојању фразема мотивисаног истом сликом у српској фразеологији, овај концепт познат је и говорницима српског језика будући да се комичне сцене пада изазваног клизањем на кору банане често појављују у бројним филмовима и стриповима широм света.

8.1.1.3. Грожђе

Компонента *грожђе* заступљена је у фразеологији сва три језика. За разлику од зрелог грожђа слатког укуса које изазива пријатно осећање у устима, незрело грожђе ствара неугодан осећај у устима, те се повезује са нечим што је непожељно и непријатно. У једној алегорији из јеврејске религије, насталој према народним религиозним представама, Божја казна која се преноси на друго и треће колено представљена је као кисело грожђе које једу очеви, а од којег синовима трну зуби²¹ (Чајкановић 1994а: 33).

Управо се то незрело, кисело грожђе појављује и у фразеологији три језика – фр. *raisins trop verts* (*грожђе сувише зелено), ит. *uva acerba* (*грожђе горко (незрело)), срп. *кисело грожђе*. Ови фраземи се употребљавају у значењу ‘недостижна ствар чија се вредност ниподаштава’, а пореклом су из Езопове басне „*Лисица и грожђе*“. Позадинска слика мотивисана је понашањем лисице која не може да дохвати грожђе, те се прави незаинтересована и омаловажава његову вредност називајући га због тога незрелим, то јест неукусним и непожељним.

Иако се у три језика мисли на незрело грожђе, оно је у француском фразему дочарано зеленом бојом, у италијанском фразему је представљено као

²¹ В. Библија (Језекиљ 18,2): „Шта вам је те о Израелу понављате пословицу: ‘Оци једоше кисело грожђе, синовима трну зуби!’“.

опоро, односно горко, док је у српском језику кисело. Могуће је да до ових разлика долази због тога што су Езопу басну прерадили и други баснописци, те је француски фразем популаризовао Лафонтен у басни “*Le Renard et Les Raisins*” (Fables, III, 11) (Rey, Chantreau 2007: 789), док италијански фразем води порекло из Федрове басне “*La volpe e l’uva*” (Favole, IV, 3) (Pittàno 2008: 139). По мишљењу М. Шипке (2007: 191), српски фразем је преузет из руског језика, преко басне Ивана Андрејевича Крилова “*Лиса и виноград*” која је настала на основу старе руске пословице која у преводу гласи *Зелено је грозђе када га не дају*. Шипка истиче да се преко Криловљеве басне у руском језику проширио фразем *зелен виноград* (*зелено грозђе), а потом у српском језику *кисело грозђе*. Међутим, треба узети у обзир чињеницу да грозђе у српском фразему није зелено као у руском фразему, него кисело, као у басни „*Лисица и Грозђе*“ Доситеја Обрадовића (1895: 42) у којој лисица каже: „Још је кисело, ништа не ваља, трну од њега зуби“ и у пословици *Кисело грозђе, не ваља, трну зуби од њега* (Вук Стефановић Караџић 1849: 133)²², те је могуће да се на основу Доситејеве басне у српском језику развила пословица чијим скраћивањем је настао фразем.

Док претходне фраземе проналазимо у сва три језика, фразем *fare come la volpe con l’uva* (*чинити као лисица са грозђем; ‘показивати презир или непоштовање за оно што се не може добити иако се жели’, ‘правити се незаинтересован за нешто што не може да се има’) проналазимо само у италијанском делу корпуса. Овим фраземом, који је мотивисан истом сликом као претходни фраземи, истиче се понашање особе која се прави незаинтересована за нешто што јој је недостижно и чију вредност због тога омаловажава.

У француском језику проналазимо фразем *mi-figue, mi-raisin* (*пола смоква, пола грозђе; ‘имати помешана осећања’, ‘осећати се између пријатног и непријатног’, ‘бити збуњен’; ‘деловати истовремено задовољно и незадовољно’, ‘бити делимично озбиљан, делимично шаљив’, ‘бити двосмислен’, ‘бити делимично самовољан, делимично приморан’) који је мотивисан човековим искуством, односно знањем о вредности сувог грозђа и суве смокве. Ово суво воће јело се за време Великог поста у XIV веку, а будући

²² Исп. и фразем *кисело се смејати* (Мршевић-Радовић 1987: 27).

да је суво грожђе било цењеније воће од сувих смокава ове две воће у фраземима означавају супротности²³. Могућу мотивацију значења проналазимо и у причи о трговцима са Коринта који су у суво грожђе додавали јефтиније воће – суве смокве. Фразем се од XV века употребљавао у облику *moitié figue, moitié raisin* (*пола смоква, пола грожђе) у значењу ‘помешано и добро и лоше’, а у данашњем облику појављује се од XVIII века (Rey, Chantreau 2007: 413, 414).

У италијанском поткорпусу проналазимо фразем *far tanti rampini e rosa uva* (*правити толико лозовог лишћа, а мало грожђа; ‘пуно приче мало дела’, ‘давати лажна обећања’) у чијој позадини је слика винограда у којем преовладава лишће винове лозе, а има мало грожђа (Quartu 2010).

Српски фраземи са компонентом *грожђе* мотивисани су народним и сакралним веровањима и причама. Премда говорници три посматрана језика припадају хришћанској религији, занимљиво је да фразем *кад на врби роди грожђе* (‘никада’) проналазимо само у српском делу корпуса. У словенском фолклору врба је неплодно дрво, јер је проклета због тога што је једном, када је Исус гонио ђавола, показала ђаволу куда да иде да би се спасао (Мршевић-Радовић 2008: 67-69). Сходно томе, истоветне фраземе проналазимо у већини јужнословенских језика, на пример у бугарском (*кога <то> върба <та> роди грозде*) и македонском (*кога врба ќе роди грозје*) (исп. Vasung: 2011: 171, 172). Према хришћанском веровању свако дрво ће бити плодно тек када наступе рајска времена, што је у далекој будућности, те слика рађања грожђа на врби симболично означава неостварљивост.

Фразем *наћи се у небраном грожђу* (‘наћи се у неприлици’, ‘бити у тешкој, непријатној ситуацији’) који проналазимо у српском поткорпусу, постоји и у македонском и у бугарском језику. Овај фразем мотивисан је причом о крадљивцима грожђа који би се нашли у незгодној ситуацији уколико би их чувари винограда открили и претукли.²⁴

²³ В. погл. 8.1.1.12.

²⁴ Будући да наведени фраземи постоје само у овим словенским језицима, М. Шипка (2007: 232-233) шаљиво запажа да су ови народи или склонији упадању у туђе винограде или ревноснији у кажњавању крадљиваца грожђа.

8.1.1.4. Дрен²⁵

Иако је дрен распрострањен у Француској и Италији где се од дрењина праве вино и желе, не проналазимо га као компоненту француских и италијанских фразема. Плод дрена се у српском народу употребљава против разних болести, а дрен се сматра оличењем здравља, те је обичај да се за Божић у чесницу стави гранчица дрена намењена да ономе коме падне у део предскаже здравље и срећу (Чајкановић 1994в: 90-93; 1994а: 23). Сходно томе, српски фразем *бити здрав као дрен* упућује на особу која је здрава и снажна. Занимљиво је да се, иако је *дрен* симбол италијанског града Корнеда, регије Венето, фразем *sano come il corniolo* који има исто значење као српски фразем, употребљава само у Ломбардији (*sà còme ù cornàl, ù gróp de rùer*).²⁶

8.1.1.5. Дуња

У француском фразему *être jaune comme un coing* (*бити жут као дуња) жута боја лица болесне особе пореди се са бојом дуње. Ово је једини фразем нашег корпуса који садржи назив ове воћке, а употребљава се као синоним за фразем *être jaune comme un citron* (*бити жут као лимун).²⁷

8.1.1.6. Јабука

Компоненту *јабука* проналазимо у фразеологији сва три посматрана језика. У нашем корпусу заступљени су фраземи који су пореклом из грчке митологије, фраземи мотивисани симболиком, бојом, обликом, величином и укусом јабуке, као и фраземи који се ослањају на постојећи текст.

а) Фраземи који воде порекло из грчке митологије

Фраземи који воде порекло из грчке митологије убрајају се у групу калкираних фразема и могу се пронаћи у већини језика. Сходно томе, у сва три

²⁵ Лексема *дрен* у српском језику означава дрво, као и плод тог дрвета (в. РМС (знач. а, б)). У народу је плод познатији под називом *дрењина*.

²⁶ Будући да је реч о дијалекталном фразему (в. Paragoni in dialetto bergamasco, доступно на: <http://www.facoetti.com/index.php/favole/132-paragoni-in-dialetto/234-paragoni>), у овом раду српски и италијански фразем не сматрамо формалним еквивалентима.

²⁷ В. погл. 8.1.1.10.

посматрана језика постоје фраземи фр. *pomme de discorde*, ит. *pomo della discordia*, срп. *јабука раздора* који су настали на основу приче о златној јабуци са натписом „Најлепшој“ коју је Ерида, богиња сукоба, бацила међу званице на свадби богиње Тетиде. Ова јабука изазвала је свађу између богиње Хере, Атене и Афродите, јер је свака мислила да је најлепша, те је Зевс наредио да одлуку донесе Парис, син тројанског краља, који је најлепшом прогласио Афродиту, богињу љубави. У знак захвалности Афродита му је помогла да отме Хелену, Зевсову ћерку и супругу спартанског краља Менелаја, што је узроковало велики Тројански рат (М. Шипка 2007: 11, 12). Дакле, узроком овог великог сукоба сматра се Еридина златна јабука. Фраземи фр. *pomme de discorde*, ит. *pomo della discordia*, срп. *јабука раздора*, у којима јабука метафорично упућује на предмет неког спора или свађе, и данас се често употребљавају у три посматрана језика.

б) Фраземи мотивисани симболиком јабуке

У Речнику симбола (Chevalier, Gheerbrant 2003: 211, 212) наводи се да ова воћка има бројна симболичка значења која на први поглед могу да делују различито, али која су, кад се пажљивије размотре, ипак повезана. У нашем корпусу издвојили смо фраземе у којима јабука представља симбол искушења, свежине и здравља.

Јабука је симбол искушења и прародитељског греха (Biderman 2004: 128) у фраземима фр. *fruit défendu*, ит. *frutto proibito*, срп. *забрањено воће*. Према се у овим фраземима под воћем подразумева јабука, у сва три језика ређе се употребљавају фраземи исте семантике који садрже компоненту назив овог воћа (фр. *potme défendue***²⁸, ит. *pomo vietato***, срп. *забрањена јабука*).

Будући да је јабука познати симбол плодности²⁹ (Biderman 2004: 128; Чајкановић 1994в: 95), као и симбол љубави и пријатељства, ова воћка се употребљава као поклон у многим традиционалним свадбеним обичајима у Србији (Чајкановић 1994в: 92-97) на основу којих су настали разни фраземи

²⁸ Ознаком ** обележили смо разговорне фраземе три посматрана језика које нисмо пронашли у речницима, али се употребљавају у разговорном језику (примери пронађени у новинама, часописима и електронским медијима).

²⁹ В. нпр. бајку „*Pomo e Scorzo*“ („Јабука и Кора“) (Italo Calvino: 2007) у којој краљица која не може да има децу једе јабуку добијену од врача и након девет месеци на свет доноси сина.

(примити, узети јабуку; бацити јабуку; пала је коме златна јабука у крило). Ови фраземи се, међутим, ретко употребљавају у савременом српском језику.

Плод јабуке одражава младост и симболизује обнову и свежину (Chevalier, Gheerbrant 2003: 211). Ова симболика јабуке мотивисала је позадинску италијанског фразема *fresca e bella come una mela* (*свежа и лепа као јабука) у којем се девојка здравог изгледа пореди са лепом и свежом јабуком.

Јабука се у Србији употребљава као лек против разних болести (Чајкановић 1994в: 98, 99), па тако у српском делу корпуса проналазимо фразем *бити здрав као јабука* у којем се особа изузетног здравља поистовећује са овом воћком.³⁰ Међутим, ово повезивање јабуке са здрављем прихваћено је у бројним језицима и не чини само део српског, него глобалног фолклора³¹, те се у Француској у XIII веку употребљавао фразем *être sain comme une pomme* (Rey, Chantreau 2007: 750) који је имао исто значење као наведени српски фразем.

в) Фраземи мотивисани бојом и укусом јабуке

У нашем корпусу проналазимо јабуку црвене и беле боје. У француском и српском језику румена боја лица пореди се са црвеним плодом јабуке у фраземима фр. *être rouge comme une pomme*, срп. *бити црвен као јабука* (‘изгледати добро, здраво’). У овим фраземима црвена боја се повезује са здрављем и лепотом, јер се људи румени у лицу сматрају здравима (Орајић, Сперијарић 2010: 123, 124). У италијанском језику, међутим, у истом значењу постоји фразем *essere bianco e rosso come una mela* (*бити бео и црвен као јабука) у којем се лепа и здрава боја лица не наглашава само црвеном, него и белом бојом јабуке (в. Klajn 2000: 742, Lazarević 2013: 43). У овом фразему бела и црвена боја односе се на кору плода јабуке и упућују на бледу, светлу кожу лица која заједно са црвеним образима симболизује здравље и лепоту. Иако се овим двама бојама често описује лепота јунака из бајки у сва три језика³², занимљиво је да их уз компоненту *јабука* проналазимо само у италијанском

³⁰ У српском језику у истом значењу проналазимо фразем *бити здрав као дрен* (в. погл. 8.1.1.4.).

³¹ У савременом енглеском језику упућује на здравље у пословици *An apple a day keeps a doctor away*. Ову пословицу проналазимо и у три посматрана језика – фр. *Une pomme par jour éloigne le médecin*, ит. *Una mela al giorno toglie il medico di torno*, срп. *Јабука на дан тера доктора из куће ван*.

³² В. нпр. бајку „Снежана и седам патуљака“ у којој је краљица добила дете чија се лепота у сва три језика истиче белом бојом снега и црвеном бојом крви.

језику. Тако, на пример, у бајци Итала Калвина “*La ragazza mela*” („Девојка јабука“) (Calvino 1976) проналазимо лепу принцезу која је бела и црвена као јабука (“*una bella ragazza bianca e rossa come una mela*”), док је у другој његовој бајци “*Pomo e Scorzo*” („Јабука и Кора“) (Calvino 2007) служавкин син црвен и бео као кора јабуке (“*bianco e rosso come una buccia di mela*”), а краљичин син бео као пулпа јабуке (“*bianco come una polpa di mela*”).

Издвојили смо само кисео укус јабуке који учествује у изградњи фразеолошког значења, док остале укусе не проналазимо у нашем корпусу. У фразему *загрести у киселу јабуку* (‘упустити се у неугодан посао’), који проналазимо само у српском делу корпуса, непријатност коју изазива укус киселе јабуке у устима метафорично означава преузимање непријатног посла. Овај фразем проналазимо и у немачком језику (*in den sauren Apfel beißen*).³³ Будући да су у Србију стизали културни и научни утицаји из Аустрије, те су многе речи и изрази у српски језик улазиле посредством немачког језика (Клајн 1998: 73), могуће је да је овај српски фразем преузет из немачког језика.

г) Фраземи мотивисани обликом и величином јабуке

Поред симболике и боје, важну улогу у мотивацији има и сферни облик јабуке. Због сличности са обликом главе човека, јабука у разговорном француском језику може да се употребљава у значењу ‘глава’, ‘лице’ (в. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales³⁴, TLF). На овај начин мотивисан је разговорни француски фразем *se payer la pomme de quelqu’un*³⁵ (*платити себи јабуку нечију; ‘ругати се’, ‘правити будалу од некога’) који представља разговорну варијанту фразема *se payer la tête de quelqu’un* (*платити себи главу нечију).

У нашем корпусу проналазимо још један разговорни француски фразем – *bonne pomme* (*добра јабука; ‘наивна особа’, ‘особа коју је лако насамарити’) у којем ова воћка због облика фигуративно упућује на људску главу, те

³³ Фразем проналазимо и у другим европским језицима, на пример у чешком (*kousnout do kyselého jablka*) и шведском (*bita i det sura äpplet*).

³⁴ У даљем тексту CNTRL.

³⁵ Исто значење има фразем *se payer la poire de quelqu’un* (фам.) (в. погл. 8.1.1.9.).

метонимијом означава особу. Фразем *bonne pomme* потиче од фразема *bonne poire*.³⁶

У италијанском језику постоји фразем *essere tondo come una mela* (*бити округлао као јабука) у којем изглед, односно облик јабуке упућује на пуначко и обло лице здравог човека, док њен „скоро савршени облик кугле“ (Biderman 2004: 128) чијим се уздужним пресецањем добијају две једнаке половине мотивише позадинску слику српског фразема *као да си јабуку располовио* који се употребљава за поређење две особе сличног изгледа, при чему се најчешће мисли на поређење браће и сестара.

Француски фразем *haut comme trois pommes* (*висок као три јабуке; ‘веома низак’) мотивисан је величином плода јабуке, а најчешће се употребљава да сликовито дочара низак раст детета (Rey, Chantreau 2007: 750) чија висина се пореди са три јабуке послане једна на другу. Плод јабуке је послужио за метафорично исказивање величине и у америчком енглеском језику у којем су тридесетих година XX века музичари цеза користили колоквијални назив *apple* (‘јабука’) за велики град (в. *Vocabolario Treccani*³⁷). Сходно томе, град Њујорк се данас метафорично назива *The Big Apple*, а овај назив је преузет у великом броју језика, те га проналазимо и у три посматрана језика – фр. *La Grande (Grosse) Pomme*, ит. *La Grande Mela*, срп. *Велика Јабука*. Иако у овом случају јабука метафорично упућује на велики град, док се француски фразем *haut comme trois pommes* употребљава за особу ниског раста, односно „мале величине“, чињеница је да изједначавање плода ове воћке са појмом величине постоји у разним језицима.

д) Интертекстуална мотивација

У ову групу уврстили смо фраземе мотивисане метафором који се ослањају на постојећи текст.

У француском делу корпуса проналазимо два фразема који садрже синтагму *dans les pommes* (*у јабукама): *être dans les pommes (cuites)* (*бити у јабукама (куваним); ‘бити исцрпљен’), *tomber dans les pommes* (фам.)³⁸ (*пасти у

³⁶ В. погл. 8.1.1.9.

³⁷ У даљем тексту VT.

³⁸ Ознаком *фам.* означили смо фраземе који припадају разговорном језику.

јабуке; ‘онесвестити се’). Први фразем је настао према фразему *être cuit* (*бити куван; ‘бити уморан’), а употребила га је француска списатељица Жорж Санд у преписци “*Lettre à Mme M. Dupin*” („Писмо госпођи Дипен“) (Rey, Chantreau 2007: 750).

Порекло разговорног фразема *tomber dans les pommes*, међутим, није сигурно. Први пут је забележен 1889. године и сматра се да је настао комбинацијом фразема *être dans les pommes cuites* и глагола *se pâmer* (‘онесвестити се’) (Rey, Chantreau 2007: 750).

8.1.1.7. Јагода

У француском поткорпусу пронашли смо фразем *sucrer les fraises* (*заслађивати јагоде; ‘бити узнемирен’, ‘подрхтавати од узбуђења, страха или старости’, ‘имати дрхтаве руке’). Мотивацију овог разговорног фразема проналазимо у покрету померања руку приликом посипања јагода шећером. Овај покрет метафорично упућује на подрхтавање руку и тела особе која је узбуђена, уплашена или стара.

С друге стране, француски фразем *bouche en fraise* (*уста у облику јагоде) којим се описују меснате, заобљене и румене усне мотивисан је обликом и црвеном бојом овог воћа. У италијанском језику постоји фразем *essere rosso come una fragola* (*бити црвен као јагода; ‘бити изразито црвен’) који упућује на румену боју женских усана, али и на изразито црвену боју предмета.

У српском језику проналазимо три фразема са компонентом *јагода*: *јагода на шлагу, као грлом у јагоде, као була у јагоде*. Најбољи део нечега, односно врхунац лепих догађаја, дочаран је сликом *јагоде на шлагу*³⁹. С друге стране, мотивација поредбених фразема *као грлом у јагоде, као була у јагоде*, који се употребљавају у значењу ‘ићи неспреман, неприпремљен’, није јасна (Мршевић-Радовић 1987: 97). Могуће је да су фраземи настали на основу човековог искуства да се за бербу јагода треба опремити, будући да се у Вуковој збирци пословица (1849: 283) уз фразем (*поћи, дигнути се*) *с голим грлом у*

³⁹ Исто значење имају фраземи фр. *la cerise sur le gâteau*, ит. *la ciliegina sulla torta*, срп. *трешињица на торти* (в. погл. 8.1.1.13.).

јагоде наводи објашњење: „Кад ко пође куд неспремљен, као што треба – као да би чоек пошао да бере јагоде, а не понио суда никаквога“.

8.1.1.8. Кестен

У италијанском и српском језику проналазимо фраземе *cavar le castagne dal fuoco*, *вадити кестење из ватре* који су калкови према француском фразему *tirer les marrons du feu* (‘излагати се неугодности због некога’, ‘прихватити се нечег ризичног ради туђе користи’).⁴⁰

Француски фразем популаризовао је Лафонтен 1678. године у басни “*Le Singe et le Chat*” („Мајмун и мачак“) у којој мајмун наговара сујетног мачка да за њега извади вруће кестење из ватре како би их он појео, а употребљавао се и раније у делима других писаца (нпр. Уден: 1640; Молијер: 1656), али у дужем облику – *tirer les marrons du feu avec la patte du chat* (*извлачити кестење из ватре шапом мачјом), *tirer les marrons de la patte du chat* (*извлачити кестење из шапе мачје) (Rey, Chantreau 2007: 585). Пиранен (Piirainen 2012) наводи да се овај мотив појављује од средњег века у оријенталним причама са много адаптација, те се фразем због тога и у италијанском језику употребљавао у облику *cavar le castagne dal fuoco con la zampa del gatto* (*извлачити кестење из ватре шапом мачјом), док је у енглеском језику познат и фразем *cat’s-paw* (*мачја шапа). Занимљиво је да је скраћивање првобитног облика у француском језику довело до значења ‘извући личну корист из неке ситуације’ у којем се фразем данас понекад употребљава.

8.1.1.9. Крушка

Фраземи који садрже компоненту *крушка* могу бити мотивисани укусом и обликом овог воћа, као и прехранбеним навикама и обичајима, народним веровањима, а у нашем корпусу проналазимо и један фразем настао на основу контраста.

⁴⁰ Овај фразем постоји и у другим језицима – енгл. *pull someone’s chestnuts out of fire*, нем. *für jmdn. die heiße Kastanien aus dem Feuer holen*, рус. *таскать каштаны из огня*, чеш. *tahat za někoho kaštanu z ohně*.

У француском поткорпусу пронашли смо фразем *la poire est mûre* (*крушка је зрела)⁴¹ у којем је повољна прилика коју треба искористити дочарана сликом крушке која је зрела за брање.

Подела крушке на два једнака дела у фразему *couper la poire en deux* (*поделити крушку на два) метафорично упућује на равноправну поделу неког профита и ризика, као и на жељу да се начини компромис. У овом фразему крушка представља симбол изузетне слаткоће и угодности (Duneton 2013: 123), те фигуративно означава профит. Међутим, занимљиво је што подела ове воћке упућује на поделу на једнаке делове, будући да је крушка, за разлику од јабуке, воће неправилног облика, те се, на пример, у италијанском језику за нешто што је деформисано, неправилно или нелогично метафорично каже да је у облику крушке (нпр. фразем *testa a pera* (*глава у облику крушке) употребљава се да опише главу неправилног облика, а фигуративно се односи на особу која нелогично расуђује.

Исту симболику крушке проналазимо у још једном француском фразему – *garder une poire pour la soif* (*(са)чувати крушку за жеђ; фиг. ‘штедети’, ‘стављати новац на страну’). Наиме, као што се новац чува за случај потребе, тако и човек који иде на дуг пут знајући да му вода неће бити приступачна чува у торби сочну крушку која ће му у будућности утолити жеђ. Сходно томе, крушка која се чува за касније симболично означава залихе новца за будућност.

За разлику од француских фразема у којима је плод крушке зрео и сочан, у српском језику проналазимо пример фразема (*имати чега*) као (*гњилих*) *крушака* у којем се велика количина нечега пореди са мноштвом трулих крушака.

У разговорном француском језику крушка се, као и јабука, због облика употребљава у секундарном значењу ‘глава човека’. Могуће је да поистовећивање крушке са лицем, односно главом човека потиче од чувених карикатура Оноре Домијеа из 1832. године у којима је лице краља Луја-Филипа приказано у облику крушке (Dictionnaire de l’Académie française⁴²). На овај начин мотивисани су разговорни француски фраземи *se payer la poire de*

⁴¹ В. италијански фразем *cogliere il frutto quando è maturo* (погл. 8.1.1.1.).

⁴² У даљем тексту ДАС.

*quelqu'un*⁴³ (*платити себи крушку нечију; 'ругати се', 'правити будалу од некога') и *bonne poire*⁴⁴ (*добра крушка; 'наивна особа', 'особа коју је лако насамарити') у којем крушка, која фигуративно упућује на људску главу, метонимијом означава особу. Да би се објаснила мотивација фразема *bonne poire*, потребно је повезати га са фраземом *la poire est mûre* (Rey, Chantreau 2007: 747), као и са знањем да зрела крушка сама пада на земљу, као што наивна особа сама упада у клопку. Сходно томе, у овом фразему *добра крушка* метафорично упућује на особу која због своје доброте и љубазности представља лаку жртву задиркивања и исмевања.

Занимљиво је да и у разговорном италијанском језику лексема *крушка* може да се употребљава у шаљивом значењу 'глава човека', односно 'тинтара', па тако у разговорном фразему *grattarsi la pera*⁴⁵ (*чешати себи крушку) гест чешања крушке шаљиво упућује на стање збуњености и неодлучности. У италијанском поткорпусу проналазимо и фразем *essere come una pera cotta* (*бити као крушка кувана) у којем се меканом куваном крушком сликовито дочарава особа која се сматра слабићем.

Француски разговорни фразем *entre la poire et le fromage* (*између крушке и сира) мотивисан је старим француским обичајем да се воће једе пре сира који се оставља за крај оброка. Будући да за Французе чин обедовања представља уживање и опуштање, а не само неопходно узимање хране, фразем је у XVII веку упућивао на пријатну атмосферу на крају оброка када се опуштено разговара, док данас метафорично упућује и на период између два догађаја и на доколицу (Rey, Chantreau 2007: 747).

С друге стране, италијански фразем *dare le pere* (*дати крушке; 'удаљити кога', 'отерати кога'; 'раскинути љубавну везу') мотивисан је навиком да се воће једе на крају оброка, те давање крушке симболично указује да је дошло време да неко оде.

Фразем *lasciar le pere in guardia all'orso* (*оставити крушке на чување (под назор) медведу; 'поверити нешто особи у коју се не може имати поверење'; 'бити неопрезан, лакомислен') настао је на основу контраста, односно сликовитим повезивањем неочекиваних, необичних појава у реалном свету. У

⁴³ В фразем *se payer la pomme de quelqu'un* (фам.) (погл. 8.1.1.6.).

⁴⁴ В. фразем *bonne pomme* (фам.) (погл. 8.1.1.6.).

⁴⁵ Исто значење има италијански фразем *grattarsi la zucca* који смо уврстили у тематску групу „Поврће“ (в. погл. 8.1.2.16.).

дубинској структури овог фразема је слика непромишљене особе која медведу даје да чува крушке иако је јасно да ће их медвед све до једне појести. Како Мршевић-Радовић (1987: 20) наводи, фраземи који су настали сликовитим повезивањем необичних и често немогућих појава у реалном свету често су интернационалног карактера⁴⁶, те не чуди што фразем са истим значењем постоји и у српском језику – *дати кози, јарцу да чува купус*⁴⁷, с тим што уместо компоненте *крушка* у саставу српског фразема проналазимо *купус* који је остављен на чување другој животињи, односно кози или јарцу. Будући да компоненте италијанског и српског фразема припадају истом семантичком пољу, као и да многи фраземи који постоје у више европских језика воде порекло из извора који су некада чинили део глобалног фолклора, али су данас мало познати (Piirainen 2011: 118, 125), можемо да претпоставимо да су и ови фраземи настали на основу исте народне приче.

У српском поткорпусу проналазимо фразем *пасти с крушке* (‘бити сметен’, ‘бити непромишљен’) који је мотивисан некадашњим народним веровањем. Наиме, Стари Словени су крушку сматрали дрветом злих демона испод којег се окупљају ђаволи и вештице (Чајкановић 1994в: 124; М. Шипка 2007: 109), те се неко ко је пао са њеног дрвета сматрао сметеним. Иако се мотивисаност овог фразема изгубила, фразем се употребљава у савременом српском језику.

8.1.1.10. Лимун и наранџа

Док компоненту *лимун* проналазимо у фразеологији сва три језика, компоненту *наранџа* пронашли смо само у француском поткорпусу.

Разговорним француским фраземом *être jaune comme un citron*⁴⁸ и српским еквивалентом *бити жут као лимун* описује се особа чије лице је услед појединих болести (најчешће болести јетре) или исцрпљености попримило жуту, нездраву боју. У италијанском језику жута боја може да се употребљава за

⁴⁶ В. нпр. фраземе фр. *donner la brebis à garder au loup*, ит. *dare le pecore in guardia al lupo*, срп. *поверити овце вуку*, енгл. *to set wolf to keep the sheep*, нем. *dem wolf die schafe anbefehlen* које проналазимо у великом броју језика, а употребљавају се у истом значењу као фразем *lasciar le pere in guardia all'orso*.

⁴⁷ Фразем смо уврстили у тематску групу „Поврће“ (в. погл. 8.1.2.8.).

⁴⁸ В. фразем *être jaune comme un coing* (погл. 8.1.1.5.).

опис бледог лица које је одраз лошег здравља⁴⁹, те се фраземом *essere giallo, pallido come un limone* (*бити жут, блед као лимун) не описује жућкаста, него бледа боја лица болесне или исцрпљене особе.

Карактеристика лимуна да може да се исцеди мотивише позадинску слику фразема фр. *presser quelqu'un comme un citron; presser le citron*, ит. *spremere qualcuno come un limone*, срп. *исцедити кога као лимун* у којима цеђење ове воћке како би се добио сок метафорично означава новчано искоришћавање друге особе. Занимљиво је да у српском језику цеђење лимуна упућује и на одузимање и исцрпљивање енергије, те проналазимо и разговорни фразем *бити исцеђен као лимун* који се употребљава у значењу 'бити уморан', 'немати снаге'.

У француском језику се употребљава и фразем *presser l'orange et jeter l'écorce* (*притиснути (исцедити) наранџу и бацити кору; 'бестидно искористити некога, а потом га одбацити') који је у XVIII веку употребио Волтер у преписци "*Lettre à Madame Denis*" („Писмо госпођи Дени“) (Rey, Chantreau 2007: 658). У позадини овог фразема налази се слика особе која одбацује некога попут исцеђене наранџе.

У разговорном француском језику лимун се због облика употребљава у секундарном значењу 'глава човека', те фразем *se presser le citron* (*стискати себи лимун; 'лупати главу') метафорично упућује на покушај да се стискањем „исцеди решење“ из лимуна, односно главе.

У српском делу корпуса проналазимо фразем *чекати лимун* који се употребљава у значењу 'бити неодлучан', 'оклевати'. Премда позадинска слика овог фразема може бити мотивисана киселим укусом лимуна због којег се човек не усуђује да га узме, вероватно је да удео у мотивацији има и улога лимуна у традиционалним српским свадбеним обичајима. Наиме, народни обичај је да просиоци поклоне невести лимун приликом просидбе, а ова воћка служи и као позив у сватове (Чајкановић 1994в: 141), те кад неко *чека лимун* то значи да чека позив и да оклева док тај позив не стигне.

⁴⁹ В. придев *giallo* у VT.

8.1.1.11. Орах

Фраземи нашег корпуса који садрже назив овог воћа мотивисани су, како његовом тржишном вредношћу, тако и обликом и чврстином.

У француском поткорпусу проналазимо разговорни фразем *à la noix* (*као орах; ‘лишен вредности’, ‘безвредан’)⁵⁰ у којем орах упућује на предмет мале вредности (Rey, Chantreau 2007: 636), а о чињеници да орах означава одсуство вредности сведочи и застарели француски фразем *valoir une noix* (*вредети један орах) који се у XIV и XV употребљавао у значењу ‘ништа не вредети’. Занимљиво је да су Стари Римљани употребљавали лексему *naucum* (‘љуска ораха’) као синоним за *nihil* (‘ништа’) (Pittàno 2008: 203), као и да у српском језику проналазимо застарели фразем *кора без ораха* који се употребљавао у значењу ‘безвредно’.

У француском разговорном фразему *vieille noix* (*стари орах; погрд. ‘глупа особа застарелих схватања’, ‘глупак, глупан’) орах због облика упућује на људску главу, односно мозак, те метонимијом означава глупу особу. На негативно значење фразема утиче мала тржишна вредност овог воћа, као и придев *стари*. Међутим, овај фразем може да се употребљава и од миља у значењу ‘блесице моја’.

Италијански фразем *lasciar schiacciare le noci in casa propria* (*пустити да се крцкају ораси у кући властитој; ‘бити покоран’, ‘бити веома попустљив’, ‘дозвољавати и подносити угњетавање’) мотивисан је ломљењем ораха које метафорично упућује на угњетавање, а особа која то дозвољава је крајње попустљива. Док је у италијанском језику ломљење ораха послужило за опис попустљивости, чврстина орахове љуске мотивисала је значење српског фразема *тврд орах* којим се описује особа коју је тешко покорити и савладати, као и значење фразема *загрести у тврд орах* (‘започети или преузети на себе неку тешку ствар’) у којем ова воћка упућује на проблем који је тешко решити.

У српском фразему *орак из руке да му не узмете* одбојна особа приказана је као неко кога не желимо да дотакнемо да бисмо му узели орах из руке. Међутим, није јасно због чега је у питању баш орах, а не нека друга воћка.

⁵⁰ Исто значење има фразем *à la noix de coco* (*као кокосов орах).

8.1.1.12. Смоква

У француском језику проналазимо само један фразем који садржи компоненту *смоква*, у италијанском језику чак седам фразема, док у савременом српском језику не проналазимо ниједан фразем са називом ове воћке.⁵¹

Иако смоква симболизује изобиље, сува смоква у хришћанској симболици постаје лоше стабло и представља Синагогу која није признала Христа (Chevalier, Gheerbrant 2003: 611, 612).

У XIV веку је сува смоква у Француској сматрана јефтиним воћем које се за време Великог поста јело заједно са цењенијим воћем – сувим грожђем (Rey, Chantreau 2007: 413), те ове две воћке проналазимо у фразему *mi-figue, mi-raisin* (*пола смоква, пола грожђе; ‘имати помешана осећања’, ‘осећати се између пријатног и непријатног’, ‘бити збуњен’; ‘деловати истовремено задовољно и незадовољно’, ‘бити делимично озбиљан, делимично шаљив’, ‘бити двосмислен’, ‘бити делимично самовољан, делимично приморан’).⁵²

Будући да су суве смокве биле безвредна храна коју су јели сиромашни, често се у земљама Средоземља нису ни продавале, него су се бесплатно делиле (Pittàno 2008: 146, 147). Ова мала тржишна вредност суве смокве мотивише и значење италијанског фразема *non valere un fico secco*⁵³ (*не вредети једну смокву суву) који се употребљава у значењу ‘ништа не вредети’. Овај фразем се у истом значењу употребљавао и у шаљивом говору XIV века (Salsano 1970). На исти начин мотивисано је значење фразема *non importare un fico secco* (*не марити једну смокву суву; ‘ни најмање не занимати’) који упућује на особу која не придаје пажњу нечему, јер сматра да то не вреди ни онолико колико вреди једна сува смоква (Quartu 2010), као и значење фразема *far le nozze coi fichi secchi* (*правити свадбу са смоквама сувим; ‘чинити нешто важно без неопходних средстава’, ‘желети уштедети по сваку цену’) у чијој позадини је слика шкртог човека који прави свадбу са сувим смоквама, јер жели да уштеди.⁵⁴

⁵¹ Француски фразем *faire la figue à quelqu'un* и српски еквивалент *показати коме смокву* (‘ругати се коме’), као и српски фразем *смоквин лист* (‘предмет за прикривање полних органа’) застарели су.

⁵² В. погл. 8.1.1.3.

⁵³ Исто значење имају и италијански фраземи *valere una rapa*, *valere un aglio*, као и српски фразем *не вредети ни шиљива боба* које смо уврстили у групу „Поврће“ (в. погл. 8.1.2.).

⁵⁴ Исто значење има италијански фразем *far le nozze coi funghi* који смо уврстили у групу „Поврће“ (в. погл. 8.1.2.12.).

За разлику од претходних фразема у којима сува смоква представља јефтин плод, значење италијанског фразема *fare i fichi* (*правити смокве; ‘бити извештачен’, ‘бити сладуњав’) мотивисано је слатким укусом смокве (Quartu 2010). Овај укус смокве проналазимо и у семантичком талогу фразема *salvare la pancia per i fichi* (*чувати трбух за смокве; ‘чувати се за будућност’, ‘не прихватити нешто одмах, него се чувати за боље ствари које тек следе’; ‘избегавати невоље и опасности’) у чијој је позадини слика човека који једе мало на почетку оброка чувајући се за слатку смокву која се једе на крају. На основу овог фразема настао је термин *panciafichista* (*трбухосмоквац) којим су учесници Првог светског рата погрдно називали присталице неутралности (Quartu 2010).

Италијански фразем *cogliere i fichi in vetta* (*брати смокве на врху; ‘ризиковати због лакомислености’, ‘беспотребно се јуначити’) мотивисан је човековим искуством да се крхке гране дрвета смокве лако леме под тежином, те се лакомислен и беспотребан поступак метафорично приказује као пењање на врх овог дрвета. Брање смокви проналазимо и у позадинској слици фразема *tagliare il fico per cogliere i fichi* (*посећи стабло смокве да би се убрале смокве, ‘предузети претеране мере које су несразмерне циљу и тиме направити више штете него користи’) којим је сликовито дочарано понашање особе која жели да посече стабло смокве да би убрала свега неколико плодова. Овај фразем настао је скраћивањем италијанске пословице *Fare come gli antichi, che tagliavano il fico per cogliere i fichi* (*чинити као људи старог века који су секли стабло смокве да би убрали смокве) (Quartu 2010).

8.1.1.13. Трешња

Слику трешње на врху посланице проналазимо у француском фразему *la cerise sur le gâteau* (*трешња на торти) који је калк према енглеском фразему *the cherry on the cake* (Rey, Chantreau 2007: 153). Исту слику проналазимо и у италијанском разговорном фразему *la ciliegina sulla torta* (*трешњица на торти), као и у српском фразему *трешњица на торти***.

разговорном језику чешће се употребљавају фраземи *шлаг на торти*⁵⁵ и *јагода на шлагу*⁵⁶.

Бојом црвене трешње у француском фразему *devenir rouge comme une cerise* (*постати црвен као трешња) и италијанском еквиваленту *diventare rosso come una ciliegia* (*постати црвен као трешња) наглашава се црвенило лица особе која је збуњена, бесна или стидљива.

8.1.1.14. Шипак

Фраземе који садрже компоненту *шипак* проналазимо само у српском делу корпуса. Ово воће се у Србији налази на бадњиданској трпези, а за Ђурђевдан се једе као симбол здравља (Чајкановић 1994в: 216, 217).

Занимљиво је да шипак мотивише значење српских фразема на два различита, чак супротна начина. У позадини српског фразема *бити пун као шипак* (‘бити крцат’, ‘бити препун’) коштице шипка метафорично представљају велику количину нечега, најчешће људи. С друге стране, у разговорним фраземима *показати коме шипак* (‘ругати се коме (показујући му да неће добити ништа)’, ‘пркосити’), *добити шипак* (‘бити изигран’, ‘не добити ништа’) ово воће има значење ‘ништа’. Реч је, заправо, о гесту показивања палца између кажипрста и средњег прста, што подсећа на облик шипка, а постоји веровање да овај симболички потез штити од злих сила (Biderman 2004: 388).

8.1.1.15. Шљива

Иако су шљиве заступљене на традиционалним српским трпезама, а познатом ракијом шљивовицом наздравља се приликом свадбе или славе, ова компонента није продуктивна у српској фразеологији.⁵⁷

Компоненту *шљива* пронашли смо само у француском фразему *pour des prunes* (*за шљиве; ‘бадава’, ‘узалуд’) у којем ова воћка означава нешто што је безвредно и што се не цени (Dubois-Charlier 2005). Могуће објашњење порекла

⁵⁵ В. погл. 8.1.3.6.

⁵⁶ В. погл. 8.1.1.7.

⁵⁷ Малобројни фраземи попут *враћати шљиве за брашно* (‘вратити мило за драго’), *бити накићен* (ударен) *шљивовом граном* (‘бити пијан’) и *накитити се шљивовом граном* (‘напити се’) застарели су.

фразама *pour des prunes* проналазимо у причи о крсташима који у XII веку нису успели да заузму Дамаск, а једино што су успели одатле да пренесу на Запад била су стабла шљива из чега се може закључити да су читав пут прешли само због овог воћа, односно узалуд. Међутим, фразем се често употребљава у негацији и упућује на поступак који није узалудан (в. DAC).

8.1.1.16. Закључак

У нашем корпусу пронашли смо три боје које мотивишу позадинску слику фразама са називима воћа – црвену, жуту и белу. Иако у три језика проналазимо црвену боју воћа (нпр. *rouge comme une cerise, essere rosso come una fragola, црвен као јабука*), ова боја не мотивише значење фразама на исти начин. Док се боја црвене јабуке у три посматрана језика и боја црвене јагоде у француском и италијанском језику употребљавају за опис румене боје лица или усана која је одраз здравља и лепоте, у француским и италијанским фраземима са компонентом *трешња* црвенило лица је последица различитих психичких и емотивних стања (нпр. збуњености, задовољства, стида, беса итд.). Поред црвене боје, издвојили смо и белу боју коју проналазимо само у италијанском фразему *essere bianco e rosso come una mela* који упућује на лепоту. За разлику од црвене и беле боје, боја жутог лимуна у фразеологији три језика упућује на боју лица болесних или уморних особа, с тим што се у француском и српском језику бојом овог воћа описује жућкасто (нпр. *être jaune comme un citron, бити жут као лимун*), а у италијанском језику бледо лице (нпр. *essere giallo, pallido come un limone*).

Поједини фраземи нашег корпуса мотивисани су укусом воћа, те у три језика проналазимо фраземе у којима укус незрелог, киселог грожђа, у српском језику и јабуке, упућује на нешто што је непожељно и што изазива непријатност (нпр. *raisins trop verts, uva acerba, кисело грожђе, загрести у киселу јабуку*). С друге стране, у француском језику смо издвојили и фраземе који су мотивисани укусом зреле крушке (нпр. *garder une poire pour la soif*) који упућује на пожељне ствари.

У три језика проналазимо фраземе који су мотивисани обликом јабуке (нпр. *se payer la pomme de quelqu'un, essere tondo come una mela*), у француском и италијанском језику крушка због свог облика упућује на главу човека (нпр.

bonne poire, grattarsi la pera), док је у француском језику важан и облик банане, лимуна, јагоде и ораха (нпр. *avoir la banane, se presser le citron*).

Важну улогу у мотивацији игра и некадашња мала тржишна вредност суве смокве у француском и италијанском језику (нпр. *mi-figue, mi-raisin; non valere un fico secco; far le nozze coi fichi secchi*), као и ораха и шљиве у француском језику (нпр. *pour des prunes*).

У српском језику не проналазимо фраземе мотивисане тржишном вредношћу воћа, али зато су српски фраземи нашег корпуса засновани на старим народним и сакралним веровањима и причама (нпр. *пасти с крушке, кад на врби роди грожђе*).

Поједини фраземи нашег корпуса мотивисани су (некадашњим) обичајима и гастрономским навикама (нпр. *entre la poire et le fromage*), као и гестовима (нпр. *показати коме шипак*), а фраземи који су пореклом из Библије, митологије и басни (нпр. *potte de discorde, frutto proibito, вадити кестење из ватре*) имају највећу учесталост формалне еквиваленције у три посматрана језика.

Поред тога, анализом корпуса утврдили смо да већина фразема три посматрана језика који као компоненту садрже називе воћа има негативну конотацију (нпр. *presser quelqu'un comme un citron, non valere un fico secco, показати коме шипак*).

8.1.2. Поврће

У тематску групу „Поврће“ уврстили смо фраземе са следећим компонентама: хипероним *поврће*, *махунарке* (*боб, сочиво, боранија, грашак, леблебија и пасуљ*), *бостан*, *карфиол*, *кромпир*, *купус*, *лук*, *паприка* (*бабура*), *парадајз*, *печурка* (*гљива*), *рен*, *репа*, *ротквица*, *тиква* и *шаргарепа*.

8.1.2.1. Хипероним *поврће*

У нашем корпусу проналазимо само један фразем чија је компонента хипероним *поврће* – *être grosse légume* (*бити велика „поврћка“)⁵⁸. Овим

⁵⁸ Фразем *être dans les légumes* (*бити у поврћу) у значењу ‘имати утицаја’ не употребљава се у савременом француском језику (в. фразем *être dans les huiles* (погл. 8.1.7.3.)).

разговорним француским фраземом метафорично се описује утицајна особа, то јест особа на важном положају. Лексема *légume* је у наведеном фразему употребљена у женском роду⁵⁹, а прва метафорична употреба у значењу ‘важна особа’ забележена је средином XIX века (в. CNTRL). Фразна именица *grosse légume* употребљавала се у војном жаргону и упућивала на високе официре (Rey, Chantreau 2007: 542).⁶⁰ Иако мотивација фразема *être grosse légume* није јасна, могуће је да улогу у фразеолошком значењу има величина поврћа. Поистовећивање утицајног човека са храном проналазимо и у шаљивом енглеском фразему *a big cheese* у којем је важна особа представљена као велики сир.

8.1.2.2. Боб, сочиво и боранија

Ове три махунарке пронашли смо само у српском делу корпуса. Упркос високој храњивој вредности овог поврћа, у фраземима *не вредети ни шиљива боба* (‘не вредети ништа’), (*дати*) *за чинију сочива* (‘продати за мале паре’) долази до изражаја њихова мала тржишна вредност. Мршевић-Радовић (1987: 75) истиче да именица *боб* у фразему *не вредети ни шиљива боба* означава ‘појединачно узет предмет мале вредности’. У позадини ових фразема мала количина хране упућује на малу количину новца.

У фразему *казати бобу боб а пону пон* (‘рећи истину без увијања’) српски језик је спојио две речи које имају гласовну сличност, али нису у значењској вези. Занимљиво је да у италијанском језику у истом значењу постоји фразем *dire pane al pane e vino al vino* (*рећи хлеб хлебу, а вино вину). Порекло ових израза је нејасно, а у многим језицима проналазимо фраземе истоветне семантике који садрже различите компоненте.⁶¹

⁵⁹ До XVIII века лексема *légume* употребљавала се и у мушком и у женском роду. Данас се ова лексема употребљава у мушком роду, а само понекад се у разговорном језику употребљава у женском роду (в. CNTRL).

⁶⁰ Занимљиво је да је италијански фразем *essere pezzo grosso* (*бити велики комад) који има исту семантику као француски фразем *être grosse légume* такође потекао из војног жаргона (Quartu 2010).

⁶¹ Тако, на пример, у француском језику постоји фразем *appeler un chat un chat* (*звати мачку мачком) који је популаризовао Боало у збирци сатира (*Satire I*) из XVII века, а у енглеском језику *to call a spade a spade* (*звати лопату лопатом). Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 171) наводе да се у латинском и грчком фразему појављује компонента *шљива*.

Док велика „поврћка“ у француском фразему *grosse légume* метафорично означава важну и утицајну особу, ситним поврћем у разговорном српском фразему *бити (ситна) боранија*** сликовито је дочарана неважна, безначајна особа. Лексема *боранија* има секундарно значење ‘безначајни људи’, као и ‘ситнурија, ситница’ (в. РМС), па тако фразем може да представља и нешто што је једноставно (*то је за мене боранија***).

8.1.2.3 Грашак и леблебија

Фраземи фр. *être comme la princesse sur un pois***, ит. *essere come la principessa sul pisello*, срп. *бити као принцеза на зрну грашка*** који упућују на особу која извољева, пореклом су из Андерсенове бајке о принцези која је осетила зрно грашка смештено испод мноштва душека и перина од паперја на којима је спавала, чиме је доказала да је права принцеза.

У Француској је до XVIII века грашак заузимао важно место у исхрани становништва и због тога је настао велики број фразема који као компоненту садрже ову лексему. Међутим, данас се већина фразема више не употребљава (Rey, Chantreau 2007: 747).

Француски фраземи *avoir un petit pois dans la tête* (*имати грашак у глави), *avoir un pois chiche dans la tête* (*имати леблебију у глави) који се употребљавају у значењу ‘не бити интелигентан’ мотивисани су величином поврћа и упућују на особу чији мозак је величине зрна грашка, односно леблебије (мали мозак = глупа особа).

8.1.2.4 Пасуљ

Ову махунарку проналазимо у корпусу три посматрана језика.

У француском фразему *pour des haricots* (*за пасуљ; ‘бесплатно’, ‘за мале паре’, ‘бадава’) пасуљ упућује на безвредну ствар, односно на нешто што се не цени (Dubois-Charlier 2005). С друге стране, није јасна мотивација фразема *la fin des haricots* (*крај пасуља; ‘крај свега’). Према мишљењу Реја и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 492), могуће објашњење лежи у чињеници да када на трпезама ђака у интернатима нема чак ни уобичајене и јефтине хране као што је пасуљ, то значи да је наступио период оскудице.

У италијанској фразеологији проналазимо два разговорна фразема са предлошком синтагмом *a fagiolo* (*у пасуљ (са пасуљом)) – *andare a fagiolo* (*ићи у пасуљ), *capitare a fagiolo*⁶² (*догодити се (наћи се) у пасуљу). Први фразем је забележен у XV веку, а употребљава се у значењу ‘ићи одлично, савршено’, ‘бити по вољи’, ‘свиђати се’, док фразем *capitare a fagiolo* има значење ‘доћи као поручено’. Не може се са сигурношћу утврдити порекло ових фразема. Томазео (Tommaso 1861) сматра да су фраземи настали на основу чињенице да Фирентинци обожавају пасуљ, док Пасарини (Passarini 1970: 133) наводи тезу да су се зрна пасуља употребљавала исто као бели и црни боб за пребројавање гласова на јавним скуповима.⁶³

Припрема пасуља не захтева пуно труда и времена, те се у српском језику за нешто што може лако и једноставно да се уради каже да је *просто као пасуљ*. У српском делу корпуса пронашли смо и фразем *иде као пасуљ на Божић* (‘не пристајати, не одговарати нечему’) који је мотивисан обичајем да се за Божић не једе обична храна попут пасуља, него цењенија храна као што је месо и бели хлеб.

8.1.2.5. Бостан

У српском језику смо пронашли два фразема са компонентом *бостан*, а у француском и италијанском ниједан.

Преурањена берба бостана упућује на лоше урађен посао, те се за некога ко се због неке грешке налази у неприлици у српском језику каже да је *обрао зелен бостан*, док је фразем *бостанџији бостан продавати*** (‘учити нешто некога који то много боље зна’) настао на основу контраста (Мршевић-Радовић 1987: 20).

8.1.2.6. Карфиол

Ово поврће пронашли смо у француском и италијанском делу корпуса.

⁶² Постоје и варијанте *cadere a fagiolo*, *cascare a fagiolo*, *venire a fagiolo*.

⁶³ Бели боб је означавао ‘глас за’, док је црни боб значио ‘глас против’. (в. лексему *fava* (Zingarelli 2005)).

Расцветали карфиол мотивисао је настанак француског разговорног фразема *avoir oreille en chou-fleur* (*имати ухо у облику карфиола) и италијанског фразема *avere orecchio a cavolfiore*** (*имати ухо у облику карфиола).⁶⁴ Ови фраземи упућују на ухо особе (најчешће боксера или рвача) које се деформисало због дуготрајне изложености ударцима.

8.1.2.7. Кромпир

Врућ кромпир у рукама представља незгодан проблем у фраземима фр. *refiler la patate chaude*** (*подметнути кромпир врућ), ит. *passare la patata bollente a qualcuno* (*проследити кромпир врућ некоме), срп. *пребацити коме врућ кромпир у руке***.

Фраземи су настали према фразему *to drop like a hot potato* (*испустити као кромпир врућ) (Hrnjak 2007: 205) из америчког енглеског језика у чијој позадини се налази слика кромпира који је тек изашао из рерне, те је толико врућ да не може да се држи него мора да се преда другоме. Док је у позадини енглеског фразема слика кромпира који је неко пустио да падне на земљу, у позадини фразема три посматрана језика је врућ кромпир, односно проблем који се препушта другој особи.

Фраземи фр. *avoir nez en pomme de terre* (*имати нос у облику кромпира; 'имати кратак, затупаст нос'), ит. *avere naso a patata* (фам.) (*имати нос у облику кромпира; 'имати кратак, затупаст нос'), срп. *имати кромпираст нос* мотивисани су обликом кромпира.

Облик кромпира због сличности са обликом људског срца мотивише разговорни француски фразем *en avoir gros sur la patate* (*имати велико на кромпиру; 'бити тужан', 'бити разочаран') који представља варијанту фразема *en avoir gros sur le cœur* (*имати велико на срцу) и фразема *avoir le cœur gros, lourd* (*имати срце велико, тешко) (Rey, Chantreau 2007: 687, 688). Слика велике, односно тешке ствари која притиска кромпир, односно срце, метафорично упућује на тугу.

Италијански разговорни фразем *spirito di patata*⁶⁵ (*духовитост кромпирова), који се употребљава у метафоричном значењу 'глупа, неуспела шала', мотивисан је искуством да се из кромпира добија некавалитетан алкохол

⁶⁴ Истоветан фразем постоји и у енглеском језику – *cauliflower ear*.

⁶⁵ В. фразем *spirito di rapa* (погл. 8.1.2.14.).

(Quartu 2010). Занимљиво је да лексема *spirito*, која је у овом фразему употребљена у значењу ‘смисао за хумор, духовитост’, има и значење ‘алкохол’ (в. Zingarelli 2005).

У италијанском језику проналазимо и фразем *essere un sacco di patate* (*бити цак кромпира) којим је сликовито дочарана незграпна особа чији се троми покрети пореде са падом цака напуњеног кромпирима.

8.1.2.8. Купус

У сва три језика проналазимо фраземе фр. *ménager la chèvre et le chou*, ит. *salvare capra e cavoli*, срп. *спасти и купус и козе* који се употребљавају у секундарном значењу ‘успети задовољити противречне интересе’, ‘изаћи из опасне ситуације без претрпљене штете’, ‘подмирити различите захтеве’. Ови фраземи су мотивисани дилемом како превести вука, козу и купус на другу обалу, а да при томе вук не поједе овцу нити овца купус. Гиро (Guiraud 1962: 73) наводи да у француском фразему глагол *ménager* није употребљен у значењу ‘штедети’, него има значење ‘спретно управљати’, ‘корисно (добро) употребити’.⁶⁶ Међутим, савремени француски речници наводе овај фразем у оквиру значења глагола *ménager* – ‘поступати пажљиво са неким’.⁶⁷

У француском и италијанском језику проналазимо фраземе *aller planter ses choux* (*ићи засадити своје купусе; ‘живети на селу’; ‘обрађивати башту (земљу)’; фиг. ‘повући се из јавног живота’, ‘отићи у пензију’), *andare a piantar cavoli* (*ићи засадити купусе; ‘живети на селу’; ‘обрађивати башту (земљу)’; фиг. ‘повући се из јавног живота’, ‘отићи у пензију’) у чијој позадини је слика човека који се након радног века повлачи у миран сеоски живот. У овим фраземима *град* метафорично упућује на активан, послован живот, док *село* означава приватан, миран живот. Фраземи се могу довести у везу са римским царем Диоклецијаном који се 305. године повукао из јавног живота у данашњи Сплит где се бавио сеоским пословима истичући да га његов купус чини срећнијим од било какве владавине (Quitard 1968: 230; Quartu 2010). Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 195) истичу да се у XVII веку употребљавао фразем *envoyer quelqu’un planter ses choux* (*послати некога да сади своје

⁶⁶ В. енгл. *manager, management*.

⁶⁷ В. глагол *ménager* у CNTRL (знач. I.C.2).

купусе) који је имао метафорично значење ‘лишити кога посла’, ‘дати коме отказ’, а фразем се у данашњем облику употребљава од XIX века (в. CNTRL).

У француском разговорном фразему *aller à travers choux* (*ићи кроз купусе; ‘поступати непромишљено, расејано’, ‘радити нешто без размишљања’) и српском фразему *тући као вола, теле у купусу* (‘јачко истући’, ‘пребити’) компонента *купус* не односи се на појединачно поврће, него путем синегдохе означава поље купуса. У позадини француског фразема је слика лакомисленог и расејаног човека који непажљиво гази главице купуса и прави штету шетајући кроз поље на којем је засађен, док у српском фразему проналазимо слику животиње која је добила батине од газде, јер се нашла међу купусом и направила штету.

Није јасно на који начин купус мотивише позадинску слику разговорног француског фразема (*r)entrer dans les choux* (*ући (вратити се) у купусе; ‘напасти кога свом снагом’). По мишљењу Реја и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 195) купус овде има двоструко значење, јер због облика истовремено упућује на људску главу и на задњицу. Међутим, могуће је да *купус* у овом фразему заправо означава ‘стомак’ (Amerlynck 2006: 57). Наиме, купус због облика метафорично упућује на главу, а у француском језику постоје примери у којима се стомак изједначава са главом.⁶⁸ Сходно томе, и *купус* може да означава ‘стомак’ (купус – глава – стомак), те до фразеолошког значења долазимо путем слике „улажења“ песнице у стомак.⁶⁹

Поредбени француски фразем *bête comme chou* (*глуп као купус; ‘веома лако’) у XIX веку није упућивао на нешто што је једноставно, него на особу која није интелигентна. Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 195) објашњавају мотивацију овог фразема на исти начин као мотивацију претходног фразема (купус = глава и задњица). Међутим, могуће је да је овај поредбени фразем настао на основу фразне именице *tête de chou* (*глава купуса) која је у XVI веку упућивала на глупу особу. Купус упућује на глупост, јер представља обичну, једноставну храну, а глупим се сматра све што је обично (Amerlynck

⁶⁸ *Chercher à savoir ce que quelqu'un a dans le ventre* (*покушавати сазнати шта неко има у стомаку) заправо се односи на покушај да се сазна шта неко мисли, које су његове намере и тајне (в. CNTRL).

⁶⁹ У истом значењу употребљава се и разговорни француски фразем *rentrer dans le lard* (*à quelqu'un*) (*вратити се (некоме) у сланину) у којем лексема *lard* (‘сланина’) има фигуративно значење ‘људска маст’.

2006: 42, 43). Фразем *testa di cavolo* (*глава купуса) постоји у савременом италијанском језику и такође упућује на особу која није интелигентна. Италијански речник VT наводи да је овај фразем мотивисан малом тржишном вредношћу купуса (слаба вредност = слаба интелигенција).

Међутим, француски фразем *bête comme chou* данас се не односи на глупу особу, него на лак посао и једноставан поступак, те је семантички еквивалент српског фразема *прост као пасуљ*⁷⁰ у којем је исти концепт исказан једноставним јелом као што је пасуљ.⁷¹

У италијанском делу корпуса постоји фразем *non valere, non contare un cavolo* (*не вредети, не рачунати један купус) у значењу 'ништа не вредети', 'немати никакав значај' који је мотивисан малом тржишном вредношћу купуса. У француском језику исти концепт исказан је застарелим фраземом *ne pas valoir un trognon de chou* (*не вредети срце купуса).

Будући да су сиромашни грађани ретко могли да приуште месо на својој трпези, у позадини разговорног француског фразема *faire ses choux gras* (*учинити купусе масним; 'извући корист') проналазимо слику додавања животињске масти купусу да би био укуснији. „Подгојени“ купус метафорично означава новчаник пун новца⁷² до којег се дошло на штету другог, те фразем у савременом француском језику најчешће има негативно значење.

Слика подгревања купуса налази се у позадини италијанског фразема *cavoli riscaldati (cavolo riscaldato)* (*подгрејани купус(и)) у фигуративном значењу 'позната ствар', 'стара ствар која жели да се прикаже као нова' који упућује на обновљено пријатељство или љубавну везу. Фразем *подгрејани купус* ретко се употребљава у савременом српском језику.

У француском поткорпусу проналазимо фразем *faire chou blanc* (*правити купус бели; 'изгубити', 'претрпети пораз') који се првобитно употребљавао да означи изостанак поготка у куглању (Rey, Chantreau 2007: 195; Duneton 2013: 185). У овом фразему бела боја упућује на одсуство успеха

⁷⁰ В. погл. 8.1.2.4.

⁷¹ С друге стране, веома је занимљиво да бугарски фразем *прост като фасул* поред значења 'веома лако' може да се односи и на глупу особу (исп. Мршевић-Радовић 2008: 77, 78).

⁷² Масноћа фигуративно означава новац и богатство. В. нпр. фразем *mettre du beurre dans les épinards* (погл. 8.1.6.3.).

(Drobnjak, Gudurić 2012: 406), док је лексема *chou* „лажни“ пароним⁷³ са лексемом *coup* у значењу ‘погодак’ (исп. Rey, Chantreau 2007: 195).

Француски фразем *être dans les choux* (*бити у купусима; ‘не успети’, ‘бити у невољи’) настао је „лажном“ паронимијом према глаголу *échouer* (‘не успети’) – *en + choux* (Rey, Chantreau 2007: 195).

Чињеницу да је бесмислено јести купус за ужину проналазимо у позадини разговорног италијанског фразема *entrarci come i cavoli a merenda* (*има везе као купуси са ужином (улази у то као купуси у ужину); ‘немати никакве везе једно с другим’, ‘бити неприкладно’). Међутим, Питано (Pittano 2008: 60, 61) истиче да се данас за ужину често једе намазана кришка хлеба са комадићима купуса, те да више није чудно јести купус за ужину. Упркос томе, фразем и данас упућује на две ствари које немају везе једна са другом.

У српском језику проналазимо фразем *дати кози, јарцу да чува купус* (‘лакомислено поверити нешто човеку у којег се не може имати поверење’) који је настао на основу контраста. Овај фразем је семантички еквивалент италијанског фразема *lasciar le pere in guardia all'orso*.⁷⁴

8.1.2.9. Црни и бели лук

Компоненту *црни лук* (фр. *oignon* / ит. *cipolla*) пронашли смо у сва три језика, док се у фраземима италијанског језика појављује и *бели лук* (*aglio*, *aglietto*).

Француски и италијански фраземи са компонентом *лук* могу да буду мотивисани изгледом овог поврћа, па тако слојевитост црног лука мотивише позадинску слику француског фразема *être couvert, vêtu comme un oignon* (*бити покривен, обучен као црни лук) и италијанског еквивалента *essere coperto come una cipolla* (*бити покривен као црни лук) којим се описује особа која има пуно одеће на себи. У италијанском језику проналазимо и фразем *doppio come le cipolle* (*двострук као лук), у којем слојевитост лука упућује на лицемерног човека, то јест на особу са „више лица“.

⁷³ Пароними морају да имају исти корен, а не само формалну сличност (исп. Драгићевић 2010а: 309-320).

⁷⁴ В. погл. 8.1.1.9.

Боја белог лука има визуелну улогу у разговорном италијанском фразему *essere verde come un aglio* (*бити зелен као бели лук, 'бити блед') којим се описује бледило лица које је последица страха, беса или болести (Quartu 2010). Занимљиво је да је у овом фразему бели лук описан зеленом бојом. Опашић и Спицијарић (2010: 128, 129) истичу да се зелена боја добијала из сировина биљног порекла, те је била непостојана, а материјали који су били обојени таквом бојом убрзо би избледели. Када се односи на боју лица човека зелена боја означава белу или сиву боју, односно бледо лице које је последица болести или умора (в. VT).⁷⁵

У разговорном италијанском језику проналазимо фразем *mangiar l'aglio* (*појести бели лук; 'нерадо прихватити неугодну ситуацију') у којем укус белог лука метафорично означава непријатну ситуацију, док је сузење очију које изазива исецкани црни лук у позадини италијанског фразема *strofinarsi gli occhi con la cipolla* (*трљати очи црним луком; 'глумити плакање', 'лити лажне сузе') и српског фразема *бити с ким, волети се као лук и очи* ('не слагати се с ким', 'не подносити кога', 'никако се не волети') у чијој основи је иронија, односно парадокс. Лексему *лук* проналазимо у саставу још једног српског фразема – *ни лук јео ни лук мирисао* који упућује на особу која није умешана у неку радњу.⁷⁶

Брижљива припрема неког посла сликовито је приказана као фино, пажљиво динстање младог црног лука на тихој ватри у разговорном француском фразему *aux petits oignons* (*са црним луком) који се употребљава у значењима 'одлично', 'пажљиво'. За разлику од тога, у српском језику се за нешто што је безвредно и безначајно каже да је *лук и вода*. У позадини овог фразема је слика почетка припреме великог броја јела, а чињеница да се тај процес припреме јела завршава на почетном кораку кувања хране указује на безвредност и безначајност тог чина (Hrnjak 2007: 206).

Начин на који се на селима ређа и поравнава лук приликом сађења, тако што се највећи арпацик ставља на почетак реда, а за њим се ређају мањи, налази се у позадини француског фразема *en rang d'oignons* (*у низу лука; 'у једној линији', 'у низу') (Rey, Chantreau 2007: 654).

⁷⁵ У италијанском језику зелена боја се поистовећује са бледилом и у фраземима *fare diventare qualcuno verde dall'invidia* (*учинити кога зеленим од зависти) и *avere la faccia verde* (*имати зелено лице).

⁷⁶ Исп. *стереотип мирисне душе* (Мршевић-Радовић 2010: 212-215).

Будући да су незаштићени усеви често пропадали због временских непогода, пољопривредници су били срећни уколико би им од читаве бербе остао барем бели лук (Quartu 2010). Због тога се у италијанском језику употребљава фразем *consolarsi con l'aglio* (*утешити се белим луком у клици) који метафорично упућује на прихватање неког пораза или штете, јер се сматра да је могло бити и горе. У италијанском језику проналазимо још један фразем са компонентом *бели лук* – *valere un aglio, mazzo d'agli* (*вредети један бели лук, свежањ белог лука), 'не вредети ништа', 'имати малу вредност') који је мотивисан малом тржишном вредношћу лука.

8.1.2.10. Паприка

Компоненту *паприка* проналазимо у италијанском и српском делу корпуса.

Црвенило лица особе која се стиди пореди се са бојом црвене паприке у фраземима ит. *essere, diventare rosso come un peperone*, срп. *бити црвен, поцрвенети као паприка*. Српски фразем се, за разлику од италијанског фразема, не употребљава само за опис црвеног лица које је последица стида, него и беса. У српском језику постоји и фразем *бити љут као паприка* ('бити веома љут') који је мотивисан љутим укусом овог поврћа.

Паприка због облика упућује на велик и широк нос у италијанском фразему *avere il naso come un peperone* (*имати нос као паприка) и српском фразему *имати нос као бабура* (*имати бабураст нос*).

8.1.2.11. Парадајз

Ова „златна јабука“⁷⁷ се са гледишта ботанике сматра воћем, јер представља плод расцветале биљке. Међутим, са кулинарског аспекта парадајз се посматра као поврће, будући да није слadak као плодови које називамо воћем.

У сва три језика постоје фраземи фр. *envoyer des tomates (pourries) à quelqu'un*, ит. *lanciare i pomodori***, *гађати кога парадајзом*** који се употребљавају у секундарном значењу 'јавно извикати кога'. У позадини ових

⁷⁷ У италијанском језику *tomodoro* (помо d'oro ('златна јабука')).

фразама проналазимо исказивање незадовољства гађањем учесника манифестација (трулим) парадајзом.

Бојом црвеног парадајза у француском фразему *être rouge, rougir comme une tomate* (*бити црвен, поцрвенети као парадајз) и италијанском еквиваленту *essere, diventare rosso come un pomodoro* (*бити, поцрвенети као парадајз) наглашава се црвенило лица изазвано стидом или бесом.⁷⁸

8.1.2.12. Печурка (гљива)

У три посматрана језика проналазимо фраземе *pousser, venir comme un champignon, des champignons* (фам.), *crescere, venir su come i funghi* (фам.), *ницати као печурке после кише* (‘појавити се нагло и у великом броју’) у чијој позадини је слика гљива које након кише расту и умножавају се великом брзином. Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 159) наглашавају да се француски фразем у XVI и XVII веку односио на особе које се брзо обогате и стекну моћ, а данас се под утицајем енглеског фразема *mushroom city* (фр. *ville-champignon*)⁷⁹ употребљава да опише брзу изградњу неког града.

У српској фразеологији проналазимо и отровне гљиве којима се у фразему (*имати чега*) *као лудих гљива* наглашава да нечега има у великом броју. Будући да отровне гљиве имају халуциногено својство, конзумирање мале количине ових печурака изазива необично понашање код човека, те се у српском језику за некога ко изводи лудости и понаша се као да је изгубио разум каже да се *најео лудих гљива* (Hrnjak 2007: 212).

Италијанским фраземом *far le nozze coi funghi* (*правити свадбу са печуркама; ‘чинити нешто важно без потребних средстава’, ‘желети уштедети по сваку цену’) сликовито је дочаран шкрт човек који жели да организује свечаност попут свадбе, иако за то нема потребна новчана средства, те госте служи неприкладном храном као што су печурке.⁸⁰

⁷⁸ В. фраземе *être rouge comme une cerise, essere rosso come una ciliegia* (погл. 8.1.1.13.).

⁷⁹ У италијанском језику се такође употребљава термин *città-fungo*.

⁸⁰ В. фразем *far le nozze coi fichi secchi* (погл. 8.1.1.12.).

8.1.2.13. Рен

Компоненту *рен* проналазимо само у српском фразему *натрти коме рена под нос* (‘изгрдити кога’, ‘рећи коме непријатне ствари’) у чијој позадини је стављање љутог рена под нечији нос што изазива кијање⁸¹ (Исп. Мршевић-Радовић 1987: 101). Занимљиво је да у разговорном француском језику постоји фразем *la moutarde lui monte au nez* (*сенф му (јој) се пење у нос) у којем иритирање ноздрва сенфом изазива бес.

8.1.2.14. Репа

У разговорном француском фразему *avoir du sang de navet* (*имати крв беле репе; ‘немати снаге’, ‘бити анемичан’) боја беле репе упућује на „слабу” крв анемичне особе. У италијанском језику такође постоји фразем у којем уз компоненту *репа* проналазимо реч *крв – volere cavare il sangue da una rapa* (‘захтевати немогуће од некога’). Међутим, настанак овог италијанског фразема мотивисан је немогућом жељом да се „пусти крв из репе”.⁸²

Репа важи за јефтино поврће, те у италијанском делу корпуса проналазимо фраземе *valere una rapa* (*вредети једну репу; ‘не вредети ништа’), *testa di rapa* (*глава репе; ‘неинтелигентна особа’)⁸³ који су мотивисани њеном малом тржишном вредношћу (Quartu 2010), а могуће је да улогу у мотивацији фразне именице *testa di rapa* игра и бљутав укус овог поврћа (в. VT).

Италијанским фраземом *spirito di rapa* (*духовитост репина) описује се неуспела шала.⁸⁴ Фразем је мотивисан искуством да се из репе добија неквалитетан алкохол.

У италијанском фразему *avere la testa come una rapa* (*имати главу као репа; ‘бити ћелав’) глатка површина репе метафорично упућује на главу човека без косе, док је у српском језику човек без знатнијег порекла сликовито дочаран као *репа без корена*.⁸⁵

⁸¹ Глагол *искијати* употребљава у секундарном значењу ‘доживети непријатне последице’.

⁸² Фраземи *cavar sale da una rapa* (*извући со из репе), *cavar sale da una zucca* (*извући со из тикве) ретко се употребљавају.

⁸³ В. фразем *testa di cavolo* (погл. 8.1.2.8.).

⁸⁴ В. фразем *spirito di patata* (погл. 8.1.2.7.).

⁸⁵ В. фразем *тиква без корена* (погл. 8.1.2.16.).

8.1.2.15. Ротквица

У позадини фразема *être creux comme un radis* (*бити шупаљ као ротквица; ‘бити незналица’, ‘бити необразован’) слика је необразованог човека чија се празна глава пореди са шупљом ротквицом. Значење фразема мотивисано је и малом тржишном вредношћу ротквице (Rey, Chantreau 2007: 788).

8.1.2.16. Тиква

У италијанском и српском разговорном језику тиква због облика може фигуративно, шаљиво или погрдно, да означава главу човека.

Италијански фразем *grattarsi la zucca* (*чешати себи тикву) употребљава се у истом значењу као разговорни фразем *grattarsi la pera*.⁸⁶ У овим фраземима гест чешања главе упућује на збуњеност, забринутост или покушај да се пронађе решење за неки проблем. Тиква метафорично упућује на главу човека и у фразему *andar fuori di zucca* (*изаћи из тикве) који се употребљава у значењу ‘изгубити разум’, ‘полудети’.

У фраземима ит. *avere sale in zucca* (фам.), срп. *имати соли у тикви* (‘бити паметан, разуман’) улогу у мотивацији, поред облика тикве, свакако има и со која у оба језика метафорично упућује на интелигенцију, здрав разум и мудрост.⁸⁷ Осим тога, могуће је да је на позадинску слику ових фразема утицао и стари обичај да се со чува и преноси у тиквама (в. VT).

С друге стране, мала количина овог важног зачина у тикви, односно глави, у разговорном италијанском фразему *avere poco sale in zucca* (*имати мало соли у тикви) упућује на особу која није интелигентна.

Тиква може метонимијом да упућује на глупу особу у италијанском разговорном језику, као и у српском језику у којем се за некога ко није интелигентан метафорично каже да је *тикван*. Недостатак интелигенције који проналазимо у фраземима ит. *essere una zucca vuota* (фам.), срп. *бити празна тиква* (‘не бити паметан’) додатно се наглашава недостатком супстанце у тикви.

⁸⁶ В. погл. 8.1.1.9.

⁸⁷ В. погл. 8.1.7.2.

У италијанском поткорпусу проналазимо и разговорни фразем *essere una zisca dura* (*бити тиква тврда; ‘бити тврдоглав’), док у српском језику постоје и фраземи *покондирена тиква*⁸⁸ (‘умишљена особа малограђанских схватања’, ‘особа која због свог богатства сматра себе отменијом и мудријом него што јесте’) и *надувена тиква* (‘надмена особа’, ‘особа која је пуна себе’).⁸⁹

Човек без знатнијег порекла сликовито је приказан као поврће које нема корен у српском фразему *тиква без корена***⁹⁰, док у фразему *пуче тиква* разбијена тиква након пада метафорично означава прекид пријатељства.

У српској фразеологији проналазимо још три фразема са компонентом *тиква* – *дувати у исту тикву* (‘слагати се с ким у мишљењима и поступцима’), *садити с ким тикве*; *садити с ђаволом тикве* (‘удружити се с лошом особом’). У првом фразему придев *исти* је обавезна компонента (исп. Мршевић-Радовић 1987: 125, 126), а лексема *тиква* односи се на музички инструмент и може да се замени лексемом *рог* (в. РМС; РСАНУ), док су друга два фразема настала од пословице *Ко с ђаволом тикве сади о главу му се лупају*.

8.1.2.17. Шаргарепа

Француски фразем *utiliser la carotte ou le bâton* (*употребити шаргарепу или батину; ‘подстицати наградом или применом казне’) који је калк према енглеском *the carrot or the stick* (Rey, Chantreau 2007:141) проналазимо и у италијанском и српском језику – *usare il bastone e la carota*, *употребити шаргарепу и батину***.⁹¹ Позадинска слика ових фразема мотивисана је наговарањем тврдоглавог магарца, односно мазге, да се покрене користећи две супротне методе за убеђивање – повлађивање и застрашивање. Метафорична слика је настала на основу обичаја да се животиња на леђа стави штап на који је везана шаргарепа коју животиња жели да дохвати, али не може, што подразумева систем у којем награда изгледа на дохват руке, али се никада не

⁸⁸ В. глагол *покондирити се* у РМС(фиг.).

⁸⁹ У француском језику тиква такође може да упућује на велику главу или на смешну и глупу особу, али искључиво у народном говору, те фраземи *ne rien avoir dans la citrouille* (*немати ништа у тикви; ‘не бити паметан’) и *avoir la tête comme une citrouille* (*имати главу као тиква; ‘имати главобољу’) спадају у жаргонизме.

⁹⁰ В. фразем *репа без корена* (погл. 8.1.2.14.).

⁹¹ Фразем проналазимо и у другим европским језицима, на пример у шпанском (*el palo y la zanahoria*) и финском (*keppiä tai porkkanaa*).

може достићи.⁹² Фразем је у Италији стекао популарност током фашизма, захваљујући Мусолинијевим чланцима под називом „Време шаргарепе и штапа“ (“*Il tempo del bastone e della carota*”) објављеним 1944. године у новинама “*Corriere della sera*”. Ови чланци представљају одговор на говоре које је Черчил држао годину дана пре тога, а у којима је изјавио да са италијанским народом треба поступати уз помоћ шаргарепе и штапа (Pittàno 2008: 43).

Француски фразем *poil de carotte* (*длака шаргарепе; ‘риђокоса особа’), који проналазимо у истоименом аутобиографском роману Жил Ренара из 1894. године⁹³, мотивисан је наранџастом бојом шаргарепе. У овом фразему лексема *poil* (‘длака’) употребљава се у значењу ‘коса’ (Rey, Chantreau 2007: 740). Италијански еквивалент *pel di carota*, који такође упућује на риђокосу особу, често има негативно значење, јер према народном веровању не треба имати поверење у особу са црвеном косом. Могуће је да се риђокоса особа сматра злом због древног страха од ђавола са којим се повезује црвена боја (Quartu 2010).

Међутим, понекад није јасно на који начин компонента *шаргарепа* мотивише позадинску слику појединих фразема. Француски фразем *les carottes sont cuites* (*шаргарепе су скуване; ‘све је готово’, ‘не може се ништа променити’, ‘нема више наде’) настао је на основу фразема *avoir ses carottes cuites* (*имати своје шаргарепе скуване) који се у XIX употребљавао у значењу ‘бити на умору’. Слика поврћа које је скувано, односно готово, упућује на свршетак, али није јасно зашто су у питању куване шаргарепе, а не неко друго поврће. Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 141) наводе да мотивацију фразема треба тражити у малој тржишној вредности овог поврћа или у „лажној“ паронимији лексеме *carotte* и лексеме *crotte* (‘измет’, ‘балега’).⁹⁴ Наиме, у XVII веку се употребљавао фразем *chier des carottes* (‘имати тврду столицу’, ‘имати затвор’) у којем су шаргарепе означавале тврду столицу. Сходно томе, куване шаргарепе у фразему *avoir ses carottes cuites* упућују на дијареју која може да има смртни исход.

Лексема *carota* (‘шаргарепа’) у разговорном италијанском језику може фигуративно да означава ‘лаж’, ‘измишљотину’, а до фразеолошког значења фразема *vendere, piantare carote* (*продавати, садити шаргарепе; ‘причати

⁹² В. *World Wide Words*, доступно на: <http://www.worldwidewords.org/qa/qa-car4.htm>.

⁹³ “*Poil de carotte*”.

⁹⁴ Поред „лажне“ паронимије, шаргарепа се повезује са изметом и због сличног облика.

измишљотине’, ‘лагати’) долазимо и путем слике продавања, односно сађења овог поврћа.⁹⁵ Могуће да улогу у мотивацији италијанског фразема има мала тржишна вредност овог поврћа које је у XVII и XVIII веку имало лошу репутацију, о чему сведочи и француски фразем из тог периода – *il ne mange que des carottes* (*он једе само шаргарепе) којим се описивао неко ко је сиромашан, те се лоше храни. Треба нагласити да шаргарепа упућује на превару и у застарелом француском фразему *tirer une carotte à quelqu'un*⁹⁶ *(из)вући једну шаргарепу некоме; ‘спретно извући нешто (најчешће наизглед безначајну суму новца) од некога’, ‘изнудити новац лагањем’, ‘преварити’). Из овог фразема нејасног порекла се у француском језику развио глагол *carotter* у значењу ‘преварити’, ‘вешто украсти новац’ (Rey, Chantreau 2007: 140, 141). Овај глагол је у XVIII веку имао значење ‘играти игру не ризикујући ништа’⁹⁷ што указује на чињеницу да се шаргарепа сматрала безвредним поврћем.

8.1.2.18. Закључак

У изградњи позадинске слике фразема ове групе важну улогу игра боја поврћа, па смо тако у француском и италијанском језику издвојили боју црвеног парадајза (нпр. *être rouge, rougir comme une tomate; essere, diventare rosso come un pomodoro*) и боју шаргарепе (нпр. *poil de carotte, pel di carota*), док у италијанској и српској фразеологији проналазимо боју црвене паприке (нпр. *essere, diventare rosso come un peperone; бити црвен, поцрвенети као паприка*). Поред тога, улогу у мотивацији француских фразема има и боја беле репе (нпр. *avoir du sang de navet*), док је у италијанској фразеологији важна и боја белог лука (нпр. *verde come un aglio*).

У три посматрана језика поврће мотивише значење фразема обликом, величином, укусом и мирисом. Облик поврћа метафорично упућује на делове човековог тела – главу, уши, нос и срце (нпр. *en avoir gros sur la patate, avere orecchio a cavolfiore, бити празна тиква*), док је величина поврћа послужила за

⁹⁵ У италијанском и српском језику постоје разговорни фраземи ит. *vender fumo*, срп. *продавати маглу* у значењу ‘давати лажна обећања’, ‘обмањивати’ у којем дим, односно магла, очигледно упућује на нешто што је непрегледно и нејасно, за разлику од компоненте *шаргарепа* коју проналазимо у италијанском фразему *vendere, piantare carote*.

⁹⁶ Фразем не треба мешати са фраземом *tirer la carotte à quelqu'un* који се употребљава у полицијском жаргону и упућује на испитивање, односно извлачење података од притвореника.

⁹⁷ В. и фразем *jouer la carotte* у TLF.

опис човекове интелигенције и статуса у друштву (нпр. *avoir un petit pois dans la tête, être grosse légume*). Љут укус и јак мирис поврћа најчешће упућују на непријатне ситуације и емоције (нпр. *mangiar l'aglio, натрти коме рена под нос, бити љут као паприка*).

Анализа корпуса је показала да је на мотивацију фразема три језика утицала и мала тржишна вредност поврћа (нпр. *pour des haricots, valere una gara, не вредети ни пишљива боба*), а поједини фраземи мотивисани су повезивањем неочекиваних, необичних и немогућих појава у реалном свету (нпр. *volere cavare il sangue da una gara; дати кози, јарцу да чува купус*).

Поред тога, у француском и српском делу корпуса проналазимо фраземе који су мотивисани „лажном“ паронимијом и игром речи (нпр. *faire chou blanc, казати бобу боб а попу non*).

8.1.3. Житарице, производи и јела од житарица

У ову тематску групу уврстили смо фраземе који садрже компоненте *жито* и *брашно*, као и фраземе чије компоненте означавају различите производе и јела од житарица.

8.1.3.1. Жито

Под житом се подразумева назив за биљке од чијег плода се меље брашно и прави хлеб, као и плодови тих биљака, зрневље. Поред тога, жито се употребљава и као синоним за пшеницу.

Одвајање добрих и корисних ствари од штетних метафорично је приказано као одвајање корова од доброг зрна у фраземима фр. *séparer le bon grain de l'ivraie*, ит. *dividere il grano dalla zizzania*, срп. *одвајати кукољ од жита, пшенице*. Ови фраземи мотивисани су јеванђелском параболом (Матеј 13: 24-30 и 37-40; Тома, изрека 57) према којој добро семе представља синове царства, док кукољ метафорично означава синове зла (Матеј 13, 36-43) (исп. Rey, Chantreau 2007: 473).

У француском разговорном језику лексема *blé* (‘жито’) може да има секундарно значење ‘лова’ (в. CNTRL; LDF; Rey, Chantreau 2007: 83) којим мотивише позадинску слику фразема *manger son blé en herbe* (*јести своје

незрело жито; ‘унапред потрошити приходе’; ‘унапред уживати у ишчекиваном задовољству’). Овај фразем има свој еквивалент у италијанском језику – *mangiare il grano in erba* (*јести незрело жито). Поред секундарног значења компоненте *blé*, до фразеолошког значења долазимо и путем слике нестрпљиве особе која не може да дочека да жито сазри пре него што га поједе. У разговорном француском фразему *être fauché comme les blés* (*бити покошен као жито; ‘бити без лове’) покошено поље жита метафорично упућује на недостатак новца. Секундарно значење лексеме *blé* доприноси сликовитости фразема и наглашава лексему *fauché* која се у разговорном језику употребљава у значењу ‘шворц’ (Rey, Chantreau 2007: 83).

Француски разговорни фразем *être blond(e) comme les blés* (*бити плавокос(а) као жито; ‘имати светлоплаву, златноплаву косу’) мотивисан је златном бојом жита.⁹⁸

Компонентни српски фразем *радити нешто испод жита* који се употребљава у значењу ‘радити нешто потајно’, ‘радити нелегално’ мотивисан је чувањем важних ствари на месту где нико не може да их види. Мршевић-Радовић (1987: 79-80) наводи да је у овом фразему самостална прилошка функција предлошко-именичког облика *испод жита* изразитија због тога што се, за разлику од фразема у којима се именичка компонента слаже са малим бројем глагола, предлошко-именички облик у овом фразему може слагати са више глагола (нпр. *купити, набавити, продавати*).

8.1.3.2. Брашно

У нашем корпусу проналазимо један француски, два италијанска и један српски фразем који садрже компоненту *брашно*.

Француски разговорни фразем *rouler quelqu'un dans la farine* (*котрљати кога у брашну) датира из XIX века и употребљава се у секундарном значењу ‘преварити’, ‘насамарити’. Фразем је мотивисан значењем глагола *rouler* у разговорном француском језику – ‘насамарити’ (в. TLF, Littré⁹⁹) и

⁹⁸ Иако у српском језику не проналазимо фразем са истим значењем, интересантно је да је у старословенском језику реч *плаво* имала значење ‘светло’, ‘бледо’, ‘жуто’, те се у српском језику поетично каже „плаве се поља жита“ (исп. Ivić 1995, 1996; Andrić 2014).

⁹⁹ У даљем тексту DL.

употребом лексеме *farine*¹⁰⁰ у значењу ‘лажни изговори’ (Rey, Chantreau 2007: 400). Брашно се доводи у везу са варањем будући да су глумци у време настанка фразема њиме мазали лице да би преварили људе који нису могли да их препознају тако нашминкане (Quitard 1968: 369).

У италијанској фразеологији брашно представља састојак, односно материјал од којег се нешто прави, те метафорично упућује на дело, идеју, причу, као и на карактер.¹⁰¹ Фразем *non esser farina del proprio sacco* (*не бити брашно из властите вреће)¹⁰² представља превод шаљиве макаронске изреке (веселих) студената – *non est de sacco ista farina tua*. У овом фразему туђе брашно метафорично упућује на туђе дело, односно идеју, а често га употребљавају професори када желе да нагласе да је неки ученик преписао задатак (Pittàno 2008: 204).

Италијански фразем *essere farina schietta* (*бити брашно чисто) користи се у значењима ‘бити искрен’, ‘бити одан’, ‘веродостојна прича, сведочење’, а често се употребљава у негацији и упућује на неискрену особу и неистиниту причу. Занимљиво је да иако придев *schietto* може да има секундарно значење ‘искрен’ (в. VT), основно значење овог придева је ‘чист’, ‘неискварен’, ‘неупрљан’, ‘незагађен’, те могућу мотивацију овог фразема проналазимо у чињеници да чисто брашно метафорично упућује на нешто што је неискварено, самим тим искрено, а нечисто брашно на нешто што је заправо, односно неискрено и неистинито.

У српском делу корпуса проналазимо поредбени фразем *смејати се као луд на брашно*. Мршевић-Радовић (2008: 53, 54) истиче да је ритуално представљање глупости облик преживљавања смрти, а као могућу мотивацију овог фразема наводи култну радњу посипања лица брашном као чин уласка у нови живот. С друге стране, према мишљењу Раденковића (1996: 126-127) фразем је мотивисан обредном праксом да се тешким болесницима читају молитве над брашном. Могуће је да се сличан обред вршио и над душевним болесницима што би могло да мотивише позадинску слику овог фразема.

¹⁰⁰ В. такође глагол *enfariner* у CNTRL (А. 3. au fig.).

¹⁰¹ В. и фразем *essere di buona pasta* (погл. 8.1.3.5.).

¹⁰² Слично значење има и фразем *non esser erba del proprio orto* (*не бити трава из властитог повртњака).

Није јасно ни порекло српских фразема *за чије бабе брашно* (‘зашто?’ (питање за које се подразумева да је одговор „узалуд“, „без правог разлога“) и *за бабино брашно* (‘јефтино’, ‘ни због чега’). У српској традицији сачувани су трагови врхунског женског божанства – демонске бабе, по којој се топли јесењи дани у време јесењих задушница називају бабино или сиротињско лето (Мршевић-Радовић 2008: 132).¹⁰³ *Бабино брашно* означава нешто што има малу вредност, односно нешто од чега нема користи. Бабу и брашно проналазимо у песмици „Сеје баба брашно“ у српскохрватском дечјем фолклору (исп. Sikimić 1997: 161), те одређену улогу у настанку фразема *за чије бабе брашно*, *за бабино брашно* сигурно има и игра речи.

Човек из искуства зна да се не може умесити добра погача од брашна лошег квалитета. Ово знање пренето је у језик фраземом *од тог брашна неће бити погаче* који се употребљава у значењу ‘од тога неће бити ништа’, ‘то је неостварљиво’.

8.1.3.3. Производи од брашна и житарица

У ову подгрупу уврстили смо фраземе са компонентама *хлеб* и *тесто*, као и фраземе чије компоненте означавају различите посластице од брашна.

8.1.3.4. Хлеб

Хлеб је најзаступљенија компонента у тематској групи „Житарице, производи и јела од житарица“ у фразеологији три посматрана језика. Фраземи нашег корпуса мотивисани су симболиком и значајем који хлеб има у исхрани три народа, као и човековим искуством са квалитетом ове намирнице, некадашњим начином исхране и застарелим обичајима и навикама. Поред тога, поједини фраземи су библијског порекла.

¹⁰³ Проналазимо и друге примере у српској фразеологији у којима оно што припада баби упућује на нешто што је слабо, на пример *бабино здравље* (*за чије бабе здравље*) и *бабина срећа* (*бити бабине среће* (‘немати среће’)).

а) Фраземи мотивисани симболиком и значајем хлеба у исхрани

Хлеб заузима важно место у исхрани народа који обрађују и пеку зрнасте плодове (Biderman 2004: 114) и представља симбол живота у све три традиције, те се често употребљава у секундарном значењу ‘основна средства за живот’, као и ‘зарада’, ‘посао’ (в. CNTRL, DL, VT, РСАНУ). Ова секундарна значења лексеме *хлеб* (фр. *rain* / ит. *pane*) имају важну улогу у метафоричким сликама на којима је заснована семантика великог броја фразема нашег корпуса у којима *хлеб* означава оно што је неопходно за људску егзистенцију, те се поистовећује и са самим животом (Guiraud 1962: 63).

У фраземима фр. *gagner son pain*, ит. *guadagnarsi il pane*, срп. *зарађивати, имати, јести свој хлеб, своје парче хлеба* (‘зарађивати за свој живот’, ‘живети од своје зараде’), као и у српском фразему *доћи до свог хлеба* (‘стећи средства за живот’, ‘почети зарађивати за свој живот’, ‘постати финансијски независан’) хлеб представља новчана средства неопходна за живот. Међутим, занимљиво је да је данашњи начин живота унео промене у начин исхране људи, а самим тим довео и до измене намирница које су најзаступљеније на данашњим трпезама (Rey, Chantreau 2007: 79). Тако се, на пример, у разговорном француском језику поред фразема *gagner son pain*, који датира из XIII века, у истом значењу употребљавају и разговорни фраземи *gagner son bifteck* (*зарађивати свој бифтек), *gagner son bœuf* (*зарађивати своју говедину), *gagner son entrecôte* (*зарађивати своју розбратну).¹⁰⁴

Фраземи фр. *gagner son pain*, ит. *guadagnarsi il pane*, срп. *зарађивати, имати, јести свој хлеб, своје парче хлеба* употребљавају се и са допуном фр. *à la sueur de son front* (*у зноју свог чела), ит. *con il sudore della fronte* (*са знојем чела), срп. *у зноју лица свог* којом се истиче напор са којим се зарађује за живот.¹⁰⁵ У француском делу корпуса проналазимо и фразем *gagner sa croûte* (*зарађивати своју кору хлеба) који се употребљава у истом значењу као фразем *gagner son pain*, али у већој мери истиче тежину самосталног рада (Rey, Chantreau 2007: 276).

¹⁰⁴ Ове фраземе смо уврстили у групу „Месо, месне прерађевине и масти“ (в. погл. 8.1.4.).

¹⁰⁵ В. стр. 100.

У српским фраземима *зарађивати*, *имати*, *јести свој хлеб*, *своје парче хлеба*; *доћи до свог хлеба* компонента *свој* је обавезна и мотивише фразеолошко значење ‘бити самосталан’, ‘постати самосталан’ (Мршевић-Радовић 1987: 132).

Стављање хлеба у нечије руке симболично представља оспособљавање некога за самосталан живот у француском фразему *mettre le pain à la main à quelqu'un* и српском еквиваленту *дати коме хлеб*, *комад хлеба у руке*.

Насупрот томе, француским фраземом *manger le pain de quelqu'un* (*јести хлеб нечији), италијанским фраземима *mangiare il pane a ufo* (*јести хлеб бесплатно), *mangiare il pane a tradimento* (*јести хлеб из потаје (издајнички)), као и српским фраземом *јести туђ хлеб* означава се материјална несамосталност, односно финансијско искоришћавање и живот на туђ рачун. У српском фразему придев *туђи* је обавезан атрибут који мотивише фразеолошко значење ‘зависити од другог’ (Мршевић-Радовић 1987:133).

Хлеб је знак материјалне сигурности у фраземима фр. *assurer du pain à quelqu'un***, ит. *assicurare il pane a qualcuno***, срп. *осигурати коме хлеб*, *комад хлеба* (‘осигурати коме најпотребније за живот’) који означавају обезбеђивање основних средстава за некога, као и у српском разговорном фразему *имати сигуран хлеб у рукама*** који се употребљава у значењу ‘имати обезбеђене приходе’.

За разлику од тога, губитак материјалне сигурности је у италијанској и српској фразеологији сликовито дочаран губитком хлеба у фраземима *perdere il pane* (*изгубити хлеб; ‘остати без посла’), *остати без хлеба* (‘остати без посла’).

Одузимање хлеба метафорично упућује на губитак основних средстава за живот у српском фразему *оставити кога без хлеба* (‘оставити кога без зараде’). У фраземима фр. *enlever, retirer, ôter le pain de la bouche de quelqu'un*, ит. *levare, togliere il pane di bocca a qualcuno*, срп. *отети*, *узети коме хлеб из уста* (‘лишити кога зараде’) лексема *хлеб* такође означава основна средства потребна за живот чијим одузимањем се угрожава човекова егзистенција, али до фразеолошког значења долазимо и путем интересантне слике узимања хране из нечијих уста.

С друге стране, слику узимања хране, али из властитих уста ради добробити друге особе проналазимо у позадини француског фразема *s'enlever, se retirer, s'ôter le pain de la bouche pour quelqu'un* (*извући себи хлеб из уста за некога) и италијанског еквивалента *levarsi, togliersi il pane di bocca per qualcuno*

(*извући себи хлеб из уста за некога). У српском језику у истом значењу проналазимо фразем *одвајати од уста* који има исту позадинску слику, али не садржи компоненту *хлеб*.

У српској фразеологији симболика хлеба као неопходне, суштинске хране (Chevalier, Gheerbrant 2003: 324) проткана је кроз позадинску слику фразема *потребан као хлеб, као парче хлеба* у којем се преко потребна, неопходна ствар (ређе човек) пореди са хлебом.

Немогућност да се обезбеди ова основна намирница сликовито је дочарана италијанским фраземом *mancare del pane* (*недостајати хлеба) и српским еквивалентом *нема хлеба да се једе*** који се не односе само на гладног, него и на сиромашног човека. Недостатак хлеба, као нечега што је неопходно за живот, означава немогућност успеха у фразему *нема (за кога) ту (х)леба* ('не може се ту ништа постићи', 'нема будућности у чему за кога').

Када негде нема хлеба, човек се одлучује да га потражи на другом месту, па тако у српском делу корпуса проналазимо и фраземе *ићи за хлебом, за комадом хлеба; трбухом за крухом*¹⁰⁶ у чијој позадини је слика одласка за зарадом. Бавећи се анализом појмова *сиромаштво* и *богатство* у хрватској фразеологији Опашић, Чуновић и Фумић (2014: 95) запажају да се под овим фраземом подразумева тешко материјално стање чија је последица одлазак у туђину у потрази за бољим животом.

У позадини српског фразема *делити с ким кору хлеба* ('живети с ким сложно и у сиромаштву и у беди делећи основно за опстанак') проналазимо слику дељења хране што представља симбол присности и заједништва (исп. Rey, Chantreau 2007: 670; Hrnjak 2007: 199). У овом фразему *кора хлеба* метонимијом упућује на оно што је најпотребније за живот.

Иако у француском и италијанском делу корпуса не проналазимо фраземе са истом семантиком, занимљиво је да у француском језику постоји именица *comragnon* ('дружбеник', 'помоћник') која је настала од латинске конструкције *cum panis* (*cum* ('са') и *panis* ('хлеб')). Од ове конструкције народ је направио облик *comragnio, onis* првенствено са значењем 'онај који једе хлеб с неким', а у XI веку лексема *comrainz* добија значење 'онај који дели посао са

¹⁰⁶ У српском језику лесема *хлеб* јавља се у више нестандартних облика – *хљеб, љеб, леб, лебац, крух, крув*, а ово је једини пример фразема у којем је употребљен облик *крух*.

неким’ (исп. Гудурић 2014: 54). Иако се данас не примећује присуство лексеме *rain* у именици *comraignon*, чињеница је да дељење, односно конзумирање хлеба са неким и у француском језику упућује на присност и заједништво.

С друге стране, човек који не дели хлеб са другима, него га једе кришом из свог цепа, упућује на шкртост у француском фразему *manger son pain dans sa poche* (*јести свој хлеб у свом џепу; ‘бити шкрт’). У италијанском језику исти концепт исказан је фраземом *misurare il pane* (*мерити хлеб; ‘давати мало хране’; фиг. ‘бити шкрт’) у чијој позадинској слици је шкрт човек који мери сваки залагај хлеба.

Хлеб метафорично упућује на тешко стечену зараду и тежак живот у српским фраземима (*то је) горак хлеб*¹⁰⁷, *хлеб са седам кора***). Насупрот томе, лако стечена зарада, односно лак живот налазе се у позадини фразема *лак хлеб*** и *јести хлеба без мотике* (‘имати лаку зараду’, ‘имати обезбеђен живот без напрезања’), те се у српском језику често каже да *нема хлеба без мотике*, односно да нема зараде без рада, нема лаке зараде.

У француском језику се лења, бескорисна особа описује фраземом *il ne vaut pas le pain qu’il mange* (*није вредан хлеба који једе), док до фразеолошког значења српског фразема *лези (х)лебу да те једем* долазимо путем слике лењог човека који не жели да ради, него хоће да му зарада, односно хлеб сам дође у уста.

Хлеб упућује на зараду и у француском фразему *ça ne mange pas de pain* (*то не једе хлеб; ‘ништа не коштати’, ‘немати велике користи нити штете од нечега’). Овај фразем је настао у XVII веку када је на хлеб одлазио највећи део кућног буџета, односно прихода, те се оно што не утиче на смањење залиха хлеба сматрало нечим од чега нема штете (Rey, Chantreau 2007: 670). Фразем са истом семантиком проналазимо и у српском језику – *хлеба не тражико*ји се данас ретко употребљава.¹⁰⁸

Потребу да се апстрактнији појам као што је количина новца објасни конкретнијим појмом као што је храна проналазимо у фраземима фр. *pour une bouchée, morceau de pain* (*за залагај, комад хлеба), ит. *per un tozzo di pane* (*за комад хлеба) који се употребљавају у значењу ‘за мале паре’, ‘по ниској цени’. У

¹⁰⁷ В. придев *горак* у РМС (2. фиг.).

¹⁰⁸ Фразем проналазимо и у естонском језику – *ega ta leiba küsi* (В. *Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik – FES*, доступно на: <http://www.folklore.ee/justkui/sonastik/index.php?f=2&f1=7&f2=1&m=18270&id=18273>).

овим фраземима залогај, односно комад хлеба означава минималну количину хране која симболично означава малу новчану суму (Rey, Chantreau 2007: 101).

б) Фраземи мотивисани човековим искуством

Фраземи ове групе мотивисани су човековим искуством и знањем у вези са некадашњим прехрамбеним навикама и обичајима становништва, доступношћу, квалитетом, тржишном вредношћу и потражњом хлеба.

У француској и српској фразеологији уз компоненту *хлеб* проналазимо придеве *бели* и *црни*. Премда се у данашње време бели хлеб не сматра квалитетнијом намирницом од црног хлеба, током периода Ренесансе фино бело брашно од којег се правио бели хлеб било је намењено искључиво високом друштву, те су сиромашни грађани месили и јели хлеб тамне боје и лошијег квалитета. Уколико би им се указала ретка прилика да на трпезама имају бели хлеб обично су се одлучивали да га поједу одмах, док су мање укусну храну остављали за касније. Отуда значење француског фразема *manger son pain blanc le premier* (*јести свој хлеб бели први; ‘урадити најпријатнији и најлакши део неког посла’) који је забележен почетком XV века (Drobnjak, Gudurić 2012: 406).

У француском разговорном језику проналазимо фразем *manger son pain blanc* (*јести свој хлеб бели) у којем бели хлеб метафорично упућује на (привремено) добру ситуацију и фразем *manger son pain noir* (*јести свој хлеб црни) којим се истиче лош период, односно (привремено) тешка и лоша животна и финансијска ситуација. Српски фразем *живети, бити на црном хлебу*, за разлику од француског фразема *manger son pain noir*, упућује искључиво на лошу финансијску ситуацију.

У српском делу корпуса проналазимо фразем *бити на белом хлебу* који се у XIX веку употребљавао у значењу ‘очекивати извршење смртне казне након изрицања пресуде’. Ово значење фразема развило се из судске праксе, односно обичаја да се осуђеницима на смрт пре погубљења даје најбоља храна. Сходно том обичају, осуђеници су добијали најквалитетнију врсту хлеба, то јест бели хлеб. Касније се из овог значења развило апстрактније значење – ‘очекивати са стрепњом разрешење чега’ у којем се фразем употребљава у савременом српском језику (Јанковић 2012; М. Шипка 2007: 157-159).

Слику кажњавања проналазимо и у позадини фразема фр. *mettre quelqu'un au pain sec et à l'eau* (*ставити кога на хлеб суви и на воду), ит. *mettere a pane e acqua* (*ставити на хлеб и воду) са значењем 'казнити кога ускраћујући му сву храну осим хлеба и воде'. Овакав начин кажњавања до недавно се примењивао у затворима (Rey, Chantreau 2007: 669; Quartu 2010), а у XIX веку су се на тај начин кажњавала и деца.

У позадини француског фразема *être au pain sec (et à l'eau)* (*бити на хлебу сувом (и на води)), италијанског фразема *vivere di pan duro, secco* (*живети од хлеба тврдог, сувог) и српског фразема *живети на сувом хлебу (и води)* проналазимо слику сиромашног човека који се храни само (старим) хлебом. Међутим, како Гудурић (2014: 55) истиче, иако се тврд хлеб јавља као симбол материјалне оскудице, он представља и духовну испуњеност и душевни мир.¹⁰⁹

Као компоненте италијанског фразема *mangiar pane e cipolle* (*јести хлеб и црни лук; 'јести мало и лоше', 'живети сиромашно') проналазимо јефтине намирнице као што су хлеб и лук, те се човек који има пара само за ту врсту хране сматра сиромашним. Фразем нема негативну конотацију и упућује на скроман начин живота и одрицање од материјалних добара (Quartu 2010).

У српском поткорпусу проналазимо фразем *немати ни за хлеб, ни за корицу хлеба*¹¹⁰ који је мотивисан искуством да је човек који нема новца чак ни за хлеб веома сиромашан.

У позадини италијанског фразема *essere pane e cacio* (*бити хлеб и сир; 'слагати се с ким', 'бити нераздвојан') проналазимо две намирнице које се добро слажу. Ове две намирнице биле су најзаступљеније у исхрани сеоског становништва, посебно пастира (Quartu 2010).

Нескроман човек је сликовито дочаран као неко ко жели бољи хлеб од пшеничног у италијанском фразему *cercare miglior pane che di grano* (*тражити бољи хлеб од пшеничног; 'тражити више него што је потребно', 'не бити

¹⁰⁹ Тако, на пример, у француском језику постоји пословица *Il vaut mieux avoir du pain sec en temps de paix que de la viande en temps de guerre* (*Боље имати сув хлеб у миру, него месо у рату; 'боље бити богат у миру, него сиромашан у рату') (ова пословица је пореклом из мађарског језика – *Jobb a száraz kenyér békében, mint a hús háborúban*).

¹¹⁰ Варијанта фразема настала путем метонимије.

задовољан оним што се има’).¹¹¹ За разлику од италијанског језика, у српском језику је иста идеја садржана у фразему *тражити хлеба преко, поред погаче* у којем проналазимо компоненту *погача*, то јест округли пшенични хлеб од бесквасног теста који се у XV веку пекао у пепелу (Kruszec 2004: 247, 248, 289). По мишљењу ауторке Хрњак (2007: 199) овај фразем је мотивисан човековим знањем о већој доступности и лошијем квалитету погаче у односу на хлеб направљен од теста са квасцем. Међутим, занимљиво је да се у српском језику у истом значењу употребљава варијанта *тражити преко хлеба погачу* што би значило да нескроман човек који већ има хлеб бољег квалитета захтева и погачу. Међутим, могуће је да се у овом случају под погачом не мисли на врсту мање квалитетног бесквасног хлеба, него на врсту колача од брашна, маслаца, јаја и шећера који се прави за посебне прилике (в. РМС).¹¹²

Италијански фразем *rendere pan per focaccia* (*вратити хлеб за погачу) употребљава се у секундарном значењу ‘вратити мило за драго’, ‘узвратити неправду истом (понекад и јачом) мером’, ‘осветити се’. Занимљиво је да фразем првобитно није упућивао на освету, него је значио ‘вратити исто онолико колико се добије’¹¹³ (Quartu 2010), а могуће је да је настао на основу сеоског обичаја да се домаћинству које није имало хлеба нити брашна да га умеси даје погача за коју би се домаћини касније захваљивали хлебом (Pittano 2008: 246). Француски фраземи *rendre pain pour fouace* (*вратити хлеб за погачу), *rendre pain pour farine* (*вратити хлеб за брашно) употребљавали су се у XVI веку.

У разговорном фразему *à la mie de pain* (*у средину хлеба (као средина хлеба)) недостатак чврстине карактеристичан за средину хлеба метафорично упућује на особу, односно на предмет који нема вредност. Лексема *mie* се у XI веку употребљавала за појачавање негације, у значењу ‘pas une miette’ (‘ни мрвицу’) – *Je n’y entends mie* (‘не знам ништа о томе’) (в. DAC).

¹¹¹ У француском језику не проналазимо фразем са истом семантиком, али зато постоји пословица *Fou qui cherche meilleur pain que de froment* (*Луд је онај који тражи бољег хлеба од пшеничног).

¹¹² У словеначком се, на пример, под погачом сматра бољи хлеб, умешан са маслацем, који се украшава свећама и цвећем приликом рађања и венчања (Kruszec 2004: 248).

¹¹³ В. нпр. комедије “*Eunuchus*” („Евнух“), “*Adelphoe*” („Браћа“) римског комедиографа Публија Теренција Афера (Publius Terentius Afer) из другог века п.н.е.

Лака и брза продаја велике количине неког производа се у француском разговорном фразему (*se vendre*) *comme des petits pains* *(продавати се) као земичке) упоређује са продајом земички, а у италијанском фразему (*vendere*) *come il pane* *(продавати) као хлеб) са продајом хлеба. Занимљиво је да као компоненту француског и италијанског фразема проналазимо намирнице велике потражње, док у српском фразему (*ићи, продавати се*) као (х)алва¹¹⁴ на добру продају упућује производ који у данашње време није популаран у Србији, али је био тражен за време Османског царства.¹¹⁵

У XIX веку, када се хлеб дуго чувао и складиштио на даскама обешеним о плафон¹¹⁶, француски фразем *avoir du pain sur la planche* *(имати хлеба на дасци) имао је значење ‘имати резерве новца за будућност’, ‘имати осигуране приходе’ (Rey, Chantreau 2007: 670). Почетком XX века дуготрајан хлеб замењен је свежим хлебом који се свакодневно купује у пекарама, те се променило и значење фразема. Фразем се данас употребљава у значењу ‘имати пуно посла’, ‘имати пуно задужења’ које је мотивисано напорним радом пекара који мора дуго да меси тесто на дасци пре него што стави хлеб у рерну да се пече. Динтон (Duneton 2013: 417-419) као могућу мотивацију фразеолошког значења наводи комбинацију значења фразема *planche au pain* (*даска за хлеб; у жаргону оптуженика ‘судница’) и фразема *manger le pain du roi* (*јести краљев хлеб) у значењу ‘бити у затвору’¹¹⁷ (где се једе храна о трошку државе). Сходно овом објашњењу позадинска слика фразема *avoir du pain sur la planche* мотивисана је дуготрајним и напорним радом затвореника осуђених на рад у радним логорима.

в) Фраземи који имају библијску мотивацију

У сва три језика фраземи фр. *bon comme du (bon) pain*, ит. *buono come il pane*, срп. *добар као хлеб* упућују на веома добру особу, то јест на особу доброг и благог карактера. Мршевић-Радовић (1997: 108-109; 2008: 203) наводи да је хлеб један од најважнијих хришћанских симбола и знак највеће божје доброте и

¹¹⁴ В. погл. 8.1.3.6.

¹¹⁵ Исти концепт проналазимо и у другим језицима, на пример у енглеском – *to sell like hot cakes* (*продавати као палачинке) у којем на лаку продају упућује продаја палачинака.

¹¹⁶ В. *planche à pain* у TLF, CNTRL.

¹¹⁷ В. *pain* у DL (знач. 3.).

несебичности. *Бити добар као хлеб* значи бити добра, пожртвована душа, а будући да хлеб симболично представља Христово тело *бити добар као хлеб* значи бити налик Богу. У италијанском језику у истом значењу проналазимо и фразем *essere un pezzo di pane* (*бити комад хлеба).

Француски фразем *le (notre) pain quotidien* *(наш) хлеб свакидашњи, свакодневни) ('средства (оно што је најважније) за живот', 'свакодневна храна неопходна за живот'; фиг. 'свакодневно занимање') и италијански фразем *il (nostro) pane quotidiano* *(наш) хлеб свакидашњи, свакодневни) ('средства (оно што је најважније) за живот', 'свакодневна храна неопходна за живот'; фиг. 'свакодневно занимање') такође су библијског порекла и проналазимо их у молитви „Оче наш” (Матеј 6: 9-13; Лука 11: 2-4) у којој се хришћани свакодневно обраћају Богу и моле га да им да хлеб. У овој молитви не мисли се само на хлеб са наших поља, него на Хлеб вечног живота, а из Јеванђеља је познато да је Христ Хлеб живота.¹¹⁸ У српском језику такође постоји фразем *хлеб наш свакидашњи, свакидашњи* који је еквивалент француског и италијанског фразема. Међутим, занимљиво је да Срби у молитви траже *хлеб насушни*, то јест 'неопходан', 'без којег се не може', те се у српском језику у истом значењу употребљава и фразем *хлеб наш насушни* у којем уместо придева *свакидашњи* проналазимо придев који не припада свакодневном вокабулару, а чије је основно значење било 'свакидашњи' (Гудурић 2014: 48).

Фраземи фр. *gagner son pain à la sueur de son front* (*зарађивати свој хлеб у зноју свог чела), ит. *guadagnarsi il pane con il sudore della fronte* (*зарађивати свој хлеб са знојем чела), срп. *зарађивати, јести свој хлеб у зноју лица свог* истичу напор са којим се зарађује за живот. Тежак самосталан рад мотивисан је библијском причом о напорном раду Адама и Еве након изгнанства из Раја (Quartu 2010; Rey, Chantreau 2007: 670).

¹¹⁸ Исп. Митрополит Антоније Блум, *Научимо се молитви*, доступно на: http://www.prijateljboziji.com/_naucimo-se-molitvi-mitropolit-antonije-blum/1227

8.1.3.5. Тесто

У ову групу уврстили смо фраземе са компонентом *тесто*, као и један италијански фразем са лексемом *pasticcio* (‘паштета од теста’) и један српски фразем са компонентом *резанац*.¹¹⁹

У разговорном француском и италијанском језику постоје фраземи фр. *être bonne pâte d'homme* (*бити добро тесто од човека), ит. *essere una pasta d'uomo* (*бити тесто од човека), *essere di buona pasta* (*бити од доброг теста) који упућују на особу доброг и благог карактера. У овим фраземима лексеме фр. *pâte*, ит. *pasta* (‘тесто’) употребљене су у секундарном значењу ‘нарав’, ‘карактер’ (в. CNTRL; VT; Gabrielli 2015; Jovanović 1999: 307), а односе се на тесто од којег се меси хлеб¹²⁰ (Rey, Chantreau 2007: 688). Занимљиво је да у српском језику *тесто* може да има секундарно значење ‘грађа’, ‘материјал’ (в. РМС), а Мршевић-Радовић (2008: 173) наводи да ако је Бог Адама замесио од најбољег теста, остали људи се од њега и између себе разликују по квалитету материјала, па тако застарели српски фразем *бити од лошег, доброг теста умешен* може да упућује на особу лоше, односно добре телесне грађе.

Француски фразем *être pâte molle* (*бити тесто мекано) и италијански фразем *essere uomo di pasta frolla* (*бити човек од теста меканог) имају негативно значење и упућују на човека без енергије, односно на преосетљивог човека и особу слабог карактера на коју је лако утицати (Rey, Chantreau 2007: 688). На мотивацију ових фразема утицало је конвенционално знање о меканим материјалима који се лако могу обликовати. Премда је у фраземима оба језика синтагма *pâte molle*, односно *pasta frolla* употребљена у секундарном значењу ‘слабић, мекушац’¹²¹, занимљиво је да се њихова основна значења разликују. Наиме, док је у италијанском језику *pasta frolla* врста меканог теста за колаче, у француском језику *pâte molle* означава врсту меканог сира. Међутим, Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 688) истичу да се у француском фразему превасходно мисли на *pâte à modeler* (*тесто за обликовање; ‘пластелин’).

¹¹⁹ Италијански фразем *arrivare, cadere come il cacio sui maccheroni (a qualcuno)* са компонентом *макарона* уврстили смо у групу „Млеко и млечни производи“ (в. погл. 8.1.6.).

¹²⁰ В. фраземе *bon comme du (bon) pain, buono come il pane, добар као хлеб* (погл. 8.1.3.4.).

¹²¹ Исп. и секундарна значења лексема фр. *mou* (Jovanović 1999: 279) и ит. *frollo* (Klajn 2000: 330).

Компоненту *pasta frolla* проналазимо у још једном италијанском фразему – *avere le mani di pasta frolla* (*имати руке од теста меканог) у којем је особа којој све испада из руку сликовито дочарана као неко ко има мекане руке. Овај фразем метафорично упућује и на особу која није способна да држи ситуацију под контролом.¹²²

У фраземима *mettre la main à la pâte* (фам.) (*ставити руку у тесто; ‘учествовати у неком послу’, ‘сам обавити посао’, ‘лично помоћи’), *mettere la mano, le mani in pasta* (*ставити руку, руке у тесто; ‘учествовати у неком послу’, ‘сам обавити посао’, ‘лично помоћи’) упуштање у неки посао метафорично је приказано као умакање руке у смесу од брашна, воде и јаја приликом прављења теста. Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 568) наводе да се фразем *mettre la main à l'œuvre, à l'ouvrage* (*ставити руку у дело) од XIII века употребљава у значењу ‘лично радити нешто’, ‘лично се заложити за нешто’. Сходно томе, фразем *mettre la main à la pâte* мотивисан је послом пекара који сам мора да умеси тесто за хлеб. Прављење теста мотивисало је још један италијански фразем – *avere le mani in pasta* (*имати руке у тесту) који се употребљава у значењу ‘бити умешан, уплетен у нешто’, ‘бити упућен у нешто’.

До значења француског фразема *être, vivre comme un coq en pâte* (*бити, живети као петла у тесту; ‘живети угодно’, ‘имати пријатан и удобан живот’), који датира из XVII века, долазимо путем занимљиве слике петла који ужива удобно смештен у мекано, топло тесто пре него што и сам постане укусна храна у којој се ужива (Rey, Chantreau 2007: 238). Међутим, с обзиром на то да паштета од петла није популарно јело, Реј и Шантро остављају могућност да је значење фразема мотивисано лажном паронимијом између *coq en pâte* и *coq au panier* (*петла у корпи; ‘петла којег су веома пажљиво преносили на пијацу’).

Италијанска лексема *pasticcio* има секундарно значење ‘невоља’, ‘збрка’, ‘неугодна ситуација’ (в. Zingarelli 2005; Gabrielli 2015) у италијанском фразему *mettersi, trovarsi nei pasticci* (*ставити се, наћи се у паштетима од теста; ‘запасти у неприлику’). Занимљиво је да исто секундарно значење има лексема *каша* у српском фразему *спремити, закувати, скувати, замутити коме кашу*.¹²³

¹²² Овај фразем постоји и у енглеском језику – *to be butterfingere*.

¹²³ В. погл. 8.1.3.7.

У српској фразеологији не проналазимо примере са лексемом *тесто*, али пронашли смо фразем са компонентом *резанац – бити у свакој супи резанац***.¹²⁴ У овом разговорном фразему танко тесто резано на траке које се ставља у супу сликовито дочарава особу која је свугде присутна и у све се меша.

8.1.3.6. Посластице од брашна

У ову подгрупу уврстили смо фраземе са компонентама *колач (торта)*¹²⁵, *пита*, *(х)алва*, *палачинка* и *бриош*.

У француском разговорном језику послестице се често поистовећују са нечим што је лако и пријатно (Rey, Chantreau 2007: 638, 856). На овај начин лексема *gâteau* ('торта') мотивише значење разговорних француских фразема *c'est du gâteau* (*то је торта; 'то је лако и пријатно')¹²⁶, као и фразема *avoir part au gâteau (avoir sa part du gâteau)* (*имати део у торти (имати свој део торте)); 'извући корист из нечега') који упућује на лако стечен профит. Овај француски фразем има еквивалент у савременом српском језику – *узети (свој) део колача***.

Подела колача у фразеологији три језика упућује на поделу профита (често стеченог непоштеним путем) – фр. *partager le gâteau* (фам.), ит. *spartirsi, dividersi la torta*, срп. *поделити колач (са неким)***.

У разговорном српском језику проналазимо још два фразема у којима колач означава корист – *добити већи колач, део колача; хтети, тражити (свој) део колача***.

Фразем *добити већи колач, део колача* означава добијање најбољег и највећег дела нечега, односно извлачење највеће користи из нечега. Иако у француском језику не проналазимо фразем са истоветним значењем, занимљиво је да глагол *se sucrer* ('засладити се') у разговорном језику може да има значење 'добити већи део у подели', 'добити повластице на штету другог' (в. TLF). Српским фраземом *хтети, тражити (свој) део колача*** исказује се нечија жеља и захтев да добије део који му припада.

¹²⁴ Исто значење има фразем *бити у свакој чорби мирођија*.

¹²⁵ У италијанском језику лексема *torta* означава јело од брашна, млека, маслаца и јаја које може бити слано (*пита*) и слатко (*торта*, тј. врста колача округлог облика са преливом и надевом од воћа или крема). У француском језику лексема *tarte* означава колач са разним надевима (воће, крем, лук, шампињони), док се лексема *gâteau* употребљава у значењу 'торта'.

¹²⁶ У енглеском језику у истом значењу проналазимо фразем *a piece of cake*.

Разговорни италијански фразем *mangiare la torta in testa a qualcuno* (*јести колач (торту) на глави некоме) у почетку је значио само ‘бити виши од кога’ и најчешће се употребљавао да се упореди висина браће, али је временом почео метафорично да упућује и на особу која својим особинама и вредношћу надмашује друге (Quartu 2010). У истом значењу постоји и фразем *mangiare la rappa in testa a qualcuno* у којем се са главе не једе колач, него каша.¹²⁷ У српском језику постоји разговорни фразем *јести коме питу с главе*** чија компонента је врста колача начињеног од наслаганих листова теста. Будући да је реч о посебној врсти колача, овај фразем није формални него семантички еквивалент италијанског фразема *mangiare la torta in testa a qualcuno*. Компоненту *пита* проналазимо у још једном разговорном српском фразему – *скупља пита него тенсија* који је мотивисан искуством да не вреди правити питу око које има више посла него користи.

У српском језику лексема *колач* може да означава култни хлеб од финог брашна у облику круга или колута испеченог за одређене празнике, обреде и друге прилике (в. РСАНУ), а припрему оваквог хлеба проналазимо у позадини фразема *спремити, замесити коме колач*, који се употребљава у истом значењу као фразем *спремити, закувати, скувати, замутити коме кашу*¹²⁸ – ‘приредити коме неугодност’, ‘изазвати неугодну ситуацију’. Како Хрњак (2007: 209; 2013б: 196) истиче, интересантно је, па и неочекивано што ова посластица у наведеном фразему има негативно обојено метафорично значење ‘неприлике’, ‘неугодности’. Међутим, Мршевић-Радовић (1987: 108, 112, 113) објашњава да је фразеолошко значење заправо мотивисано синтагмом чије је конкретно значење у вези са народним обредним обичајима. Наиме у Србији се колач, као и каша, спрема за даћу на дан сахране покојника, те се колач у овом фразему повезује са нечим што је лоше будући да проистиче из неповољне ситуације за онога коме је намењен. С друге стране, стављање *шлага на торту* сликовито дочарава врхунац лепих догађаја.¹²⁹

¹²⁷ У зависности од дела Италије проналазимо и друге намирнице, нпр. *riso* (‘пиринач’), *gnocchi* (‘ваљушци’), *minestra* (‘супа’) (*mangiar la minestra in capo, in testa a qualcuno; mangiar il riso in capo, in testa a qualcuno; mangiar la minestra in capo, in testa a qualcuno*). Исту идеју преноси и регионални француски фразем *manger la soupe sur la tête de quelqu’un* који је забележен у Белгији (у Лијежу) и у Швајцарској (у Нешателу) (Rey, Chantreau 2007: 845).

¹²⁸ В. погл. 8.1.3.7.

¹²⁹ В. фраземе *јагода на шлагу, трешњица на торти* (погл. 8.1.1.7; 8.1.1.13.).

У српској фразеологији проналазимо један пример са компонентом *(x)алва*¹³⁰ – *(ићи, продавати се) као (x)алва*. Овај слаткиш од пшеничног брашна, масти и шећера данас није тражен производ у Србији, али је био популаран за време османске владавине. Фразем *продао (на јагму) као алву* проналазимо у Вуковим пословицама из 1849. године, а *(x)алва* је у Вуковом речнику (1852: 51) наведена у значењу ‘од ораха, која се продаје’, што говори о чињеници да је била тражена у народу. Иако *(x)алва* више није популаран производ у Србији, овај фразем се често употребљава у разговорном језику.

Компоненту *палачинка* проналазимо само у француском делу корпуса. Позадинска слика разговорних фразема *laisser tomber quelqu'un comme une crêpe* (*оставити некога као палачинку; ‘напустити кога веома брзо, изненадно и лако’) и *retourner quelqu'un comme une crêpe* (*окренути кога као палачинку; ‘веома лако учинити да неко промени мишљење’) мотивисана је брзим и једноставним начином на који се приликом печења преврћу палачинке у тефлону.

Бриош – типично француско пециво од брашна, млека и јаја проналазимо само у француској фразеологији. На мотивацију разговорних фразема *faire une brioche* (*направити бриош; ‘погрешити (у музици)’, ‘направити несмотрену грешку’, ‘не успети’, ‘распасти се’), *partir en brioche* (*поћи у бриош; ‘погрешити (у музици)’, ‘направити несмотрену грешку’, ‘не успети’, ‘распасти се’) утицало је секундарно значење лексеме *brioche* која је у XIX веку означавала несмотрену грешку (в. CNTRL; Rey, Chantreau 2007: 121). Наиме, музичари Париске опере би за сваку грешку направљену приликом извођења представе давали одређену суму новца од којег би за јело куповали бриош (Quitard 1968: 178).

8.1.3.7. Јела од житарица

У ову подгрупу уврстили смо фраземе са компонентом *каша*. Ово житко јело од брашна или прекрупe јечма, овса или кукуруза скувано на води или млеку проналазимо у фразеологији сва три језика.

¹³⁰ Лексема *(x)алва* спада у групу турских позајмљеница (тур. *helva*), али првобитан извор јој је арапски – *halwā* (Клајн, Шипка 2006: 1365).

Фраземи фр. *mettre, réduire quelqu'un, adversaire en bouillie* (*ставити, претворити некога, противника у кашу) (фам.), ит. *ridurre qualcuno in poltiglia* (*претворити некога у кашу), срп. *претворити кога у кашу, гомилу каше* имају значење 'изударати кога', 'поразити кога'. До фразеолошког значења долазимо путем слике особе која је истукла некога тако да тај након нанесених повреда изгледа као полужитка маса, то јест каша.

У италијанском и српском делу корпуса проналазимо разговорне фраземе *avere il cervello in pappa* (*имати мозак у кашу), *претвори се (коме) мозак у кашу*** који упућују на губитак здравог разума услед умора, старости или заљубљености (Quartu 2010). У позадини ових фразема је слика мозга који је губитком чврстине изгубио и функционалност. С друге стране, мекана каша у италијанском фразему *essere pappa molle* (*бити каша мекана; фиг. 'бити мекушац', 'немати храбрости', 'немати снаге') метафорично упућује на особу слабог карактера која је лишена снаге и воље.

У француском језику постоји разговорни фразем *c'est de la bouillie pour les chats* (*то је каша за мачке) који се употребљава у значењима 'бескористан, лоше урађен посао' и 'неразумљив текст'. Могуће објашњење првог од наведених значења фразема ('бескористан посао', 'бескорисна ствар') лежи у чињеници да каша није храна за мачке (будући да мачке имају зубе, а каша је јело за бебе или старије особе без зуба), те је бескористан посао припремити им ово јело. Гиро, међутим, сматра да је у позадини овог фразема игра речи између лексеме *chat* ('мачка') и лексеме *chas* која је у XVIII веку, поред значења 'уши игле', имала и значење 'неукусна чорба налик на лепак (од гипса, креча и цемента) за зид' (*mauvais bouillon – bouillie*) метафорично упућујући на збрку и неред¹³¹ (Rey, Chantreau 2007: 104).

У италијанском делу корпуса проналазимо и фразем *voler la pappa pronta* (*желети кашу спремну) мотивисан сликом човека који очекује да други обаве сав посао уместо њега, те да он све добије готово и припремљено. Ово нас доводи до још једног италијанског фразема – *scodellare la pappa a qualcuno* (*сипати кашу коме; 'поштедети кога свих потешкоћа', 'служити и поштовати кога') који упућује на жељу да се некоме помогне и да му се олакша посао како не би морао сам да размишља.

¹³¹ В. *gâchis* у CNTRL (знач. 2).

С друге стране, српски фразем *спремити, закувати, скувати, замутити коме кашу* употребљава се у секундарном значењу ‘приредити коме неугодност’, ‘изазвати неугодну ситуацију’. При анализи овог фразема важно је узети у обзир секундарно значење које ова лексема остварује у фразеолошком окружењу – ‘збрка’, ‘неугодна ситуација’ (в. РМС; РСАНУ). Међутим, глаголи *спремити, закувати, скувати, замутити* упућују на основно, кулинарско значење лексеме *каша*, те на тај начин до фразеолошког значења долазимо путем интересантне слике припреме овог јела (Hrnjak 2007: 201). Занимљиво је да се наведени глаголи у речницима српског језика наводе и у секундарном значењу ‘причинити коме непријатност’, ‘удесити што рђаво’, ‘изазвати нешто неповољно’ (в. РСАНУ; РМС), те је могуће да су ово своје метафорично значење развили из употребе у фразему (Mršević-Radović 1987: 144).

У српском делу корпуса пронашли смо фразем *мотати се као мачак око вруће каше* (‘околишати’, ‘не усуђивати се прићи’) у чијој позадини је занимљива слика животиње која опрезно обилази око хране. У овом фразему се уз компоненту *каша* појављује мачка, односно мачак.¹³² Међутим, за разлику од француског фразема *c’est de la bouillie pour les chats* у којем је бескорисно мачки спремити јело као што је каша, у српском фразему мачак жели кашу, али се не усуђује да јој приђе да се не би опекао. Фразем *andare come gatti intorno a un piatto di orzo bollente* (*ићи као мачори око тањира са јечмом врућим) не употребљава се у савременом италијанском језику.

8.1.3.8. Закључак

Највише фразема три језика које смо уврстили у ову групу садржи компоненту *хлеб*. Ова намирница може да мотивише фразеолошко значење симболиком и значајем који има у исхрани три народа (нпр. *gagner son pain; потребан као хлеб, као парче хлеба*).

Секундарна значења појединих лексема (нпр. *хлеб* у три језика, *каша* у српском, *blé* у француском, *pasticcio* у италијанском) имају важну улогу у мотивацији позадинске слике фразема ове групе (нпр. *manger son blé en herbe*;

¹³² Француска именица *le chat* је мушког рода и употребљава се у значењу ‘мачак’, ‘мачор’, али може да означава уопштено мачку као животињу. За разлику од француског језика, у српском језику се ова животиња означава генеричким именом *мачка* које је женског рода.

mettersi, trovarsi nei pasticci; спремити, закувати, скувати, замутити коме кашу).

Анализом корпуса утврдили смо да намирнице које смо уврстили у ову групу (нпр. брашно, тесто) могу метафорично да упућују на материјал од којег је сачињен човек, те се на тај начин односе на карактер, издржљивост и отпорност (нпр. *être pâte molle, essere farina schietta, essere di buona pasta*). Поред тога, намирнице ове групе (нпр. колач, хлеб, жито) могу метафорично да упућују на новац и профит (нпр. *partager le gâteau; per un tozzo di pane; добити већи колач, део колача*).

Поједини фраземи нашег корпуса мотивисани су припремом хране (нпр. *laisser tomber quelqu'un comme une crêpe; mettere la mano, le mani in pasta*), народним обичајима (нпр. *rendere pan per focaccia; спремити, замесити коме колач*), човековим искуством (нпр. *manger son pain blanc le premier, (se vendre) comme des petits pains, скупља нита него тенсија*).

Међутим, често је нејасна позадинска слика која мотивише значење фразема ове групе, те се објашњења о пореклу фразема понекад заснивају на претпоставкама (нпр. *c'est de la bouillie pour les chats, avoir du pain sur la planche, смејати се као луд на брашно*).

У нашем корпусу проналазимо и фраземе који су пореклом из Библије (нпр. *gagner son pain à la sueur de son front, il (nostro) pane quotidiano, одвајати кукољ од жита, пшенице*).

8.1.4. Месо, месне прерађевине и масти

У ову групу смо уврстили фраземе који садрже намирнице животињског порекла – месо и јела од меса, месне прерађевине и масти.

8.1.4.1. Месо и јела од меса

У француском језику проналазимо фраземе са компонентама *chair* ('месо'), *bifteck* ('бифтек') и *boulette* ('ћуфта'), док смо у италијанском језику, поред фразема са компонентом *carne* ('месо'), издвојили и фразем који садржи компоненту *arrosto* ('печење'). У српском делу корпуса пронашли смо фраземе са компонентама *наприкаш* и *гулаш*.

Према црквеној подели месо спада у мрсна, а риба у посна јела (исп. Rey, Chantreau 2007: 156), те се човек који има карактер који је тешко протумачити у француском и италијанском језику описује фраземом *n'être ni chair ni poisson* (*не бити ни месо ни риба), односно *non essere né carne né pesce* (*не бити ни месо ни риба). Ови фраземи су калкови према латинском фразему *neque caro neque piscis* који је преузет и у другим европским језицима¹³³, те и у српском језику проналазимо фразем *не бити ни риба ни месо* који се данас ретко употребљава.¹³⁴

Фразем *mettere molta carne al fuoco* (*ставити пуно меса на ватру; 'радити више ствари у исто време') мотивисан је људским искуством да када се у исто време пече већа количина меса није могуће све надгледати, те се ризикује да део меса остане непечен, а да део загори (Quartu 2010). У италијанском поткорпусу проналазимо још један фразем са компонентом *carne – voler la carne senza l'osso* (*желети месо без кости). Овај фразем метафорично упућује на претенциозну особу која жели само најбољи део нечега, односно на особу која не жели да наиђе ни на какве потешкоће.

У разговорном француском језику лексема *bifteck* може фигуративно да означава 'зараду', док *ћуфта* може да упућује на 'омашку', односно на 'глупу грешку' (в. LDF, TLF, CNTRL). Ова секундарна значења лексема *bifteck* и *boulette* проналазимо у фраземима *gagner son bifteck* (*зарађивати свој бифтек; 'зарађивати за живот') и *faire une boulette* (*направити ћуфту; 'погрешити'). Фразем *gagner son bifteck* представља разговорну варијанту фразема *gagner son pain*¹³⁵, а компонента *бифтек* може да се замени лексемама *bœuf* ('говедина') и *entrecôte* ('розбратна'). С друге стране, секундарно значење лексеме *boulette* настало је у XIX веку од лексеме *boule* ('лопта') и односи се на лоптицу од згужваног папира којом су за време часова несташни ђаци гађали наставнике и другове из разреда (в. CNTRL, DAC).

Слику пржења меса током којег има више дима него печења проналазимо у позадини италијанског фразема *tanto fumo e poco arrosto* (*толико дима, а мало печења) у значењу 'много приче, а мало дела'. Фразем

¹³³ На пример у шпанском (*no ser carne ni pescado*), португалском (*não ser carne nem peixe*), немачком (*weder Fisch noch Fleisch sein*) (исп. Ljubičić 2014: 4).

¹³⁴ У савременом српском језику у истом значењу употребљаваја се фразем *не бити ни вода ни вино*.

¹³⁵ В. погл. 8.1.3.4.

упућује на особе које се праве важније него што јесу, као и на ситуације или планове од којих се пуно очекивало, али се нису реализовали на очекиван начин.

У позадини српских фразема *направити паприкаш од некога*, *направити гулаш од некога*** који се употребљавају у секундарном значењу ‘измлатити, претући некога’ проналазимо слику припреме масног јела од исецканог меса и лука зачињеног паприком.

8.1.4.2. Месне прерађевине

У фразеологији три језика проналазимо компоненту *кобасица* (фр. *saucisse* / ит. *salsiccia*). Поред ове компоненте, у француском делу корпуса издвојили смо фраземе са компонентом *saucisson* (‘дебела кобасица’, ‘салама’), а у италијанском поткорпусу фраземе који садрже компоненте *salame* (‘салама’) и *prosciutto* (‘шунка’).

Семантички талог француског фразема *ne pas attacher son chien, ses chiens avec des saucisses* (*не везивати свог пса, своје псе кобасицама; ‘бити шкрт’) може да се објасни понашањем особе која неће да веже пса кобасицама, јер зна да би пас брзо појео поводац направљен од црева надевеног сецканим месом, те би власник стално морао да купује нови ланац, што би га скупо коштало. С друге стране, будући да би пас лако прегризао такав ланац и ослободио се, могао би да побегне и да направи штету коју би власник морао да плати. У сваком случају, шкрта особа се сигурно не би одлучила на врсту ланца који за собом повлачи толико могућих трошкова.

У нашем корпусу проналазимо италијански фразем *legare la vigna, le viti con le salsicce* (*везивати виноград, винову лозу кобасицама) који има значење ‘живети у изобиљу’, ‘бити расипник’.¹³⁶ За разлику од шкрте особе која неће да веже пса кобасицама, италијански фразем мотивисан је сликом човека који је толико богат да чак и винову лозу везује кобасицама.¹³⁷

¹³⁶ Немогућност да се имају две ствари у исто време, односно два добитка од којих један искључује други, често се исказује француским и италијанским пословицама (нпр. фр. *On ne fait pas d'omelette sans casser des œufs*, ит. *Non c'è miele senza mosche*). У италијанском језику у истом значењу постоји и пословица *Non si può avere le viti legate con le salsicce* (*Не могу се имати винове лозе везане кобасицама) (Pittàno 2008: 295, 296).

¹³⁷ На овај начин је Бокачо у Декамерону ((VIII, 3) осми дан, трећа новела) описао сеоски предео Бенгоди (Bengodi) у којем постоји брдо од нареданог пармезана, тече поточић од белог вина, а

У нашем корпусу проналазимо француски разговорни фразем *faire de quelqu'un de la chair à saucisse* (*направити од некога месо за кобасицу) и италијански еквивалент *fare salsiccia, salsicce di qualcuno* (*направити кобасицу, кобасице од некога) који имају значење 'измлатити, претући некога'. Ови фраземи мотивисани су припремом хране која се прави од сецканог меса, као и српски фраземи *направити наприкаш од некога; направити гулаш од некога***¹³⁸ који су њихови семантички еквиваленти.

У српском делу корпуса постоје фраземи који у саставу имају компоненту *мачка*, односно *мачак*. Будући да је ова животиња љубитељ меса и месних прерађевина, јасно је да би радо појела укусну кобасицу. Међутим, у фразему *обилазити као мачак око кобасице* мачак се из неког разлога не усуђује да је поједе, те овакво понашање метафорично упућује на особу која околиша. У овом фразему компонента *кобасица* може да се замени компонентом *сланина* – *обилазити као мачак око сланине*.¹³⁹ С друге стране, у позадинској слици фразема *неће мачка кобасице* проналазимо неочекивану слику мачке која не жели да једе кобасице. Овом сликом је дочарано понашање човека који се прави да је незаинтересован за нешто што жели.

Везивање саламе канапом приликом прављења мотивисало је значење разговорног француског фразема *être ficelé comme un saucisson* (*бити везан канапом као дебела кобасица (салама)) и италијанског фразема *legare qualcuno come un salame* (*везати некога као саламу). Ови фраземи немају исто значење будући да се француским фраземом описује особа у узаној одећи, док се италијански фразем употребљава у значењу 'везати кога канапом', 'спутати кога везивањем'.

Особа која је умотана као салама не може слободно да се креће, те у италијанском језику *саламом* може метафорично да се назива 'неспретна, наивна, приглупа особа'. Ово секундарно значење проналазимо у фразему *essere un salame* (*бити салама; 'бити звекан, клипан'). Могуће објашњење италијанског фразема *essere un salame* лежи и у чињеници да је реч *salame* до

људи кобасицама везују винограде (исп. Maia (2007)). Приказ места у којем изобиље хране упућује на благостање и раскош постоји у многим причама. Једно од оваквих места је средњовековна митска земља Дембелија описана и у роману Алесандра Манцонија „Вереници“ из XIX века. Ово место је сачињено од кобасица, меснатих сланина, цењене рибе, печења и вина (Signore 2010: 89).

¹³⁸ В. погл. 8.1.4.1.

¹³⁹ В. такође фразем *мотати се као мачак око вруће каше* (погл. 8.1.3.7.).

1800. године означавала усољену рибу, а не данашњу саламу, те се неспретна и збуњена особа заправо поредила са рибом приглупог израза лица, као што је бакалар (Ballarini 2007).¹⁴⁰

Компоненту *salame* проналазимо у још једном италијанском фразему – *rimanere come un salame* (*остати као салама; ‘запрепасти се’, ‘остати без речи’). Могуће је да се *салама* у овом фразему такође односи на усољену рибу¹⁴¹, али фразем свакако треба довести у везу и са фраземом *rimanere come un sale*.¹⁴²

У италијанском језику проналазимо шаљиви фразем са компонентом *шунка* – *avere gli occhi foderati di prosciutto* (*имати очи прекривене шунком) у чијој позадини је слика човека који не види очигледне ствари, јер су му очи прекривене усољеним и димљеним свињским бутом.

8.1.4.3. Масти

Компоненте *сланина* (фр. *lard* / ит. *lardo*) и *маст* (фр. *graisse* / ит. *grasso*) проналазимо у три посматрана језика, док у српском и француском делу корпуса проналазимо и фраземе са компонентом *лој* (фр. *suiif*).

Човеково знање о сличности сланине (‘свињска маст која се користи у исхрани’) и свиње, односно свињског меса, мотивише значење разговорног француског фразема *se demander, ne pas savoir si c’est du lard ou du cochon* (*питати се, не знати да ли је то сланина или свиња; ‘не знати о чему се ради’) којим се описује човеково двоумљење између две ствари које имају слично значење (Rey, Chantreau 2007: 537).

У позадини италијанског фразема *comprare il lardo dal gatto* (*купити сланину од мачка¹⁴³; ‘захтевати од некога нешто што нам никада неће дати’, ‘обратити се погрешној особи’) проналазимо нереалан покушај да се купи сланина од животиње која обожава да се слади месом и месним прерађевинама.

Животињска маст представља симбол богатства и изобиља (Chevalier, Gheerbrant 2003: 391, 392). Богатство сеоског домаћинства мерило се у количини

¹⁴⁰ Исп. секундарно значење лексеме *baccalà* у VT.

¹⁴¹ В. VT (*era rimasto lì a guardare, come un baccalà*).

¹⁴² В. погл. 8.1.7.2.

¹⁴³ Италијанска именица *il gatto* је мушког рода и употребљава се у значењу ‘мачак’, ‘мачор’, али може да означава и уопштено мачку као животињу. За разлику од италијанског језика, у српском језику се за ову животињу употребљава генеричко име *мачка* које је женског рода.

свиња које поседује и у количини масти која се од њих добија. Велика количина свињске масти означавала је лагодан живот домаћинства (Quartu 2010), те је у италијанском фразему *nuotare nel lardo, grasso* (*пливати у сланини, масти; ‘бити богат’, ‘живети у изобиљу’) живот у изобиљу метафорично приказан као пливање у свињској масти, при чему пливање упућује на поседовање велике количине новца (Орашић, Ћуновић, Фумић 2014: 98).

Српски фразем *пливати у сласти и масти* је застарео, а благостање се у савременом српском језику исказује фраземом *живети као бубрег у лоју*. Могуће тумачење позадинске слике овог фразема наводе Опашић, Чуновић и Фумић (2014: 99, 100) истичући да дебља животиња има више лоја око бубрега.¹⁴⁴

Италијански фразем *essere barile di lardo* (*бити буренце свињске масти; ‘бити гојазан’) мотивисан је чувањем свињске масти у бурадима (Quartu 2010).¹⁴⁵

У фразему *ићи као по лоју*, који се употребљава у значењу ‘ићи глатко’, лој означава средство за подмазивање, док је у позадини фразема *бити намазан свим мастима* слика препреденог и лукавог човека који крије праве намере испод наслага масти. Негативно значење овог фразема треба повезати са симболизмом „шареног“ које упућује на нешто што је непоуздано, лажљиво и што доноси несрећу (Мршевић-Радовић 2008: 118, 119).

8.1.4.4. Закључак

Фраземи ове тематске групе су мотивисани кућним животом, односно начином чувања и припремања намирница животињског порекла (нпр. *essere barile di lardo, être ficelé comme un saucisson, mettere molta carne al fuoco, направити наприкаш од некога*).

¹⁴⁴ Масноћа симболизује богатство и у фразеологијама других језика, па тако фраземе исте семантике проналазимо и у немачком (*im Fett schwimmen, sitzen* (*пливати, седети у масти)) и у енглеском језику (*live off the fat of the land* (*живети на масти земље)).

¹⁴⁵ На концепт гојазности у француском и италијанском језику упућују и фраземи чије компоненте не означавају животињску, него људску маст (нпр. фр. *prendre de la graisse* (*узети масти; ‘угојити се’), *faire du lard* (*правити маст; ‘угојити се због нерада, доконости’), *être boule de graisse, suif* (*бити лопта масти, лоја; ‘бити гојазан’), ит. *essere palla di lardo* (*бити лопта масти; ‘бити гојазан’), *il grasso gli schizza dagli occhi* (*прска му маст из очију; ‘имати заобљено, буцмасто лице’).

Поред тога, поједини фраземи су настали сликовитим повезивањем необичних и неочекиваних појава у реалном свету (нпр. *comprare il lardo dal gatto*, неће мачка кобасице).

Анализа је показала да се у фраземима ове тематске групе појављују и животиње које су љубитељи меса и месних прерађевина, па тако у италијанском и српском делу корпуса проналазимо мачку, односно мачка (нпр. *comprare il lardo dal gatto*, обилазити као мачак око кобасице), док се у француском језику појављује компонента *pas* (нпр. *ne pas attacher son chien, ses chiens avec des saucisses*).

У три посматрана језика фраземи који припадају овој групи могу да се односе на зараду и благостање (нпр. *gagner son bifteck; nuotare nel lardo, grasso; живети као бубрег у лоју*).

8.1.5. Јаја

У ову групу уврстили смо фраземе три језика који садрже компоненту *jaje* (фр. *œuf* / ит. *uovo*), као и фраземе који садрже компоненту *кајгана* (фр. *omelette* / ит. *frittata*)¹⁴⁶.

а) Фраземи мотивисани изгледом јајета

Глатка површина љуске јајета мотивисала је француски фразем *être chauve comme un œuf* (*бити ћелав као јаје; 'бити ћелав') који проналазимо и у италијанском језику – *essere calvo come un uovo* (*бити ћелав као јаје; 'бити ћелав'). У овим фраземима глава човека без косе метафорично се пореди са јајетом на којем нема ниједне длаке.

Иста карактеристика јајета мотивише значење француског фразема *chercher des poils sur un œuf* (*тражити длаке на јајету; 'тражити нешто што је немогуће пронаћи', 'покушати извући и најмању корист из нечега'). Будући да

¹⁴⁶ Под кајганом и омлетом подразумевају се јела од умућених пржених јаја. У француском језику кајгана се прецизније назива *œufs brouillés* (*помешана јаја) (в. CNTRL), док у италијанском језику на омлет може да упућује термин *frittata arrotolata (omelette)* (*увијена кајгана) (в. VT; Gabrielli 2015). Међутим, Клајн (2000: 330) уз лексему *frittata* наводи значење 'кајгана', 'омлет'. Због незнатне разлике између припреме јаја на ова два начина (за кајгану се јаја мешају приликом печења, док се за омлет јаја умешају, па прже уцело), овом приликом ћемо лексеме фр. *omelette* / ит. *frittata* / срп. *кајгана (омлет)* сматрати синонимима.

је немогуће наћи длаке на јајету, особа која покушава да их пронађе представљена је као неко ко из свега жели да извуче корист (исп. Rey, Chantreau 2007: 741).

У француском и италијанском језику проналазимо фраземе фр. *tête d'œuf* (*глава јајета), *crâne d'œuf*¹⁴⁷ (*лобања јајета) и ит. *testa d'uovo* (*глава јајета) са значењем 'интелектуалац' који су калкови према америчком енглеском фразему *eggheads* којим се у политичком и новинарском жаргону називају политичари и високи функционери (в. VT). Ови фраземи мотивисани су издуженим обликом и глатком површином јајета које сликовито дочарава главу интелектуалца, а могу да упућују и на особу која је убеђена у своју интелектуалну надмоћ (в. DAC). Поред тога, фраземи могу да се употребљавају иронично и увредљиво за опис политичких противника (исп. Есо 2009).

Улогу у мотивацији разговорног француског фразема *faire l'œuf* (*правити јаје; 'изигравати будалу') има секундарно значење које лексема *œuf* има у народу – 'глупак'. Јаје се и у овом фразему због облика повезује са главом човека (због чега се сматра да је настао на основу фразема *tête d'œuf*, *crâne d'œuf*), те метонимијом упућује на особу која се не понаша паметно (Rey, Chantreau 2007: 651).

У српском фразему *личити, бити сличан као јаје јајету* сличан изглед две особе наглашава се поређењем са јајима истог облика и величине. Иако и у француском језику постоји фразем *se ressembler comme deux œufs* (*личити један на другог као два јајета), овај фразем је застарео и, за разлику од српског фразема, није се употребљавао за особе, него за предмете сличног изгледа.¹⁴⁸

Иако у италијанском језику не проналазимо фразем у којем се две ствари или особе сличног изгледа пореде са јајима, занимљиво је да купци у разним деловима централне Италије употребљавају управо ову намирницу као главни критеријум на основу којег ће се одабрати кромпири сличне величине и облика, док ће они мањи (*al di sotto dell'uovo di gallina*) или већи (*al di sopra*

¹⁴⁷ В. значење лексема *crâne* у разговорном језику (Jovanović 1999: 116).

¹⁴⁸ У савременом француском језику, као и у савременом италијанском језику особе сличног изгледа пореде се са две капи воде сличне величине и облика у фраземима фр. *se ressembler comme deux gouttes d'eau* (*личити један на другог као две капи воде), ит. *somigliarsi come due gocce d'acqua* (*личити један на другог као две капи воде), *essere due gocce d'acqua* (*бити две капи воде).

dell'uovo di gallina) у односу на кокошје јаје бити одбачени (в. VT). Другим речима, сви одабрани кромпири морају да *лице као јаје јајету*.

б) Фраземи мотивисани карактеристикама јајета

У француском и италијанском језику проналазимо фраземе мотивисане карактеристикама унутрашњег дела јајета, док у три језика постоје фраземи на чију позадинску слику утичу карактеристике љуске јајета.

• Карактеристике унутрашњег дела јајета

Унутрашњи део јајета који је испуњен течношћу налази се у позадини француског разговорног фразема *être plein comme un œuf* (*бити пун као јаје; 'бити крцат', 'бити препун'; 'бити сит и напојен') и италијанског еквивалента *essere pieno come un uovo* (*бити пун као јаје; 'бити крцат', 'бити препун'; 'бити сит и напојен'). У српској фразеологији проналазимо пример у којем се препуно место пореди са другом намирницом, те је ова слика дочарана шипком пуним коштица у фразему *бити пун као шипак*.¹⁴⁹

Карактеристика јајета да лако клизи по површини мотивише позадинску слику италијанског фразема *è facile come bere un uovo* (*лако је као попити јаје) у којем лакоћа са којом јаје клизи низ грло метафорично упућује на лако обављање неког посла или задатка.

• Карактеристике љуске јајета

У сва три језика проналазимо фраземе фр. *marcher (comme) sur des œufs*, ит. *camminare sulle uova*, срп. *ићи, ходати као по јајима* који су мотивисани крхком љуском јајета. Ови фраземи се употребљавају за опис обазривог начина хода, као и за опис понашања особе која у деликатним ситуацијама поступа врло опрезно, као да хода по јајима чија ће се крхка љуска лако сломити под јачим притиском.

¹⁴⁹ В. погл. 8.1.1.14.

У позадини српског фразема *поступати с ким као с јајетом* (‘опрезно поступати са неким’) проналазимо слику особе која се према некоме односи пажљиво као што треба поступати са јајетом да се не би разбило.

в) Фраземи мотивисани човековим знањем и искуством

Слику полупаних јаја од којих се направила кајгана (омлет) проналазимо у француском разговорном фразему *faire une omelette* (*правити кајгану (омлет); ‘нехотице полупати јаја’; ‘разбити ломљив предмет’; фиг. ‘забрљати’, ‘погрешити’) и италијанском еквиваленту *fare una frittata* (*правити кајгану (омлет); ‘нехотице полупати јаја’; ‘разбити ломљив предмет’; фиг. ‘забрљати’, ‘погрешити’). Човеково искуство да полупана јаја не могу да се обнове пренето је у овај фразем (Quartu 2010) у којем кајгана (омлет) метафорично упућује на несмотрену грешку која се не може поправити и која је изазвала неприлике.

Разбијена јаја метафорично упућују на штету у позадини француског фразема *mettre tous ses œufs dans le même panier* (*ставити сва своја јаја у исту корпу; фиг. ‘уложити све приходе у један посао ризикујући да се све одједном изгуби’) у којем је ризик приликом улагања свих прихода у један посао дочаран стављањем великог броја јаја у корпу при чему сва могу да се полупају и направе кајгану.¹⁵⁰

У италијанском језику постоји фразем *rompere le uova nel paniere a qualcuno* (*разбити јаја у корпи некоме; ‘кварити коме посао, планове’) у којем такође проналазимо слику јаја у корпи. Међутим, у семантичком талогу овог фразема налази се слика човека који је намерно полупао јаја која је неко пажљиво поређао у корпу, што метафорично упућује на жељу да се некоме нанесе штета, односно да се покваре нечији дуго и стрпљиво припремани планови.

У три језика постоје фраземи фр. *chercher le poil dans l'œuf***, ит. *cercare il pelo nell'uovo*, срп. *тражити длаку у јајету* (фиг. ‘тражити и најмању грешку, најситнији недостатак’, ‘бити ситничав’, ‘цепидлачити’). За разлику од француског фразема *chercher des poils sur un œuf* у којем човек тражи длаку на глаткој љусци јајета, у позадини ових фразема проналазимо слику човека који

¹⁵⁰ Фразем проналазимо и у енглеском језику – *put all your eggs in one basket*.

покушава да пронађе длаку у самом јајету. У овим фраземима длака метафорично упућује на ситан недостатак, а особа која успева да у јајету запази оно што други не успевају сматра се цепидлаком.

Човек из искуства зна да је необично и неочекивано пронаћи длаку у јајету, као што је немогуће направити кајгану (омлет), а да се при томе не полупају јаја. Овај нереалан поступак проналазимо у позадини италијанског фразема *voler la frittata senza rompere le uova* (*желети кајгану (омлет) без разбијања јаја; ‘желети погодности, а не желети платити за њих’).¹⁵¹

Компоненту *frittata* проналазимо у још једном разговорном италијанском фразему – *rivoltare una frittata* (*поново окренути кајгану (омлет); ‘променити исказ’, ‘представити ствари другачијим него што су биле’). Овај фразем је мотивисан сликом прављења омлета који мора да се окрене у тигању како би се испекле обе стране.

Уколико се јаје не разбије, из њега ће се излегнути пиле које се у француском разговорном фразему *sortir de l'œuf* (*изаћи из јајета) и српском еквиваленту *једва да се испилио из јајета* упоређује са младом и наивном особом. Ови фраземи упућују и на некога ко је тек завршио школу или факултет, те је неискусан.¹⁵²

г) Фраземи мотивисани симболиком јајета

Јаје представља симбол настанка света (Chevalier, Gheerbrant 2003: 213). Из јајета се рађа живот, те сходно томе јаје метафорично упућује на почетак свега, односно на почетну фазу и развој нечега (в. CNTRL). Француски фразем *dans l'œuf* (*у јајету), који се употребљава у секундарном значењу ‘у почетку’, ‘у заметку’, настао је од латинског *ab ovo*, а најчешће се употребљава уз

¹⁵¹ У француском и италијанском језику постоје и пословице фр. *On ne fait pas d'omelette sans casser les œufs* (*Не прави се омлет без разбијања јаја), ит. *Non si fa nessuna frittata senza rompere le uova* (*Не прави се ниједан омлет без разбијања јаја) које се употребљавају у значењу ‘ништа се не добија без жртве, ризика или евентуалне штете’.

¹⁵² У српском делу корпуса пронашли смо фразем *подметнути коме кукавичје јаје* које има негативно значење ‘учинити коме неугодно изненађење’, ‘подметнути свој терет на туђа леђа’, ‘насамарити кога’. Овај фразем, настао на основу знања о понашању птице кукавице која не лежи на јајима, него их полаже у туђа гнезда како би се друге птице (нпр. црвендаћи, зебе, врапци, славуји) бринуле о јајима и отхраниле њене младунце (М. Шипка 2007: 217, 218), не проналазимо у француском и италијанском језику, а могуће да је у српском језику преузет из немачког језика – *ein Kuckucksei ins Nest legen* (исп. Turk, Spicijarić-Paškvan 2014: 9). Међутим, будући да није уобичајено јести јаја ове птице, синтагму *кукавичје јаје* не сматрамо кулинарским термином, те овај фразем нисмо уврстили у наш корпус.

глаголе *tuer* ('убити'), *écraser* ('згазити', 'сломити') и *étouffer* ('угушити') и упућује на сузбијање нечега у почетној фази. Фразем *écraser dans l'œuf* употребио је Виктор Иго 1830. године (Rey, Chantreau 2007: 651) у драми "*Hernani*" („Ернани“) (в. CNTRL).

д) Фраземи засновани на народним причама и анегдотама

Различити митови, легенде и народне приче које су се преносиле с колена на колено представљају изворе фразема који често постоје у више језика.

Тако, на пример, фраземи фр. *l'œuf de (Christophe) Colomb*, ит. *l'uovo di Colombo*, срп. *Колумбово јаје* чине део интернационалне фразеологије, те их проналазимо и у енглеском (*the egg of Columbus*), немачком (*das Ei des Kolumbus*), руском (*яйцо Колумба*), чешком (*Kolumbovo vejce*) итд. Ови фраземи имају значење 'лако решива наизглед замршена ствар', 'изненадно откриће или решење наоко тешко решивог проблема'. Фразем се везује за причу о познатом морепловцу Кристоферу Колумбу који је крајем XV века открио Америку. Када су његови противници тврдили да је то било лако, Колумбо је узео јаје и затражио да га поставе усправно. Пошто нико није успео у томе, Колумбо је ударио врхом јајета о стол, љуска се улубила и јаје је остало да стоји у вертикалном положају. Када су противници почели да негодују, Колумбо им је објаснио да није важно да ли је решење једноставно, него да треба имати добру идеју и спровести је у дело (Rey, Chantreau 2007: 651). Ова згода је приписивана разним историјским личностима, на пример градитељу Филипу Брунелеском (Filippo Brunelleschi), који је 1421. године у Фиренци направио куполу цркве *Санта Марија дел Фјоре (Santa Maria del Fiore)* која је личила на јаје са улубљеним врхом. М. Шипка (2007:139-141) наводи и могућност да је прича настала у Шпанији и да говори о мудрацима који су покушавали да реше проблем постављања јајета у вертикалан положај. То је пошло за руком само Хуанелу (Juanelo) – човеку из народа по којем је у шпанском језику настао фразем *Хуанелово јаје (Huevade Juanelo)*. Овај фразем је у XVII веку употребио Педро Калдерон де ла Барка (Pedro Calderón de la Barca) у комедији "*La dama duende*" („Невидљива дама“).

У нашем корпусу проналазимо фраземе фр. *tuer la poule aux œufs d'or*, ит. *uccidere la gallina dalle uova d'oro*, срп. *убити коку која носи златна јаја***

(‘одрећи се важних будућих прихода због тренутног интереса’). У овим фраземима кокошка метафорично представља особе, ситуације или активности из којих се може извући корист, док је извор лаког прихода представљен као златно јаје. Фраземи упућују на грамзивост, а настали су на основу Езопове басне „Златна јаја у кокоши“ у којој је господар убио коку која је носила златна јаја убеђен да ће пронаћи злато у њој, чиме је због грамзивости изгубио извор богатства. Фразем је у француском језику популаризовао Лафонтен (*Fables*, V, 13: “*La poule aux œufs d’or*”).¹⁵³

Порекло српског фразема *коштати као светог Петра кајгана* у значењу ‘претерано скупо коштати’ може да се тумачи на два начина у зависности од тога да ли је реч о кајгани која је скупо коштала светог Петра или о кајгани светог Петра (генитив посесивни) која је некога скупо коштала (М. Шипка 2007: 96-98; Чајкановић 1994а: 37, 38). Прво тумачење засновано је на народној причи коју је Јован Јовановић-Змај преточио у стихове („Скупа кајгана светога Петра“). У овој причи Исус Христос и апостол Петар су једне ноћи преспавали у кући удовице Рајке која им је понудила кајгану за вечеру. Исус је одбио кајгану и отишао да спава, упозоривши светог Петра да не једе кајгану, него да вечеру остави за удовичину децу. Међутим, свети Петар га није послушао, те се кајгана окаменила када је хтео да је проба. Због тога је морао дуго да хода од куће до куће како би испросио храну за децу убоге удовице и тиме платио због своје непослушности. Према другој верзији ове приче Бог и свети Петар су преноћили у кући неког пијанице који је мислио да су они лопови, те је свети Петар добио батине због чега му је пресела поједена кајгана коју им је домаћица претходно послужила.

Међутим, по мишљењу Чајкановића, уверљивије је објашњење да је фразем настао на основу кајгане која је припадала светом Петру, а коју је неко други скупо платио. Он сматра да извор фразема треба тражити у византијско-грчкој легенди у којој се уместо светог Петра појављује свети Ђорђе. По овој легенди, младић из Пафлагоније је направио кајгану за светог Ђорђа и однео ју је у цркву у којој су је уместо свеца појела четири трговца. Због тога је свети Ђорђе учинио чудо и трговци нису могли да изађу из цркве пре него што дају пуно златног новца.

¹⁵³ Фразем проналазимо и у другим језицима, на пример у енглеском – *to kill the golden goose* (*убити златну гуску).

8.1.5.1. Закључак

Фраземи три језика мотивисани су изгледом јајета, при чему смо у француској и италијанској фразеологији издвојили глатку површину (нпр. *chercher des poils sur un œuf, calvo come un uovo*) и облик који упућује на главу човека (нпр. *tête d'œuf, testa d'uovo*), док су у српском језику облик и величина јајета послужили за опис особа сличног изгледа – *личити, бити сличан као јаје јајету*.

У позадини француских и италијанских фразема проналазимо карактеристике унутрашњег дела јајета, као што је испуњеност течномшћу (нпр. *être plein comme un œuf*) и особина да лако клизи (нпр. *è facile come bere un uovo*).

Од карактеристика љуске јајета у сва три језика издвојили смо ломљивост, то јест крхкост. Фраземи мотивисани на овај начин метафорично се односе на човекове пажљиве поступке (нпр. *camminare sulle uova, поступати с ким као с јајетом*).

С друге стране, фраземи ове групе мотивисани су и човековим знањем и искуством, односно свакодневним и кућним животом, при чему поједини фраземи упућују на штету изазвану човековим намерно или нехотично непажљивим понашањем (нпр. *faire une omelette, rompere le uova nel paniere a qualcuno*), док су други засновани на човековом искуству у вези са немогућим појавама у реалном свету (нпр. *voler la frittata senza rompere le uova, тражити длаку у јајету*).

Иако је јаје симбол обнове и рађања, пронашли смо само један француски фразем који је мотивисан овом симболиком – *dans l'œuf*.

Анализа је такође показала да су поједини фраземи настали на основу анегдота (нпр. *l'œuf de (Christophe) Colomb, коштати као светог Петра кајгана*).

8.1.6. Млеко и млечни производи

У ову тематску групу смо уврстили фраземе са компонентама *млеко, сир* и *маслац*.

8.1.6.1. Млеко

У три посматрана језика проналазимо фраземе са компонентом *млеко* (фр. *lait* / ит. *latte*)¹⁵⁴, као и фраземе који садрже компоненту *кајмак* (*крем*)¹⁵⁵ (фр. *crème* / ит. *crema*).

Француски фраземи са компонентом *lait* мотивисани су кућним животом, односно кувањем и припремом јела, па тако у разговорном фразему *avoir du lait sur le feu* (*имати млека на ватри) пажљиво надгледање млека на рингли да не би искипело сликовито преноси идеју пажљивог надгледања неког посла. Када се млеко превише загреје, оно почне да се излива из шерпе у којој се загрева. Ова слика мотивисала је фразем *s'emporter, monter comme une soupe au lait* (*наљутити се, пењати се као супа с млеком) у значењу 'разбеснети се' од којег је у XIX веку настао фразем *être soupe au lait* (*бити супа с млеком) који упућује на особу напрасите нарави. Излив беса сликовито је приказан као проврело млеко које се излива из посуде, што метонимијом упућује на особу која је ван себе (Rey, Chantreau 2007: 845).

У италијанском делу корпуса проналазимо фразем *avere ancora il latte alla bocca* (*имати још млеко на устима) у којем је млада и неискусна особа која се прави да је одрасла сликовито приказана као неко ко има остатке млека на устима попут одојчета. У српском језику на исти концепт упућује застарели фразем *капље коме млеко из уста*.

Пре настанка модерне технологије за мужу животиња, људи су морали да их музу ручно тако што су седели на шамлици и између ногу држали кофу у коју би цурило млеко. Да би количина млека у кофи дошла до њихових колена, било је потребно пуно времена. Могуће је да је досађивање људи приликом дуготрајне муже пренето у позадинску слику италијанског фразема *far venire il latte alle ginocchia* (*довести млеко до колена) којим се описује понашање особе која досађује некоме, најчешће својим извештаченим и сладуњавим поступцима.

Слику пливања у млеку проналазимо у италијанском фразему *nuotare in un mare di latte* (*пливати у мору млека) којим се описује особа која живи у

¹⁵⁴ Српске фраземе *мед и млеко теку*; *то (ни)је мед и млеко*; *обећавати мед и млеко* уврстили смо у групу „Зачини и додаци јелима“ (в. погл. 8.1.7.).

¹⁵⁵ Према француском *crème*.

благостању.¹⁵⁶ Млеко представља симбол плодности, а фразем је заснован на библијској слици земље у којој теку мед и млеко (*terra di latte e miele*).¹⁵⁷

Масна материја која се хвата на површини охлађеног провредлог млека метафорично упућује на најбољи део друштва, односно на елиту, па тако у италијанском и српском језику проналазимо фраземе *la crema della società*, *крем друштва* који су калкови према француском разговорном фразему *la crème de la société, des hommes*. У француском језику се у истом значењу употребљава фразем *la crème de la crème* (*крем крема).

У српској фразеологији најгушћи и најмаснији слој млека упућује на профит у фразему *покупити, побрати кајмак*¹⁵⁸ (‘узети најбољи део нечега’).

8.1.6.2. Сир

У нашем корпусу проналазимо само један француски и један италијански фразем који садрже компоненту фр. *fromage*, ит. *cacio*¹⁵⁹ (‘сир’).

Разговорни француски фразем *en faire (tout) un fromage*¹⁶⁰ (*правити (цео, читав) сир од нечега) у значењу ‘преувеличавати важност нечега’ мотивисан је идејом да се полазећи од тако једноставне ствари као што је млеко може направити сложенији производ попут сира.

У италијанском поткорпусу проналазимо фразем *arrivare, cadere come il cacio sui maccheroni (a qualcuno)* (*доћи, пасти као сир на макароне (коме); ‘доћи као поручен’) који је мотивисан италијанском гастрономском традицијом. Сир који се посипа по тестенини метафорично означава неочекивани добитак или изненадну срећу и успех (Turk, Орашић 2008: 25). Исти концепт је у српском језику исказан изненадним проналаском меда у стаблу у фразему *пала му је секира у мед*.¹⁶¹

¹⁵⁶ У српском језику постоји фразем *имати и птичјег млека, немати само птичјег млека* којим се описује живот у изобиљу. Међутим, будући да синтагма *птичје млеко* није кулинарски термин, фразем нисмо уврстили у корпус.

¹⁵⁷ В. погл. 8.1.7.1.

¹⁵⁸ В. *кајмак* у РМС (2. фиг.).

¹⁵⁹ *Cacio* је тоскански назив за сир.

¹⁶⁰ У филмском жаргону термин *fromage blanc* означава ‘празно место на плакату које је намењено за филмске звезде’. (Rey, Chantreau 2007: 448).

¹⁶¹ В. погл. 8.1.7.1.

8.1.6.3. Маслац

У сва три језика проналазимо фраземе са компонентом *маслац* (*путер*, *масло*) (фр. *beurre* / ит. *burro*).

Маслац је у XV веку био скупочена намирница високе калоричности коју су јели искључиво богати грађани. Богатство укуса и масноћа маслаца мотивисале су значење разговорног француског фразема *promettre plus de beurre que de pain* (*обећавати више маслаца него хлеба; фиг. ‘обећавати пријатне ствари, а избегавати причу о осталим аспектима’, ‘обећавати више него што се може испунити’). У позадини овог фразема проналазимо слику хлеба који се не види од велике количине маслаца којим је намазан.

Маслац упућује на новац у разговорном француском фразему *faire son beurre de quelque chose* (*направити свој маслац од нечега; ‘извући корист’), као и у фразему *mettre du beurre dans les épinards* (фам.) (*стављати маслац у спанаћ; ‘побољшати услове живота’, ‘више зарађивати’) у којем премазивање спанаћа маслом не побољшава само укус овог поврћа, него метафорично упућује на побољшавање услова живота због већег прилива новца.

У три језика проналазимо фраземе фр. (*entrer dans quelque chose*) *comme dans du beurre*, ит. (*entrare, penetrare in qualcosa*) *come (una lama) nel burro*** , срп. (*пролазити*) *као (нож) кроз путер*** у секундарном значењу ‘ући лако у нешто’, ‘проћи кроз нешто веома лако и без отпора’ у чијој позадини је слика пролажења ножа кроз мекани маслац.

Будући да је маслац лако исећи на кришке, нож којим се сече маслац сматра се безначајним изумом за који није потребна висока интелигенција нити домишљатост, а особа која није чак ни то измислила не сматра се нарочито паметном. Сходно томе, француски фразем *ne pas avoir inventé le fil à couper le beurre* (*не измислити нож за сечење маслаца) упућује на особу која није паметна.

Мекоћа маслаца има негативну конотацију у француском разговорном фразему *compter pour du beurre* (*рачунати за маслац; ‘бити презрен’, ‘немати никакав значај’) који упућује на безначајну особу или на ствар и поступак који су небитни и занемарљиви. Могуће је да је на значење фразема утицао застарели фразем *de beurre* у значењу ‘без вредности’, као и фонетска и ортографска

сличност са речју *bourre* (‘длака’; ‘отпаци од вуне, свиле, памука’) (Rey, Chantreau 2007: 76).

Италијански фраземи *morbido come il burro* (*мекан као маслац), *essere fatto di burro* (*бити направљен од маслаца) односе се на особу попустљивог и слабог карактера која је метафорично дочарана као мекани маслац. Иако у српском језику проналазимо фразем *мекан као маслац*, *путер*, овај фразем се у данашње време ретко употребљава за опис попустљиве и осетљиве особе. С друге стране, наведени фраземи могу да упућују и на мекан предмет, а нарочито на храну која је толико мекана да се топи у устима.

У позадини фразема *avere le mani di burro* (*имати руке од маслаца; ‘немати снаге у рукама’, ‘испуштати све из руку’; фиг. ‘не моћи држати ситуацију под контролом’) проналазимо слику неспретне особе којој све испада из руку, јер су млитаве, мекане или масне као да су од маслаца.¹⁶² Француски еквивалент *avoir des mains de beurre* је застарео.

Маслац има улогу мазива у разговорном фразему *dare un po' di burro* (*дати мало маслаца; ‘прибегавати ласкању да би се нешто добило’) чија позадинска слика је заснована на метафори подмазивања механизма да би лакше радио (Quartu 2010). Међутим, овај фразем се употребљава и у ширем значењу ‘давати мито’, ‘поткупљивати’, те треба узети у обзир да масноћа у фразеологији може метафорично да упућује на новац и профит.¹⁶³ Занимљиво је да у разговорном француском језику проналазимо фразем *graisser la patte à quelqu'un* (*намазати шапу некоме) у којем је подмићивање метафорично приказано као стављање масноће на нечију руку.

Француском разговорном фразему *avoir un œil au beurre noir* (*имати око са маслацем црним) у значењу ‘имати модрицу на оку’ претходио је фразем *avoir un œil poché au beurre noir* (*имати око поширано са маслацем црним) на основу којег се може закључити да лексема *œil* (‘око’) игром речи упућује на лексему *œuf* (‘јаје’) што нас доводи до интересантне слике у позадини фразема (Rey, Chantreau 2007:76). Наиме, поширано јаје сликовито представља људско

¹⁶² Овај фразем проналазимо и у енглеском језику – *to be a butterfingers*.

¹⁶³ В. нпр. фразем *faire son beurre de quelque chose* (погл. 8.1.6.3.).

око, док истопљени маслац тамносмеђе боје¹⁶⁴ метафорично означава модрицу која окружује око.

У српском поткорпусу проналазимо разговорни фразем *имати пут(е)ра, масла на глави* ('имати нечисту савест', 'осећати кривицу', 'бити умешан у нешто лоше'). Мушовић (2002: 182, 183) наводи да су се вредне ствари некада чувале под капом, док М. Шипка (2007) истиче да су сеоске жене скривале да имају маслац у корпама које су носиле на глави. Српски фразем је вероватно преузет из немачког језика будући да у разговорном немачком језику у истом значењу постоји фразем *Butter auf dem Kopf haben* који је настао од пословице *Wer Butter auf dem Kopf hat, soll nicht in die Sonne gehen* (*Ко има путера на глави, не треба да иде на сунце).¹⁶⁵ Наиме, истопљен маслац оставља траг на глави који симболично означава нечисту савест, те особа која је уплетена у неку лошу радњу не треба да се излаже јавности, јер постоји могућност да ће бити откривена.

Масло упућује на нечије смицалице и интриге у српском фразему *то је нечије масло*. Овај фразем негативне конотације проналазимо и у Вуковим пословицама из 1849. године, а у обзир треба узети чињеницу да је масло до новијег доба поред основног значења ('маслац', 'масноћа која се добија топљењем маслаца') означавало и специјално освештан зејтин добијен од дрвета маслина који се приносио на жртву Богу да би се измолио за неку услугу. Сходно томе, када се ствари заврше на неповољан начин, сматра се да је за то неко измолио Бога приносећи му масло (Чајкановић 1994а: 26).

8.1.6.4. Закључак

У фразеологији посматраних језика млечни производи због високог процента масноће који садрже могу метафорично да упућују на новац и профит (нпр. *faire son beurre de quelque chose; dare un po' di burro; покупити, побрати кајмак*).

Поред тога, поједини фраземи са компонентом *маслац* мотивисани су његовом мекоћом (нпр. *(пролазити) као (нож) кроз путер*)), при чему ова

¹⁶⁴ У српском језику се термин *beurre noir* не преводи дословно као *црни маслац*. Постоји назив *смеђи маслац* који се употребљава за термин *beurre noisette* („истопљени маслац жућкасте боје“).

¹⁶⁵ В. у немачком речнику *Duden online*, доступно на: <http://www.duden.de>

карактеристика у француском и италијанском језику може да мотивише негативно значење фразема, односно да упућује на неважност, занемареност (нпр. *compter pour du beurre*) и на слаб карактер (*morbido come il burro*).

Француски и италијански фраземи које смо уврстили у ову групу могу да буду мотивисани кућним животом, односно припремом хране (нпр. *avoir du lait sur le feu; en faire (tout) un fromage; arrivare, cadere come il cacio sui maccheroni (a qualcuno)*).

Анализа је такође показала да фраземи италијанског поткорпуса упућују на благостање особа које имају свега у великој количини (нпр. *nuotare in un mare di latte*), а да се српским фраземима описује умешаност у лоше радње (нпр. *имати пун(е)ра, масла на глави, то је нечије масло*).

8.1.7. Зачини и додаци јелима

У ову групу смо уврстили намирнице које се додају јелима због бољег укуса – шећер, мед, со, бибер, уље и сирће.

8.1.7.1. Шећер и мед

Од краја XI века, када је за време Крсташких ратова шећер донет у Европу, ова намирница повезује се са медом и представља симбол сласти, благодати и пријатности (Duneton 2013: 150). Пре индустријске револуције шећер и мед представљали су једини извор „слатког укуса”, а шећер је био редак и цењен производ којим се заслађивало високо друштво.

Мршевић-Радовић (2008: 24, 25) наводи да се метафора „сладак” (љубак, љубазан, умиљат, ласкав) развила из симболичног библијског језика, о чему сведочи застарели фразем *мед му капље с језика* који води порекло из библијског текста „Како су слатке језику мојему ријечи твоје, слађе од меда у устима мојим” (Псал. 119, 103).¹⁶⁶

Међутим, иако се слadak укус ових намирница повезује са нечим што је пријатно, у фразеологији посматраних језика проналазимо примере у којима ове

¹⁶⁶ У библијском тексту се мисли на универзални језик споразумевања којим се проповеда божја реч и који треба да помогне људима да премосте неспоразуме.

компоненте метафорично упућују на извештачену љупкост испод које се крије лични интерес.

Француски фраземи *être tout sucre et (tout) miel* (*бити сав шећер и (сав) мед), *être tout miel* (*бити сав мед) који датирају из XVII века упућују на лицемерну особу која делује љубазно и благо. Ове фраземе проналазимо и у италијанском језику – *essere tutto zucchero e miele* (*бити сав шећер и мед), *essere tutto miele* (*бити сав мед), док је српски фразем *бити шећер и мед* застарео.

Фраземима фр. *avoir du miel sur les lèvres (et du poison dans le cœur)*, ит. *avere il miele sulle labbra e il veleno nel cuore*, срп. *имати на устима, уснама мед, а отров у срцу*** описује се слаткоречива, лицемерна особа која се прави да је пријатељ некоме коме жели да науди. Занимљиво је да у српском језику и придев *сладак* може да има негативну конотацију у фраземима, па се тако фразем *бити сладак на језику* односи на некога ко је добар само на речима, односно који ласка и вара.

У француској и италијанској фразеологији проналазимо и фраземе фр. *être un sucre* (*бити један шећер), ит. *essere uno zucchero* (*бити један шећер) који се употребљавају у значењу ‘бити љубазан’, ‘бити мио и драг’. Међутим, ови фраземи се употребљавају и иронично и означавају особу која се претвара да је љубазна.

С друге стране, у српском фразему *бити сладак као шећер* (‘бити леп и мио’) симболика шећера одражава се на леп и умиљат физички изглед детета.¹⁶⁷

Неприродно љубазна особа описује се и италијанским фраземом *essere tutto latte e miele* (*бити сав млеко и мед) у којем се лажна љубазност наглашава и компонентом *млеко*. У српском језику ове две компоненте проналазимо у фразему библијског порекла *мед и млеко теку* који упућује на период благостања и изобиља. У овом фразему мед и млеко представљају симбол изобиља и плодности (в. TLF), а фразем се односи на божје обећање Мојсију да ће извести свој народ из Египта и довести га у земљу благостања у којој ће тећи мед и млеко.

Данас се у разговорном српском језику за неку ситуацију (у љубави, у држави) или период каже да је *мед и млеко*** (‘идеална ситуација’, ‘период без

¹⁶⁷ В. придев *сладак* у РМС (знач. 2.б.).

проблема') или чешће да *није мед и млеко***, а када се за некога каже да *обећава мед и млеко*** то значи да даје обећања која се тешко могу остварити. Италијанским фраземима *essere tutto miele, essere uno zucchero* такође може да се описује лепа и срећна ситуација, односно период без проблема и потешкоћа.

Мед представља симбол среће и задовољства у фраземима фр. *lune de miel* (*месец од меда), ит. *luna di miele* (*месец од меда), срп. *медени месец* ('први брачни месец', 'брачно путовање'; фиг. 'леп и пријатан почетак неког периода'). Француски фразем почео је да се употребљава у XVIII веку и представља калк према енглеском *honeymoon* који датира из 1546. године (в. CNTRL). Фразем је из француског језика прешао у италијански (в. VT) и српски језик преко Волтеровог романа "*Zadig ou la Destinée*" ('Задиг или судбина') из 1747. године (М. Шипка 2007: 192, 193).

У италијанском језику постоји и фразем *nuotare nel miele* (*пливати у меду) којим се сликовито дочарава блажено стање особе која је вољена и мажена.

До фразеолошког значења француског фразема *faire son miel (de quelque chose)* (*правити свој мед (од нечега); 'извући профит') долазимо путем слике пчела које праве мед (Rey, Chantreau 2007: 597). Мед метафорично упућује на профит који не мора да буде само новчани, него може да се односи и уопштено на материјалну, као и на умну корист.

Познато је да муве привлачи мед, те се у италијанском језику фраземом *volere il miele senza le mosche* (*желети мед без мува) метафорично описује особа која жели да добије најбољи део нечега, а да при томе не наиђе на потешкоће, које су сликовито дочаране као муве око меда.¹⁶⁸

Мед представља изненадну срећу у српском фразему *пала му је секира у мед*.¹⁶⁹ Овај фразем мотивисан је срећом коју су људи осећали када би им се приликом цепања дрва за огрев секира случајно забола у део дрвета у којем се налази мед (М. Шипка 2007: 226-228).

Због карактеристике да се лако ломи и топи, шећер симболизује крхкост у француском фразему *être en sucre* и српском еквиваленту *бити од шећера* који упућују на особу нежне природе која делује неотпорно и физички и психички.

¹⁶⁸ У италијанском језику постоји и пословица *Non si può avere il miele senza le mosche* (*Не може се имати мед без мува).

¹⁶⁹ В. фразем *arrivare, cadere come il cacao sui maccheroni (a qualcuno)* (погл. 8.1.6.2.).

У француском делу корпуса проналазимо разговорни фразем *casser du sucre sur le dos de quelqu'un* (*ломити шећер на леђима нечијим; 'оговарати кога') који представља пример фразема са непрозирном мотивацијом. Гонзалес Реј и Лопез Дијаз (González Rey, López Díaz 2005: 239-244) наводе да у овом фразему није јасна веза између компонената и фразеолошког значења, а Динтон (Duneton 2013: 152-154) сматра да је овај фразем потребно рашчланити на два фразема – *casser du sucre* и *sur le dos* како би се објаснила позадинска слика. Наиме, шећер се пре него што би се стављао у храну и пиће ломио помоћу чекића, а фразем *casser du sucre* од XIX века метафорично упућује на оговарање. Будући да је у то време шећер био луксузан производ, фразем сигурно није потекао из сиротињских четврти, те се не може повезати са фраземом *casser le morceau* (*ломити комад) који је у жаргону имао значење 'потказати кога'. Стога настанак фразема *casser du sucre* треба довести у везу са фраземом *se sucrer de quequ'un* (*сладити се неким; 'сматрати кога глупаком') који датира из XVIII века, као и са фраземом *casser du grès* (*ломити камен пешчар) који се употребљавао у значењу 'сматрати кога занемарљивим'. Фразему *casser du sucre* је 1868. године додат други део – *sur le dos*.

8.1.7.2. Со и бибер

Со је основни и физиолошки нужан зачин храни и представља симбол здравог разума и мудрости (Chevalier, Gheerbrant 2003: 617, 618). Поред тога, со представља и духовну храну која симболизује интелигенцију, те свештеник током крштења особи која се крсти ставља прстохват свете соли на главу или на језик изговарајући „примаш со мудрости“ (в. VT; Pittàno 2008: 40).

Латински фразем *cum grano salis* у значењу 'опрезно и паметно', 'са задршком' који потиче из књиге "*Naturalis historia*" („Познавање природе“) Плинија Старијег (Pittàno 2008: 75, 76) преузели су многи језици у преведеном или непреведеном облику, па га тако проналазимо у француском (*avec un grain de sel*), италијанском (*con un grano di sale*), српском (*са зрном соли*), енглеском (*with a grain of salt*), немачком (*mit einem Körnchen Salz*) итд. Међутим, српски фразем се не употребљава у савременом језику, док се у француском и италијанском језику најчешће употребљавају глаголски фраземи *prendre avec un grain de sel*** (узети са зрном соли*), *capire con un grano di sale* (схватати са

зрном соли*) са значењем ‘схватати ствари здраворазумски’, ‘не схватати ствари дословно, него тражити дубљи смисао’.

С друге стране, у италијанској фразеологији недостатак соли упућује на недостатак интелигенције у фразему *essere indietro di sale* (*бити иза соли), као и на нешто (најчешће разговор или књигу) или на некога ко је просечан и обичан у фразему *essere senza sale* (*бити без соли).

У разговорном француском језику проналазимо фразем *mettre, ajouter son grain de sel (dans une conversation)* (*ставити, додати своје зрно соли (у разговор)) који има значење ‘неумесно се уплитати у неки разговор или посао’. Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 473) наводе да и овај фразем води порекло од латинског *cum grano salis* и да зрно соли метафорично упућује на активно учешће. Међутим, до фразеолошког значења долазимо и путем слике соли која се због укуса додаје јелима, као што се у разговор додаје мало духовитости и мудрости да би се зачинио.¹⁷⁰ Није јасно због чега фразем има негативно значење, али могуће је да се нечије мешање у разговор сматра непожељним, као што је непожељно додавање соли у јело које је довољно слано. Тако у италијанском делу корпуса проналазимо фраземе *non metterci né sale né pepe* (*не стављати ту (у то) ни соли ни бибера), *non metterci né sale né olio* (*не стављати ту (у то) ни соли ни уља), *non metterci né sale né aceto* (*не стављати ту (у то) ни соли ни сирћета) којима је сликовито дочарана особа која не жели да се меша у нешто, односно неко ко ништа не додаје у причу и све исприча онако како јесте.

Фраземи *être le sel de la terre, essere il sale della terra* (*бити со земље; ‘бити образован’, ‘бити мудар’, ‘припадати елити’) библијског су порекла и односе са на име којим је Исус називао своје ученике (Матеј 5: 13) (в. TLF). Италијански фразем може да се употребљава и иронично за некога ко мисли да је најбољи и своје мишљење намеће другима (Quartu 2010). Српски фразем *бити сол земље* је застарео.

У разговорном италијанском језику проналазимо фразем *rimanere di sale* (*остати од соли; ‘бити зачуђен’, ‘бити запрепашћен’)¹⁷¹. Овај фразем мотивисан је библијском причом о Логовој жени која је кажњена, јер је била знатижељна и окренула се да погледа разрушени град Содому и Гомору упркос

¹⁷⁰ В. *grain de sel* у CNTRL.

¹⁷¹ В. и фразем *rimanere come un salame* (погл. 8.1.4.2.).

божјој забрани, због чега је претворена у статуу од соли (Постање, 19) (Quartu 2010). У француском језику постоји фразем *être changé en statue de sel* (*бити претворен у кип од соли) који има исту мотивацију као италијански фразем, али се најчешће употребљава као претња за застрашивање деце.

У три посматрана језика проналазимо фраземе *mettre un grain de sel sur la queue (d'un oiseau)* (*ставити зрно соли на реп (птице)), *mettere il sale sulla coda* (*ставити соли на реп), *ставити коме соли на реп* који се употребљавају у секундарном значењу ‘успети урадити нешто што је немогуће’, ‘ухватити некога ко је неухватљив’. Фраземи су мотивисани анегдотом по којој је стављање соли птици на реп најлакши начин да се она ухвати (Rey, Chantreau 2007: 473).

Француским фраземом *avoir les cheveux, barbe poivre et sel* (*имати косу, браду бибер и со) и италијанским еквивалентом *avere i capelli, la barba sale e pepe* (*имати косу, браду со и бибер) сликовито је дочарана особа која има проседу косу или браду. Фразем проналазимо и у енглеском језику – *salt and pepper hair*, док је српски фразем *бити бибер и сол* (‘бити оштар и благ’; ‘бити просед’) застарео.

У српском делу корпуса пронашли смо фразем *ставити со на (живу) рану* којим се метафорично означава подсећање на неугодан догађај, односно на нешто што је болно као стављање соли на оштећену кожу.

8.1.7.3. Уље и сирће

Позадинска слика разговорног француског фразема *baigner dans l'huile (dans le beurre, dans la margarine)* (*купати у уљу (путеру, маргарину); ‘ићи добро’, ‘не представљати проблеме’) заснована је на метафори мотора, односно механизма чији су зупчаници подмазани уљем те све функционише без застоја, а могућа замена компоненте *huile* (‘уље’) компонентама *beurre* (‘маслац’) и *margarine* (‘маргарин’) указује на још једну метафору која се налази у позадинској слици фразема – пржење намирница у масти. С друге стране, у фразему *mettre de l'huile dans les rouages* (*ставити уље у зупчанике) подмазивање зупчаника уљем метафорично упућује на ублажавање затегнутих односа.

У италијанском делу корпуса проналазимо фразем *esser come l'olio per il lume* (*бити као уље за лампу, 'бити од помоћи', 'поправити ситуацију') у којем сипање неколико капи уља у лампу која се гаси чини да се пламен разбукта и да лампа почне да осветљава.

Док француски фразем *mettre de l'huile dans les rouages* и италијански фразем *esser come l'olio per il lume* упућују на поправљање односа, у фраземима фр. *jeter, mettre, verser de l'huile sur le feu*, ит. *gettare olio sul fuoco*, срп. *бацати, доливати уље на ватру* сипање уља на ватру сликовито дочарава подстицање свађе и отежавање напете ситуације. Мршевић-Радовић (2008: 165, 191) истиче да се у овим фраземима сачувао траг обреда током којег се демону ватре приносила жртва која садржи масноћу.¹⁷²

За разлику од бацања уља на ватру које доводи до тога да се пламен разбукта, бацање уља у воду смирује њену узбуркану површину, па тако у италијанском језику постоји фразем *gettare olio sulle onde* (*бацати уље на таласе) којим се сликовито дочарава смиривање напете ситуације, отклањање потешкоћа и ублажавање затегнутих односа. Овај фразем развио се из старог обичаја морнара да бацају уље у узбуркано море како би га смирили (Quartu 2010).

У италијанском делу корпуса пронашли смо и фразем *liscio come l'olio* (*глатко као уље) којим се описује мирна површина мора или језера. Овај фразем метафорично означава посао који се одвија без проблема. У српском језику се поетично каже да је море или језеро *мирно као уље*, а термином *mer d'huile* (*море уља) у француском језику се означава море без таласа.

Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 914, 915) истичу да се уље метафорично употребљава да значи нешто што је благо и мирно, јер споро тече, док сирће упућује на брзину и живост. Ова метафорична значења уља и сирћета исказана су у дечијој игри прескакања вијаче у којој *à l'huile* (*у уље (са уљем)) упућује на спор темпо прескакања, док *au vinaigre* (*у сирће (са сирћетом)) указује на брз темпо. Ова дечја игра мотивисала је настанак разговорног француског фразема *faire vinaigre* (*правити сирће) који се употребљава у значењу 'пожурити'.

¹⁷² Овај фразем проналазимо и у другим европским језицима, на пример у енглеском (*to pour oil on the flames (fire)*) и немачком (*Öl ins Feuer gießen*).

Будући да уље има већу вискозност (унутрашње трење) од воде, вода се у додиру са уљем смирује, јер долази до расипања њене кинетичке енергије (енергије кретања) услед претварања у топлотну енергију. С друге стране, уље има мању специфичну масу (густину) од воде, због чега плива на њеној површини. Ова физичка особина уља мотивисала је позадинску слику италијанског фразема *tornare a galla come l'olio* (*поново испловити као уље) који се употребљава у метафоричном значењу 'изаћи на видело'.¹⁷³

У италијанском фразему *chiaro come l'olio* (*јасно као уље) нешто што је јасно и очигледно пореди се са бистрим маслиновим уљем (в. VT). Међутим, могуће је да је овај фразем у вези са претходним фраземом и да се нешто што је очигледно пореди са уљем које плива на површини воде. Ово нас доводи до још једног италијанског фразема – *estendersi a macchia d'olio* (*проширити се као мрља уља). Овим фраземом сликовито се дочарава брзо и незадрживо ширење, најчешће неког града, а у позадини проналазимо слику уља које се не меша са водом, него се видно шири по њеној површини.

У француском делу корпуса пронашли смо разговорни фразем *être dans les huiles* (*бити у уљима; 'дружити се са важним особама', 'бити на важном положају', 'имати утицаја') чија мотивација је нејасна, али је сигурно да потиче из војног жаргона у којем лексема *huile* ('уље') упућује на високог официра. Могуће је да уље метафорично упућује на официра вишег ранга, јер се у војном жаргону знак за распознавање војних чиновна назива *sardines* ('сардине'), а што је виши чин, то официр добија више „сардина“. Будући да се сардине за јело чувају у конзервама са уљем, то значи да што официр има више „сардина“, односно чиновна има и више уља којим су сардине окружене у конзервама.

Разговорни француски фразем *tourner au vinaigre* (*окренути (променити) у сирће) употребљава се са значењем 'лоше се завршити', 'окренути се на зло', 'претворити се у свађу'. Лексема *vinaigre* може да упућује на укисељено вино, односно на вино лошег квалитета (в. CNTRL, Jovanović 1999: 430), а позадинска слика овог фразема мотивисана је човековим искуством да вино које се укисели и претвори у сирће не ваља (Rey, Chantreau 2007: 914, 915).

¹⁷³ Постоји и изрека *La verità viene sempre a galla* (*Истина увек исплива на површину).

8.1.7.4. Закључак

Шећер и мед најчешће мотивишу фразеолошко значење симболиком сласти и угодности којом с једне стране упућују на пријатне периоде и ситуације (нпр. *lune de miel*, *nuotare nel miele*, *essere uno zucchero*), док с друге стране служе за опис неприродно љубазних и слаткоречивих особа које крију праве намере (нпр. *être tout sucre et (tout) miel*; *имати на устима, уснама мед, а отров у срцу*).

Co мотивише значења фразема симболиком здравог разума и мудрости (нпр. *prendre avec un grain de sel*, *essere indietro di sale*), док компоненту *бибер* проналазимо само уз компоненту *co* у фраземима фр. *avoir les cheveux, barbe poivre et sel*, ит. *avere i capelli, la barba sale e pepe* који су мотивисани бојом ових зачина.

Фраземи који садрже компоненту *уље* с једне стране могу да упућују на смиривање затегнутих односа и напетих ситуација (нпр. *mettre de l'huile dans les rouages*, *esser come l'olio per il lume*), док с друге стране означавају подстицање свађе и погоршавање напете ситуације (нпр. *бацати, доливати уље на ватру*). За разлику од уља које метафорично означава нешто што је мирно и споро, сирће у француској фразеологији може да симболизује брзину – *faire vinaigre*.

8.2. Концептуална анализа фразема са кулинарском компонентом

Фраземи настају из потребе да се апстрактни појмови и појаве конкретизују путем познате слике (González Rey 2002: 139). Фраземима се, дакле, аналогично кроз свакодневне ситуације на једноставнији начин објашњавају апстрактнији појмови попут емоција, времена, међуљудских односа итд.

Будући да велики број фразема настаје помоћу метафора, фразеологија је погодна за стварање концепата који су прикладни за анализу позадинских слика на бази којих настаје фразеолошко значење (Финк-Арсовски 2002: 37).

Оваквом анализом фразема установићемо да ли се фраземи три језика концептуализују на исти начин упркос специфичностима националних култура. Поред тога, утврдићемо да ли намирнице које припадају једној тематској групи могу да се односе на одређене концепте.

У овом делу рада тематски смо груписали фраземе са истим, односно различитим фразеолошким значењима који по неком семантичком критеријуму могу да се обједине у значењску целину. На основу одабране грађе издвојили смо пет концептуалних поља:

- ‘Човекове особине’,
- ‘Човекова стања’,
- ‘Човек као друштвено биће’,
- ‘Човек као активно биће’,
- ‘Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења’.

У оквиру концептуалних поља фраземима смо придружили одговарајуће дескрипторе који их прецизније описују и представљају односе сличности међу њима. До дескриптора смо дошли анализом речничких дефиниција, а у случајевима када објашњења у речницима нису била довољна да се утврди да ли неки фразем може да се односи на више појмова анализирали смо употребну вредност фразема у реченичном контексту (у дневним и недељним новинама и електронским медијима) (нпр. фраземи *потребан као*

хлеб, као парче хлеба; не вредети ни шиљива боба могу да се односе на поступке, ствари, али и на човека).

8.2.1. Концептуално поље „Човекове особине“

У концептуално поље „Човекове особине“ уврстили смо фраземе који се односе на човекове карактерне, интелектуалне и физичке особине.

8.2.1.1. Карактерне особине

Фраземе којима се описују човекове карактерне особине проналазимо у свих седам група намирница, а највише фразема упућује на (не)промишљеност, неискуство, снагу карактера, однос према материјалним стварима, као и на пожељне, непожељне, те неутралне човекове особине.

а) Фраземи који упућују на (не)промишљеност

У нашем корпусу проналазимо фраземе којима се, с једне стране, описују особе које не размишљају довољно о својим намерама и поступцима, а с друге стране, особе које превише размишљају о томе.

У француском поткорпусу на наивне, лаковерне и лакомислене особе упућују фраземи са компонентом *potte* (‘јабука’), *poire* (‘крушка’) и *choux* (‘купус’), у италијанском делу корпуса проналазимо компоненте *pera* (‘крушка’) и *fico* (‘смоква’), док смо у српском језику издвојили фраземе са компонентама *јагода* и *купус*.

За опис особе која превише размишља послужила је у француском језику компонента *citron* (‘лимун’).

Наивна, лаковерна особа¹⁷⁴ се у француском разговорном језику описује фраземима *bonne poire* (*добра крушка), *bonne potte* (*добра јабука) у којима се компоненте *крушка* и *јабука* због облика употребљавају у секундарном значењу ‘глава’, ‘лице’, те метонимијом означавају особу.

У француском разговорном фразему *aller à travers choux* (*ићи кроз купусе) **особа која поступа непромишљено и расејано** сликовито је дочарана

¹⁷⁴ Дескриптори су у тексту наглашени масним словима.

као неко ко пролази кроз поље купуса газећи га и уништавајући га, док је **непромишљен поступак особе која се без потребе јуначи и излаже ризику** приказан као пењање на врх смоквиног дрвета у италијанском фразему *cogliere i fichi in vetta* (*брати смокве на врху).

Италијански фразем *lasciar le pere in guardia all'orso* (*оставити крушке на чување (под назор) медведу) и његов српски семантички еквивалент *дати кози, јарцу да чува купус* упућују на **неопрезну, лакомислену особу која је поверила нешто човеку у кога се не може имати поверење**. Занимљиво је да у италијанском језику на непромишљен и наиван поступак упућује остављање крушака медведу, док је то у српском језику поверавање купуса кози, односно јарцу.

У српском делу корпуса проналазимо поредбене фраземе *као грлом у јагоде, као була у јагоде* са нејасном мотивацијом (Мршевић-Радовић 1987: 97) којима се описује **особа која срља у нешто без размишљања**.

С друге стране, у нашем корпусу проналазимо само један разговорни француски фразем који упућује на **особу која превише размишља** – *se presser le citron* (*стискати себи лимун). У овом фразему мукотрпан покушај да се дође до решења неког проблема метафорично је приказан као стискање лимуна, који у разговорном француском језику због облика може да означава главу човека.

б) Фраземи који упућују на неискуство

На неискуство у француском и српском језику упућују фраземи који у саставу имају компоненту *jaje* (фр. *œuf*), док смо у италијанском језику издвојили фразем са компонентом *latte* ('млеко').

Француски разговорни фразем *sortir de l'œuf* и српски фразем *једва да се испилио из јајета* односе се на **младе особе које су неискусне и наивне**. Ови фраземи могу да се односе и на некога ко је тек завршио школу или факултет.

У италијанској фразеологији проналазимо фразем *avere ancora il latte alla bocca* (*имати још млеко на устима) у којем је **млада и неискусна особа која се прави да је одрасла** сликовито приказана као неко ко на устима има остатке млека попут одојчета.

в) Фраземи којима се описује снага човековог карактера

У ову групу уврстили смо фраземе којима се, с једне стране, описују особе слабог, а с друге стране, особе јаког карактера.

Француски фраземи који упућују на слабост човековог карактера садрже компоненте *pâte* ('тесто') и *sucré* ('шећер'). У италијанским фраземима поред компоненте *pasta* ('тесто') проналазимо и лексеме *pappa* ('каша'), *pera* ('крушка'), *pose* ('орак') и *burro* ('маслац'), а у српском језику само компоненту *шећер*.

Француским фраземом *être en sucre* и српским еквивалентом *бити од шећера* фигуративно се описује **особа која није способна да се суочи са тешким ситуацијама**, јер нема снаге да се нечему супротстави. Ови фраземи упућују и на особу крхке грађе.¹⁷⁵

У француском и италијанском поткорпусу проналазимо фраземе фр. *être pâte molle* (*бити тесто мекано), ит. *essere uomo di pasta frolla* (*бити човек од теста меканог) који имају негативно значење и упућују на **особу слабог карактера** на коју је лако утицати, односно на **мекушца, слабића**, који је сликовито дочаран као мекано тесто које лако може да се обликује. Ови фраземи могу да упућују и на недостатак физичке енергије.¹⁷⁶

У италијанском фразему *essere pappa molle*¹⁷⁷ (*бити каша мекана) **особа слабог карактера без снаге и воље** метафорично је дочарана сликом мекане каше, док се у фразему *essere come una pera cotta* (*бити као крушка кувана) **особа слабог карактера** пореди са меканом куваном крушком.¹⁷⁸

У италијанском делу корпуса издвојили смо и фраземе *avere le mani di pasta frolla* (*имати руке од теста меканог), *avere le mani di burro*¹⁷⁹ (*имати руке од маслаца) у којима је **немоћна особа слабог карактера** сликовито приказана као неко ко не може да држи ситуацију под контролом, јер су јој руке млитаве и мекане као да су од теста или масне као да су од маслаца, те јој све испада. Ови

¹⁷⁵ В. погл. 8.2.1.3.

¹⁷⁶ Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човекова стања“ (в. погл. 8.2.2.1.).

¹⁷⁷ Фразем смо уврстили и у концептуално поље „Човекова стања“ (в. погл. 8.2.2.1.).

¹⁷⁸ У српском жаргону постоји фразем *бити као кувана нога* који упућује на особу слабог карактера, као и на особу која се осећа исцрпљено.

¹⁷⁹ Француски фразем *avoir des mains de beurre* је застарео.

фраземи упућују и на неспретну особу која све испушта из руку, као и на особу која нема снаге у рукама.¹⁸⁰

Италијанским фраземима *morbido come il burro* (*мекан као маслац), *essere fatto di burro* (*бити направљен од маслаца) метафорично се описује **особа попустљивог, осетљивог и слабог карактера** која се пореди са маслацем.¹⁸¹ Поред тога, ови фраземи могу да се односе на мекан предмет или храну.

Док у претходно наведеним фраземима ове групе на слаб карактер упућују намирнице које су мекане, попут теста и маслаца, у италијанском поткорпусу проналазимо фразем *lasciar schiacciare le noci in casa propria* (*пустити да се крцкају ораси у кући властитој) у којем је за опис **благог карактера**, односно **изразите попустљивости и покорности** послужио орах. Наиме, ломљење тврде љуске ове воћке метафорично упућује на тлачење.

У нашем корпусу пронашли смо само један фразем који се употребљава за истицање **несаломивог, чврстог карактера**. Реч је о српском фразему *тврд орах* у којем ова воћка, за разлику од италијанског фразема *lasciar schiacciare le noci in casa propria*, представља симбол јачине и отпорности.

г) Фраземи којима се описује човеков однос према материјалним стварима

У овој групи фразема, о човековом карактеру говори начин на који се он опходи према материјалним стварима.

У француском језику проналазимо фраземе који у саставу имају компоненте *poire* ('крушка'), *pain* ('хлеб') и *saucisse* ('кобасица'). У италијанском језику смо, поред фразема са компонентама *salsiccia* ('кобасица') и *pane* ('хлеб'), издвојили и фраземе који садрже компоненте *fico* ('смоква'), *fungo* ('печурка'), *uovo* ('јаје') и *frittata* ('кајгана'). Занимљиво је да у српском делу корпуса не проналазимо фраземе који упућују на човеков однос према материјалним стварима.

¹⁸⁰ В. погл. 8.2.1.3. и погл. 8.2.2.1.

¹⁸¹ Српски фразем *мекан као маслац, путер* данас се ретко употребљава у значењу 'попустљив', 'осетљив'.

Француски фразем *garder une poire pour la soif* (**(са)чувати крушку за жеђ*) упућује на **штедљивог човека**. У овом фразему слатка, сочна крушка метафорично упућује на залихе новца за „гладне дане”.

За разлику од француског фразема којим се описује човеков одговоран и обазрив однос према новцу, италијански фраземи *far le nozze coi fichi secchi* (**правити свадбу са смоквама сувим*), *far le nozze coi funghi* (**правити свадбу са печуркама*) упућују на **шкртост**. Ови фраземи односе се и на особу која не жели да одустане од нечега за шта нема могућности, односно на некога ко жели да по сваку цену уштеди и да уради нешто важно без неопходних новчаних средстава.

У француском фразему *manger son pain dans sa poche* (**јести свој хлеб у свом џепу*) **шкрта особа** дочарана је и као човек који једе свој хлеб кришом, не делећи га са другима, док је у италијанском фразему *misurare il pane* (**мерити хлеб*) иста особина дочарана сликом особе која мери сваки залагај хлеба. Италијански фразем употребљава се и у значењу ‘давати мало хране’.

У италијанском фразему *voler la frittata senza rompere le uova* (**желети кајгану (омлет) без разбијања јаја*) **шкрта особа** која не жели да плати нешто, а жели да добије све погодности приказана је као неко ко жели да добије укусну кајгану, а да при томе не разбије јаја.

На **шкртост** упућује и француски фразем *ne pas attacher son chien, ses chiens avec des saucisses* (**не везивати свог пса, своје псе кобасицама*) у којем је ова човекова особина дочарана сликом особе која не жели да веже пса ланцем од кобасица, јер зна да би стално морао да троши новац на куповину новог ланца.

Занимљиво је да слику везивања кобасицама проналазимо и у италијанском језику, али за разлику од француског фразема, у италијанском фразему *legare la vigna, le viti con le salsicce*¹⁸² (**везивати виноград, винову лозу кобасицама*) везивањем винове лозе кобасицама сликовито се дочарава **расипништво**.

¹⁸² Фразем смо уврстили и у концептуално поље „Човекова стања“ (в. погл. 8.2.2.4.).

д) Фраземи којима се описују човекове пожељне особине¹⁸³

У нашем корпусу проналазимо фраземе којима се описују човекове пожељне особине, као што су доброта и искреност. У три језика на човекове карактерне особине упућује *хлеб* (фр. *pain* / ит. *pane*), док је француским и италијанским фраземима заједничка и компонента *тесто* (фр. *pâte* / ит. *pasta*). Поред ових намирница, у италијанском језику проналазимо још и компоненте *farina* ('брашно') и *rapra* ('каша').

Фраземи фр. *bon comme du (bon) pain*, ит. *buono come il pane*, срп. *добар као хлеб* упућују на **доброту**. У истом значењу проналазимо и италијански фразем *essere un pezzo di pane* (*бити комад хлеба).

Француски разговорни фразем *être bonne pâte d'homme* (*бити добро тесто од човека) и италијански еквивалент *essere una pasta d'uomo* (*бити тесто од човека) такође се односе на особу доброг и благог карактера. У италијанском језику исту семантику има и разговорни фразем *essere di buona pasta* (*бити од доброг теста). У овим фраземима уместо компоненте *хлеб* проналазимо компоненту *тесто* која у секундарном значењу упућује на 'нарав', 'карактер' (в. VT).

Италијанским фраземом *dire pane al pane e vino al vino* (*рећи хлеб хлебу, а вино вино; 'рећи истину без увијања') описује се **искрена особа** која ствари представља онаквима какве заиста јесу. Исту семантику има српски фразем *казати бобу боб а пону пон*, али за разлику од италијанског фразема који садржи компоненту *хлеб*, у српском фразему проналазимо компоненту *боб*.

Издвојили смо још један италијански фразем – *esser farina schietta* (*бити брашно чисто) у којима чисто брашно метафорично упућује на **искреност**. Овај фразем често се употребљава у негацији у значењу 'неискрена особа', 'неистинита прича', 'неискрено објашњење'.

ђ) Фраземи којима се описују непожељне особине

Фраземи ове групе упућују на непожељне карактерне особине као што су лицемерје и препреденост.

¹⁸³ Фраземе које смо уврстили у поглавља 8.2.1.1.(д) и 8.2.1.1.(ђ) груписали смо на основу субјективе процене о томе шта су пожељне, односно непожељне особине.

Док у француским фраземима проналазимо компоненте *sucre* ('шећер') и *miel* ('мед'), у италијанском језику смо поред ових намирница (*zuccherо* ('шећер'), *miele* ('мед')) издвојили и компоненте *uva* ('грожђе'), *arrosto* ('печење') и *cipolla* ('црни лук'). У српском поткорпусу пронашли смо фраземе са компонентом *мед* и *маст*.

Особа која се прави важнија него што јесте сликовито је описана фраземом *far tanti rampini e poca uva* (*правити толико лозовог лишћа, а мало грожђа) у којем лишће винове лозе упућује на раскалашан изглед особе, док мала количина грожђа указује на недостатак суштинских вредности. Исто значење има и фразем *tanto fumo e poco arrosto* (*толико дима, а мало печења) у којем мало печења које је изазвало пуно дима метафорично описује карактер особе која пуно прича, а мало чини.¹⁸⁴

Будући да слаткоћа може да буде вештачка и заводљива (Chevalier, Gheerbrant 2003: 394) у фразеологији посматраних језика проналазимо примере у којима слатке намирнице попут шећера и меда упућују на лажну љубазност и љупкост.

Лицемерна особа која је слатка на речима описује се фраземима фр. *avoir du miel sur les lèvres (et du poison dans le cœur)*, ит. *avere il miele sulle labbra e il veleno nel cuore*, срп. *имати на устима, уснама мед, а отров у срцу***.

Француским фраземима *être tout sucre et (tout) miel* (*бити сав шећер и (сав) мед)¹⁸⁵, *être tout miel* (*бити сав мед) и италијанским еквивалентима *essere tutto zucchero e miele* (*бити сав шећер и мед), *essere tutto miele* (*бити сав мед) описује се **лицемерна особа која делује љупко и мило, а испод тога крије другачији карактер** који је често мотивисан личним интересом. Италијански фразем *essere tutto miele* може да се односи и на пријатну ситуацију.¹⁸⁶

Поред ових фразема, у италијанском језику се употребљава и фразем *essere tutto latte e miele* (*бити сав млеко и мед) којим се описује **неприродно љубазна особа**. Сличну семантику имају фраземи *être un sucre* (*бити један шећер), *essere uno zucchero* (*бити један шећер)¹⁸⁷ који метафорично упућују на

¹⁸⁴ Ова два фразема уврстили смо и у концептуално поље „Човек као друштвено биће“ (в. погл. 8.2.3.2.), као и у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (в. погл. 8.2.5.6.).

¹⁸⁵ Српски фразем *бити шећер и мед* је застарео.

¹⁸⁶ В. концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (погл. 8.2.5.2.)

¹⁸⁷ Српски фразем *бити сладак као шећер* односи се на лепо и драго дете (в. погл. 8.2.1.3.).

љубазну, срдачну и драгу особу, као и на особу која је увек на располагању и не ствара проблеме. Међутим, ови фраземи се често употребљавају иронично и тада такође упућују на лажну љубазност. Осим тога, италијански фразем *essere uno zicchero* може да се односи и на период без проблема и потешкоћа.¹⁸⁸

У италијанском фразему *doppio come le cipolle* (*двострук као лук) слојевитост лука сликовито дочарава лицемерје, док се српским фраземом *бити намазан свим мастима* описује лукава, препредена особа, односно особа која крије своје праве намере.

е) Фраземи који упућују на остале карактерне особине

У ову групу уврстили смо фраземе којима се описују карактерне особине које нису искључиво непожељне нити пожељне, као што су избирљивост, ситничавост, просечност, лењост, тврдоглавост, надменост, претенциозност, склоност ка преувеличавању, нескромност, наметљивост и напраситост.

У сва три језика проналазимо фраземе фр. *être comme la princesse sur un pois***, ит. *essere come la principessa sul pisello*, срп. *бити као принцеза на зрну грашка*** у којима принцеза из Андерсенове бајке „Принцеза на зрну грашка“ метафорично упућује на осетљиву и избирљиву особу којој све смета и која стално извољева.

У фраземима фр. *chercher le poil dans l'œuf***, ит. *cercare il pelo nell'uovo*, срп. *тражити длаку у јајету* ситничава особа која истиче и најмању грешку и недостатак сликовито је дочарана као неко ко успева да у јајету запази нешто танко и мало попут длаке.

Особа чији карактер је тешко дефинисати представљена је као неко ко није *ни месо ни риба* у француском фразему *n'être ni chair ni poisson* (*не бити ни месо ни риба) и италијанском еквиваленту *non essere né carne né pesce*¹⁸⁹ (*не бити ни месо ни риба). Ови фраземи упућују и на особу која нема

¹⁸⁸ В. концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (погл. 8.2.5.2.).

¹⁸⁹ Српски фразем *не бити ни риба ни месо* је застарео.

изграђен карактер, а могу да се односе и на неки појам који нема дефинисане особине (нпр. на одлуку).¹⁹⁰

Француски фразем *mi-figue, mi-raisin* (*пола смоква, пола грожђе) упућује на **особу чији је карактер тешко протумачити**, јер делује истовремено и шаљиво и озбиљно. Фразем се односи и на збуњену особу која има помешана осећања.¹⁹¹

У разговорном италијанском фразему *essere senza sale* (*бити без соли)¹⁹² **особа која се не истиче ниједном особином**, односно **особа која је обична, просечна и није занимљива** описује се као неко коме недостаје овај важан зачин који даје укус јелима.

Дескриптор **лењост** прецизније описује француски фразем *il ne vaut pas le pain qu'il mange* (*није вредан хлеба који једе), као и српски фразем *лези (х)лебу да те једем*¹⁹³. Док у француском фразему лења особа није вредна хлеба који једе, јер га није ни зарадила, у српском фразему ова особина је приказана путем слике лењог човека који жели да му хлеб сам дође у уста. Италијански фразем *voler la rappa pronta* (*желети кашу спремну), којем смо придружили дескриптор **бити готован**, упућује на лењу особу која жели да добије све већ припремљено.

У италијанском и српском делу корпуса проналазимо фраземе ит. *essere una zisca dura* (фам.) (*бити тиква тврда), срп. *покондирена тиква* ('умишљена особа малограђанских схватања', 'особа која због свог богатства сматра себе отменијом и мудријом него што јесте'), *надувена тиква* у којима лексеме *zisca* и *тиква* упућују на главу човека, те метонимијом означавају особу. У италијанском разговорном фразему *тврдом тиквом* дочарана је **тврдоглава особа**, док се српским фраземима описује **умишљена**, то јест **надмена особа**.

Особа која није скромна и жели више него што има описује се фраземима ит. *cercare miglior pane che di grano* (*тражити бољи хлеб од пшеничног), срп. *тражити преко хлеба погачу (тражити хлеба преко, поред погаче)*.

¹⁹⁰ В. концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (погл. 8.2.5.6.).

¹⁹¹ В. концептуално поље „Човекова стања“ (погл. 8.2.2.3.).

¹⁹² Фразем смо уврстили и у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (в. погл. 8.2.5.6.).

¹⁹³ Фразем смо уврстили и у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (в. погл. 8.2.5.3.).

Италијански фраземи *voler la carne senza l'osso* (*желети месо без кости), *volere il miele senza le mosche* (*желети мед без мува) односе се на **претенциозну особу која жели да добије само најбољи део нечега, а не жели да наиђе на потешкоће**, те жели само месо без костију, односно мед без мува које се скупуљају око њега. Фраземи могу да се употребљавају и у значењу ‘не желети платити нешто, а желети погодности’.

У француском поткорпусу проналазимо разговорни фразем *en faire (tout) un fromage* (*правити (цео, читав) сир од нечега) који упућује на **особу која је склона преувеличавању**, као и фразем *être soupe au lait* (*бити супа с млеком) којим је сликовито дочарана **особа напросите нарави**, односно **особа која се се лако наљути**.

Српски разговорни фразем *бити резанац у свакој супи*** упућује на **наметљиву особу која је присутна у свакој ситуацији и у све се меша**.

8.2.1.2. Интелектуалне особине

Човекове интелектуалне особине описују се фраземима из тематских група „Воће“, „Поврће“, „Млеко и млечни производи“ и „Зачини и додаци јелима“, док у преосталим групама не проналазимо фраземе који се односе на човеков интелект.

Највећем броју фразема ове групе придружили смо дескриптор **бити ограничених интелектуалних способности**.

Француским фраземима *avoir un petit pois dans la tête* (*имати грашак у глави), *avoir un pois chiche dans la tête* (*имати леблебију у глави) истичу се скромне умне способности човека чији мозак је величине зрна грашка, односно леблебије, док се у фразему *ne pas avoir inventé le fil à couper le beurre* (*не измислити нож за сечење маслаца) особа која није способна да измисли нешто тако једноставно као што је нож за маслац не сматра интелигентном.

У разговорном француском фразему *vieille noix* (*стари орах; ‘глупа особа која има застарела схватања’) орах због сличности са обликом људске главе, односно мозга, метонимијом представља глупог човека. Фразем се понекад употребљава и од миља у значењу ‘блесице моја’.

Шупља унутрашњост ротквице, као и њена мала тржишна вредност упућују на **одсуство знања и образовања** у фразему *être creux comme un radis*

(*бити шупаљ као ротквица), док у италијанском делу корпуса проналазимо фраземе *testa di rapa* (*глава репе) и *testa di cavolo* (*глава купуса) у којима мала тржишна вредност овог поврћа упућује на смањене интелектуалне способности.

Недостатак материје у тикви, односно глави, упућује на недостатак интелигенције у италијанском разговорном фразему *essere una zucca vuota* и српском еквиваленту *бити празна тиква*. У разговорним италијанским фраземима *essere indietro di sale* (*бити иза соли), *avere poco sale in zucca* (*имати мало соли у тикви) на мањак интелигенције упућује непостојање овог важног зачина који метафорично означава здрав разум и мудрост.

Италијанским фраземом *testa a pera* (*глава у облику крушке) фигуративно се описује **особа која нелогично расуђује**. Овај фразем има и значење 'глава неправилног облика'.¹⁹⁴

С друге стране, на **особу која је разборита, интелигентна и мудра и ствари не схвата дословно, него тражи дубљи смисао** упућују еквиваленти фр. *prendre avec un grain de sel*** (*узети са зрном соли), ит. *capire con un grano di sale* (*схватати са зрном соли), као и разговорни италијански фразем *avere sale in zucca* који проналазимо и у српском делу корпуса – *имати соли у тикви*.

У фраземима *tête d'œuf* (*глава јајета), *crâne d'œuf* (*лобања јајета), ит. *testa d'uovo* (*глава јајета) **интелектуалац** је сликовито приказан као неко ко има издужену главу и високо чело. Међутим, фраземима се понекад иронично и увредљиво описују политички противници (в. VT).

8.2.1.3. Физичке особине

Фраземи који упућују на човекове физичке особине садрже компоненте из свих седам тематских група. Издвојили смо фраземе који се односе на човеков физички изглед, неспретност и начин облачења.

а) Физички изглед

Фраземима ове подгрупе описује се физичка лепота, физичка одбојност, изглед лица, косе, ушију, носа, потом грађа, раст, као и сличан изглед две особе.

¹⁹⁴ В. погл. 8.2.1.3.

- **Фраземи који се односе на изглед човекове главе**

У ову групу смо уврстили фраземе којима се описује боја и облик човековог лица, боја косе, као и различити делови човекове главе.

У сва три посматрана језика на леп и здрав изглед лица упућују фраземи са компонентом *јабука* (фр. *pomme* / ит. *mela*), док смо у италијанском и француском језику издвојили и компоненту фр. *fraise* / ит. *fragola* (‘јагода’).

Француским фраземом *être rouge comme une pomme* и српским еквивалентом *бити црвен као јабука*, као и италијанским фраземом *essere bianco e rosso come una mela* (*бити бео и црвен као јабука) описује се **особа, најчешће жена или дете, руменог лица које асоцира на здравље и лепоту**. У француском и српском језику особа здравог и лепог изгледа пореди се са јабуком црвене боје, док се у италијанском језику пореди са јабуком црвене и беле боје.¹⁹⁵ У италијанском језику смо издвојили и фразем *essere rosso come una fragola* (*бити црвен као јагода) у којем се бојом јагоде такође описује **руменило**, али не целог лица, него само **усана**. Премда се у овом фразему изразито црвеном бојом усана истиче **женска лепота**, фразем може да се односи и на предмете изразито црвене боје. У француском језику се **пуне, заобљене усне румене боје** описују фраземом *bouche en fraise* (*уста у облику јагоде).

У италијанској фразеологији постоји фразем *fresca e bella come una mela* (*свежа и лепа као јабука) у којем се **леп и здрав изглед лица девојке** наглашава поређењем са свежом јабуком, као и фразем *essere tondo come una mela* (*бити округао као јабука) којим се описује **особа пуначког и облог лица**, налик на јабуку.

Глава, односно лице, неправилног, крушкастог облика описује се италијанским фраземом *testa a pera* (*глава у облику крушке). Фразем фигуративно упућује и на особу која нелогично расуђује.¹⁹⁶

У поткорпусу француског и италијанског језика на различите делове човекове главе упућују фраземи са компонентама фр. *carotte* / ит. *carota* (‘шаргарепа’), фр. *chou-fleur* / ит. *cavolfiore* (‘карфиол’), фр. *pomme de terre* / ит. *patata* (‘кромпир’), фр. *sel* / ит. *sale* (‘со’), фр. *poivre* / ит. *pepe* (‘бибер’) и фр. *œuf* / ит. *uovo* (‘јаје’). Поред ових намирница у француском делу корпуса

¹⁹⁵ В. фразем *essere bianco e rosso* (Klajn 2000: 742).

¹⁹⁶ В. погл. 8.2.1.2.

проналазимо и компоненте *blé* ('жито') и *beurre noir* ('црни маслац'), а у италијанском компоненте *rapa* ('репа') и *peperone* ('паприка'). У српском поткорпусу забележили смо само један фразем са компонентом *бабура*.

Француском фразему *poil de carotte* (*длака шаргарепе) и италијанском еквиваленту *pel di carota* (*длака шаргарепе) придружили смо дескриптор **бити риђокос**. Италијански фразем може да има негативно значење, јер се према народном веровању особа са црвеном косом сматра лошом особом у коју не треба имати поверења. Фраземима *avoir les cheveux, barbe poivre et sel* (*имати косу, браду бибер и со), *avere i capelli, la barba sale e pepe* (*имати косу, браду со и бибер), које проналазимо у француском и италијанском делу корпуса, описује се **особа проседе косе или браде**.¹⁹⁷

У француском делу корпуса пронашли смо и разговорни фразем *être blond(e) comme les blés* (*бити плавокос(а) као жито) у којем се **светлоплава (златноплава) боја косе** поистовећује са бојом жита.

Француски фразем *être chauve comme un œuf* (*бити ћелав као јаје) и италијански фраземи *essere calvo come un uovo* (*бити ћелав као јаје), *essere liscio come l'uovo* (*бити гладак као јаје) употребљавају се за опис **ћелаве особе**. Фраземи најчешће упућују на мушкарца чија се глава без косе пореди са глатком површином јајета. У италијанском језику смо издвојили и фразем са компонентом *pena – avere la testa come una rapa* (*имати главу као репа) у којем се глава без косе поистовећује са глатком репом.

Различити облици човековог носа описују се обликом кромпира и обликом паприке. У три језика проналазимо фраземе фр. *avoir nez en pomme de terre* (*имати нос у облику кромпира), ит. *avere naso a patata* (*имати нос у облику кромпира), срп. *имати кромпираст нос* који упућују на **особу кратког, затупастог носа**. С друге стране, облик паприке у италијанском фразему *avere il naso come un peperone* (*имати нос као паприка) и српском еквиваленту *имати нос као бабура (имати бабураст нос)*¹⁹⁸ послужио је за опис **великог и широког носа**.

У француском и италијанском поткорпусу проналазимо фраземе *avoir oreille en chou-fleur* (*имати ухо у облику карфиола), *avere orecchio a cavolfiore*

¹⁹⁷ Српски фразем *бити бибер и сол* ('бити оштар и благ'; 'бити просед') је застарео.

¹⁹⁸ Фраземе сматрамо еквивалентима иако италијански фразем садржи компоненту *паприка*, а српски фразем компоненту *бабура*.

(*имати ухо у облику карфиола) који се често употребљавају у спортској и медицинској терминологији и упућују на **ухо деформисаног облика** налик на карфиол какво најчешће имају боксери или рвачи.

Француским разговорним фраземом *avoir un œil au beurre noir* (*имати око са маслацем црним) сликовито је дочарана **особа модрог ока** које подсећа на поширано јаје окружено истопљеним маслацем тамносмеђе боје.

- **Фраземи којима се описује физичка привлачност и физичка одбојност**

Фраземе који упућују на физику лепоту, односно одбојност проналазимо само у српском делу корпуса.

Фраземом *бити сладак као шећер*** метафорично се описује **физичка лепота умиљатог детета**. Фразем може да се односи и на слатка јела. С друге стране, фразем *орак из руке да му не узмете* употребљава се за истицање **физичке непривлачности**.

- **Фраземи којима се описује физичка грађа**

У ову групу уврстили смо фраземе који се односе на човекову гојазност, као и фраземе који упућују на крхку грађу.

Гојазна особа пореди се са буренцетом свињске масти у италијанском фразему *essere barile di lardo* (*бити буренце масти).

С друге стране, француским фраземом *être en sucre* и српским еквивалентом *бити од шећера* описује се **особа крхке, нежне и слабашне грађе**, која изгледа као да ће се сломити или истопити уколико покуша да пружи отпор. Ови фраземи метафорично упућују и на особу која није способна да се нечему супротстави.¹⁹⁹ Међутим, фраземи се често употребљавају у негацији и указују на то да је неко јачи и отпорнији него што изгледа.

¹⁹⁹ В. погл. 8.2.1.1.

- **Фраземи којима се описује раст**

Поређење раста две особе проналазимо у италијанским разговорним фраземима *mangiare la torta in testa a qualcuno* (*јести колач (торту) на глави некоме), *mangiare la pappa in testa a qualcuno* (*јести кашу на глави некоме) у којем способност некога да једе са нечије главе упућује на то да је **вишег раста** од особе са чије главе може да једе торту, односно кашу. У истом значењу постоји српски фразем *јести коме ниту с главе* у којем уместо компоненте *торта (каша)* проналазимо компоненту *нита*. Фраземи метафорично упућују на особу која је боља и способнија од других.²⁰⁰

С друге стране, у француском фразему *haut comme trois pommes* (*висок као три јабуке) **особа, најчешће дете, ниског раста** представљена је као неко ко није виши од три јабуке послогане једна на другу.

- **Фраземи који упућују на физичку сличност особа**

У српском делу корпуса проналазимо фраземе са компонентама *јабука* и *јаје* којима се описује физичка сличност две особе, док то у француском и италијанском делу корпуса није случај.

Фраземима *као да си јабуку располовио; личити, бити сличан као јаје јајету*²⁰¹ описују се **особе сличног изгледа**. Фразем који садржи компоненту *јабука* најчешће се односи на браћу и сестре, док се сличан изглед две особе које не морају да буду у сродству наглашава поређењем са јајима истог облика и величине.

б) Физичка неспретност

У ову групу уврстили смо фраземе којима се описују човекови неспретни покрети и начин хода.

²⁰⁰ В. погл. 8.2.3.2.

²⁰¹ Француски фразем *se ressembler comme deux œufs* (*личити један на другог као два јајета) ретко се употребљава у савременом француском језику.

У три посматрана језика проналазимо фраземе фр. *marcher (comme) sur des œufs*, ит. *camminare sulle uova*, срп. *ићи, ходати као по јајима* којима је сликовито дочаран **неспретан, опрезан и бојажљив начин хода**.²⁰²

Италијанским фраземима описују се **неспретне особе**, па је тако у фразему *essere un salame* (*бити салама) неспретна особа која делује наивно и приглупо представљена као салама, док је **незграпна особа тромих и неспретних покрета** дочарана сликом цака пуног кромпира у фразему *essere un sacco di patate* (*бити цак кромпира).

Италијански фраземи *avere le mani di pasta frolla* (*имати руке од теста меканог), *avere le mani di burro* (*имати руке од маслаца) упућују на **неспретну особу која нема снаге у рукама и која све испушта**, јер су јој руке млитаве и мекане као да су од теста или масне као да су од маслаца. Ови фраземи имају и значење ‘не моћи држати ситуацију под контролом’.²⁰³

в) Начин облачења

Начин облачења проналазимо у еквивалентима фр. *être couvert, vêtu comme un oignon* (*бити покривен, обучен као црни лук), ит. *essere coperto come una cipolla* (*бити покривен као црни лук) којима се описује **особа која има пуно одеће на себи**.

Француски фразем *être ficelé comme un saucisson* (*бити везан канапом као дебела кобасица (салама)) упућује на **особу у узаној одећи**, односно на **особу у одећи која јој не пристаје**.

8.2.1.4. Закључак

Највише фразема концептуалног поља „Човекове особине“ односи се на човекове карактерне особине, док се најмање фразема употребљава за опис човековог интелекта.

Анализом корпуса установили смо да највише фразема којима се квалификује човеков карактер упућује на непожељне карактеристике, као што су непромишљеност (нпр. *cogliere i fichi in vetta, као грлом у јагоде*), слаб

²⁰² Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човек као активно биће“ (в. погл. 8.2.4.4.).

²⁰³ В. погл. 8.2.1.1.

карактер (нпр. *être pâte molle, essere pappa molle*), шкртост (нпр. *manger son pain dans sa poche, voler la frittata senza rompere le uova*), лицемерје (нпр. *essere tutto miele, имати на устима, уснама мед, а отров у срцу*) итд. Анализа такође показује да се највише фразема нашег корпуса односи на људе ограничених интелектуалних способности (нпр. *avoir un petit pois dans la tête, essere una zucca vuota*).

Бројнији су фраземи којима се описује леп и здрав изглед човека (нпр. *essere bianco e rosso come una mela, бити сладак као шећер*) у односу на фраземе којима се описује човекова физичка одбојност (забележили смо само један фразем – *орак из руке да му не узмете*).

Поред тога, уочили смо да намирнице које припадају једној тематској групи могу да се односе на одређене концепте, па тако у три језика на човеков физички изглед највише упућују фраземи који садрже компоненте из тематских група „Воће“ и „Поврће“ (нпр. *poil de carotte, avoir oreille en chou-fleur, fresca e bella come una mela, avere la testa come una rapa, имати нос као бабура*), док се на пример, на пожељне особине односе фраземи из тематске групе „Житарице, производи и јела од жита“ (нпр. *être bonne pâte d’homme, esser farina schietta, добар као хлеб*).

8.2.2. Концептуално поље „Човекова стања“

У ово концептуално поље уврстили смо фраземе који се односе на човеково физичко, психичко, емотивно и материјално стање.

8.2.2.1. Физичко стање

Фраземи ове групе упућују на различита физичка стања попут умора, бледила, недостатка енергије, доброг здравља итд. У ову групу уврстили смо и фраземе којима се описује боја лица која представља физичку манифестацију различитих психичких и емотивних стања.

Компонента *трешња* у фраземима фр. *devenir rouge comme une cerise* (*постати црвен као трешња), ит. *diventare rosso come una ciliegia* (*постати црвен као трешња), као и компонента *парадајз* у фраземима фр. *être rouge, rougir comme une tomate* (*бити црвен, поцрвенети као парадајз), ит. *essere,*

diventare rosso come un pomodoro (*бити, постати црвен као парадајз) упућују на **црвенило лица** које је последица збуњености, стида или беса.

У италијанском и српском језику боја црвене паприке у фраземима *essere, diventare rosso come un peperone*; *бити црвен, поцрвенети као паприка* упућује на **зарумењено лице** особе која се стида. Међутим, треба водити рачуна о употребној вредности ових фразема будући да италијански фразем може да упућује и на црвену боју тела након претераног излагања сунцу, док се српски фразем односи и на црвено лице које је последица беса.

Разговорним француским фраземом *être jaune comme un citron* и српским еквивалентом *бити жут као лимун* описује се **особа која има жуту, нездраву боју лица** која је последица појединих болести (најчешће болести јетре) (в. CNTRL) или исцрпљености. У разговорном француском језику постоји и фразем *être jaune comme un coing* (*бити жут као дуња) у којем се жута боја лица болесне особе пореди са бојом дуње. Занимљиво је да и у италијанском језику проналазимо фразем *essere giallo, pallido come un limone* (*бити жут, блед као лимун) који, за разлику од француског и српског фразема којима се описује жућкаста боја лица, упућује на **бледило лица** болесне или исцрпљене особе.

У разговорном италијанском језику проналазимо и фразем *essere verde come un aglio* (*бити зелен као лук) у којем је бледо лице последица страха, беса, умора или болести. У овом фразему бели лук је дочаран зеленом бојом која у италијанском језику може да се поистовећује са белом или сивом бојом када се односи на боју коже човека изазвану различитим физиолошким и емотивним стањима (в. VT).

Разговорним француским фраземом *avoir du sang de navet* (*имати крв беле репе) описује се **анемична особа којој недостаје енергија**. У овом фразему боја крви бледе особе која пати од анемије пореди се са бојом беле репе.

Мекано тесто у француском фразему *être pâte molle* (*бити тесто мекано) и италијанском еквиваленту *essere uomo di pasta frolla* (*бити човек од теста меканог), као и мекана каша у италијанском фразему *essere pappa molle* (*бити каша мекана) такође упућују на **особу која нема енергије. Особа која нема снаге у рукама** је у италијанском језику сликовито приказана фраземима *avere le mani di pasta frolla* (*имати руке од теста меканог), *avere le mani di burro* (*имати руке од маслаца). Због особине меканих намирница да лако могу да се

обликују наведени фраземи могу да упућују и на особе слабог карактера на које се лако може утицати.²⁰⁴

У нашем корпусу пронашли смо по један фразем из сваког језика којим се метафорично описује **уморна, исцрпљена особа** – фр. *être dans les pommes (cuites)* (*бити у јабукама (куваним)), ит. *essere alla frutta* (*бити у воћу), срп. *бити исцеђен као лимун*. Наведени фраземи, иако упућују на истоветно физичко стање, садрже различите називе воћа. Компонента француског фразема је (*кувана*) *јабука*, компонента српског фразема *лимон*, док у италијанском фразему уместо назива одређеног воћа проналазимо хипероним *воће*. Италијански и српски фразем могу да упућују и на психичку исцрпљеност. Поред тога, италијански фразем се употребљава и у значењу ‘стићи до краја нечега’ при чему се крај најчешће односи на мањак инспирације или новца, те га често употребљавају политичари или економисти да опишу безизлазну ситуацију.²⁰⁵

У француском разговорном језику проналазимо још један фразем са синтагмом *dans les pommes* (*у јабукама) – *tomber dans les pommes* (*пасти у јабуке). Овим фраземом описује се **губитак свести**.

За разлику од претходних фразема који упућују на болест и исцрпљеност, српски фраземи *бити здрав као јабука*, *бити здрав као дрен* упућују на **добро здравље**.

Особа чије руке и тело неконтролисано подрхтавају због узнемирености, страха, алкохола или старости описана је француским разговорним фраземом *sucrer les fraises* (*заслађивати јагоде).

Француским разговорним фраземом *être plein comme un œuf* (*бити пун као јаје) и италијанским еквивалентом *essere pieno come un uovo* (*бити пун као јаје)²⁰⁶ сликовито је дочарана **сита и напојена особа**.

²⁰⁴ В. погл. 8.2.1.1.

²⁰⁵ В. *Italiano che fatica*, доступно на: <http://www.italianochefatica.it/it/essere-alla-frutta-significato-e-modi-duso/>

²⁰⁶ Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (в. погл. 8.2.5.5.)

8.2.2.2. Психичко стање

Италијански разговорни фраземи *grattarsi la pera* (*чешати себи крушку), *grattarsi la zucca* (*чешати себи тикву) и српски фразем *чекати лимун* упућују на **стање колебљивости и неодлучности**. Док се италијанским фраземима описује збуњена и забринута особа која не зна шта да ради, српским фраземом се описује особа која оклева да нешто учини.

У српском језику проналазимо фразем *пасту с крушке* који упућује на **збуњену и сметену особу**. Италијанским фраземима *rimanere di sale* (*остати од соли)²⁰⁷, *rimanere come un salame* (*остати као салама) сликовито је приказано стање особе која је толико **зачуђена**, односно **запрепашћена**, да не може да реагује, јер се осећа немоћно.

У разговорном италијанском и разговорном српском језику проналазимо фраземе *avere il cervello in rappa* (*имати мозак у кашу), *претвори се (коме) мозак у кашу*** који упућују на особу којој је због умора, заљубљености или старости **помућен разум**, те **није у стању да разборито размишља**.

Особу која је изгубила разум проналазимо у италијанском фразему *andar fuori di zucca* (*изаћи из тикве) у којем тиква метафорично упућује на главу човека, као и у српском фразему *најести се лудих гљива* у којем конзумирање отровних гљива доводи до неразумног стања.

8.2.2.3. Емотивно стање

У француском и српском делу корпуса постоје фраземи који упућују на **стање беса**, па тако француски фразем *s'emporter, monter comme une soupe au lait* (*наљутити се, пењати се као супа с млеком) сликовито дочарава стање особе коју је изненада преплавио бес, као што супа која кипи изненада почне да се излива из шерпе.

Разговорним француским фраземом *la moutarde lui monte au nez* (*сенф му (јој) се пење у нос) такође се описује стање особе која почиње да се љути, односно стање особе која губи стрпљење и коју обузима бес. У позадини

²⁰⁷ У француском језику постоји фразем *être changé en statue de sel* (*бити претворен у кип од соли) који има исту мотивацију као италијански фразем, али се најчешће употребљава као претња за застрашивање деце.

фразама проналазимо слику сенфа који улази у нос²⁰⁸ и иритира ноздрве, те изазива бес.²⁰⁹

У српском језику постоји фразем *бити љут као паприка* у којем се бесна особа пореди са љутом папричицом.

За разлику од фразама који упућују на особе које се лако расрде, у италијанском поткорпусу проналазимо фразем *non importare un fico secco* (*не марити једну смокву суву) којим се описује особа која је **равнодушна** и **незаинтересована**.

У француској и италијанској фразеологији постоје фраземи фр. *avoir la banane* (*имати банану) и ит. *nuotare nel miele* (*пливати у меду) који упућују на стање **среће** и **задовољства**. Разговорним француским фраземом *avoir la banane* описује се **особа која исказује задовољство и добро расположење широким осмехом**. С друге стране, италијански фразем *nuotare nel miele* упућује на срећу и блаженост које осећа особа која је вољена и мажена (најчешће у љубавној вези).

Насупрот претходним фраземима којима се описује задовољство, разговорним француским фраземом *en avoir gros sur la patate* (*имати велико на кромпиру) описује се **особа која се осећа тужно и разочарано**.

Француском фразему *mi-figue, mi-raisin* (*пола смоква, пола грожђе) придружили смо дескрипторе **имати помешана осећања, бити истовремено задовољан и незадовољан, осећати се између пријатног и непријатног**. Овај фразем упућује и на особу која делује и шаљиво и озбиљно.²¹⁰ Поред тога, фразем може да означава човеково двосмислено понашање и поступке, као и нешто што се чини делом самовољно, а делом зато што је наметнуто.

8.2.2.4. Материјално стање

Човекова финансијска ситуација и начин живота који је последица материјалног стања исказани су фраземима из тематских група „Месо, месне

²⁰⁸ Фразем се у XVI веку употребљавао у облику *la moutarde lui entre au nez* (*сенф му улази у нос).

²⁰⁹ Невољно исказивање емотивног стања представљено глаголом *monter* проналазимо и у фразему *le sang lui monte au visage* (*крв му се пење у лице) којим се исказују срам и бес, као и у фразему *les larmes lui montent aux yeux* (*сузе му се пењу у очи) који упућује на посебно емотивно стање човека који не може да задржи сузе (Rey, Chantreau 2007: 618, 619).

²¹⁰ В. погл. 8.2.1.1.

прерађевине и масти“, „Млеко и млечни производи“ и „Житарице, производи и јела од житарица“.

Начин на који се људи хране упућује на њихово финансијско стање, па тако у фразеологијама посматраних језика проналазимо примере фр. *être au pain sec (et à l'eau)* (*бити на хлебу сувом (и на води)), ит. *vivere di pan duro, secco* (*живети од хлеба тврдог, сувог), срп. *живети на сувом хлебу (и води)* којима се описује **сиромаштво**, односно лоше материјално стање и тежак живот човека који је приморан да се храни само (старим) хлебом. Мршевић-Радовић (2008: 217) наглашава да се у српском народу сиромаштво не сматра лошим, осим ако сиромашна особа није лопов или бескућник, а тврд хлеб у наведеним фраземима не упућује само на материјалну оскудицу, него може да означава и духовну испуњеност и душевни мир (Гудурић 2014: 55). Италијански фразем *vivere di pan duro, secco* може да се употребљава и у значењу ‘примати помоћ из нужде од некога ко показује презир’ (Quartu 2010).

У италијанском фразему *mangiar pane e cipolle* (*јести хлеб и црни лук)²¹¹ лоше материјално стање дочарано је као исхрана која се састоји од јефтиних намирница као што су хлеб и црни лук. Међутим, овај фразем не упућује на тежак живот у сиромаштву, него на скроман начин живота и одрицање од материјалних добара у корист духовног мира, слободе и независности (Quartu 2010). Фразем се употребљава и у значењу ‘слабо јести’, ‘лоше се хранити’.

У српском језику лоша финансијска ситуација истакнута је компонентом *црни хлеб* у фразему *живети, бити на црном хлебу*.

Италијански фразем *manicare del pane* (*недостајати хлеба) и српски еквивалент *нема хлеба да се једе*** не упућују само на гладног, него и на сиромашног човека.

У српском поткорпусу проналазимо и фразем *немати ни за хлеб, ни за корицу хлеба* у којем је сиромашан човек дочаран као неко ко нема новца чак ни за основну намирницу као што је хлеб, док је у разговорном француском фразему *être fauché comme les blés* (*бити покошен као жито) лоша финансијска ситуација сликовито дочарана као покошено поље жита.

²¹¹ Фразем *mangiar pane e cipolle* садржи и компоненту из тематске групе „Поврће“.

У италијанском фразему *perdere il pane* (*изгубити хлеб) и српском еквиваленту *остати без хлеба* губитак хлеба упућује на сиромаштво изазвано губитком посла, те ове фраземе прецизније описују дескриптори **остати без прихода, остати без материјалне сигурности**.

С друге стране, у српском разговорном фразему *имати сигуран хлеб (у рукама)*** поседовање хлеба упућује на сигурно материјално стање особе која **има обезбеђене приходе захваљујући сопственом раду и труду**.

Италијанским фраземом *nuotare nel lardo, grasso* (*пливати у сланини, масти)²¹² приказан је **лагодан живот у изобиљу**. У овом фразему свињска маст симболизује богатство, док се пливањем наглашава поседовање велике количине новца, односно трајније стање богатства. Исти концепт у српском језику исказује фразем *живети као бубрег у лоју*.

Француским фраземом *être, vivre comme un coq en pâte* (*бити, живети као петак у тесту) сликовито се описује **лагодан живот особе која је добро нахрањена и збринута**, док италијански фразем *legare la vigna, le viti con le salsicce* (*везивати виноград, винову лозу кобасицама) упућује на **богатство и благостање**.²¹³ Овај италијански фразем често се односи на новонастале богаташе који расипање новца виде као уобичајен начин показивања свог успеха (Quartu 2010).

У италијанском фразему *nuotare in un mare di latte* (*пливати у мору млека) на **изобиље и срећу** упућује пливање у великој количини млека.

8.2.2.5. Закључак

На човеково физичко стање највише упућују фраземи из група „Воће“ и „Поврће“. Намирнице ових тематских група служе за опис боје лица изазване разним емотивним и физиолошким стањима, при чему црвена боја парадајза и трешње у француској и италијанској фразеологији, а боја црвене паприке у италијанској и српској, указују на боју лица која је последица психичких или емотивних стања као што су стид или бес (нпр. *devenir rouge comme une cerise; essere, diventare rosso come un pomodoro; бити црвен, поцрвенети као паприка*), док се жутом бојом у сва три језика, белом бојом у француском и зеленом бојом

²¹² Српски фразем *пливати у сласти и масти* је застарео.

²¹³ В. погл. 8.2.1.1.

у италијанском језику описује боја лица која је најчешће последица болести или умора (нпр. *être jaune comme un coing; essere verde come un aglio; бити жут као лимун*).

Фраземи који садрже кулинарску компоненту односе се на разна психичка и емотивна стања човека, попут збуњености (нпр. *паста с крушке*), беса (нпр. *la moutarde lui monte au nez*), среће (нпр. *nuotare nel miele*) и туге (нпр. *en avoir gros sur la patate*).

Човеково материјално стање може да буде приказано начином на који се човек храни, па је тако, сиромашан човек представљен као неко ко се храни сувим или црним хлебом и јефтином храном попут црног лука (нпр. *être au pain sec (et à l'eau); mangiare pane e cipolle; живети, бити на црном хлебу*). Резултати анализе показују да у сва три језика на сиромаштво најчешће упућују фраземи из тематске групе „Житарице, производи и јела од житарица“ (нпр. *être fauché comme les blés, mancare del pane, остати без хлеба*). Иако сиромаштво у фраземима подразумева тежак живот, оно може да буде последица властитог избора и душевног мира (нпр. *mangiare pane e cipolle*).

С друге стране, у италијанској и српској фразеологији на богатство и благостање, као и на лагодан живот омогућен добрим материјалним стањем, упућују фраземи који припадају групи „Месо, месне прерађевине и масти“ (нпр. *nuotare nel lardo; grasso, живети као бубрег у лоју*).

8.2.3. Концептуално поље „Човек као друштвено биће“

У ово концептуално поље уврстили смо фраземе који се односе на човеков друштвени живот, односно на човеков статус у друштву, као и на његово понашање према другима.

8.2.3.1. Човеков статус у друштву

У француској фразеологији **особа која нема важан статус у друштву** метафорично се приказује као намирнице које немају чврстину, попут средине хлеба или путера, па тако у говорној употреби проналазимо фраземе *à la mie de pain* (*у средину хлеба (као средина хлеба)) у којем је **неважна особа** дочарана као неко ко је направљен од мекане средине хлеба, док је у фразему *compter*

pour du beurre (*рачунати за маслац) **особа која је безначајна и презрена** представљена као мекани маслац.²¹⁴

Безначајна и неважна особа је у италијанском језику дочарана као поврће и воће које нема велику тржишну вредност, па тако проналазимо фраземе *non valere un fico secco* (*не вредети једну смокву суву), *non valere, non contare un cavolo* (*не вредети, не рачунати један купус), *valere una rapa* (*вредети једну репу).²¹⁵

У српској фразеологији **особа која нема важан статус у друштву** сликовито је дочарана фраземима *не вредети ни шиљива боба* и *бити (ситна) боранија***²¹⁶, док је у фраземима *репа без корена, тиква без корена*** **човек без знатнијег порекла**, то јест **скоројевих**, метафорично приказан као поврће без корена.

У француском разговорном језику проналазимо фразем који садржи хипероним *поврће* – *être grosse légume* (*бити велика „поврћка“). Међутим, овај фразем не упућује на небитну, него на **важну и утицајну особу**, а потекао је из војног жаргона у којем је велика „поврћка“ упућивала на официра високог ранга. Особа која се дружи са важним људима и има утицаја описује се и разговорним фраземом *être dans les huiles* (*биту у уљима).

У три језика проналазимо фраземе фр. *la crème de la société, des hommes*, ит. *la crema della società*, срп. *крем друштва* у којима се **најбоље и најцењеније особе у друштву** поистовећују са густим и масним слојем који се ствара на врху охлађеног провределог млека. Исто значење има и француски фразем *la crème de la crème* (*крем крема).

Француски фразем *être le sel de la terre* (*бити со земље) и италијански еквивалент *essere il sale della terra* (*бити со земље)²¹⁷ упућују на **некога ко у друштву важи за мудру и образовану особу**, односно на **особу која припада образованој елити**. Италијански фразем може да се употребљава и иронично за некога ко мисли да је најбољи и своје мишљење намеће другима (Quartu 2010).

²¹⁴ Ова два француска фразема уврстили смо и у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (в. погл. 8.2.5.1.).

²¹⁵ Ове италијанске фраземе уврстили смо и у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (в. погл. 8.2.5.1.).

²¹⁶ Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (в. погл. 8.2.5.1.).

²¹⁷ Српски фразем *бити сол земље* ретко се употребљава.

8.2.3.2. Човеков однос према другим људима

У ову подгрупу уврстили смо фраземе којима се описују човекови коректни или некоректни поступци и понашање према другима, као и фраземе којима се описује човеков однос према другим људима који није обавезно добар нити лош.

а) Фраземи који упућују на човеков лош однос према другим људима

Најбројнији су фраземи који упућују на преваре, лагање, подмукле поступке којима човек ремети нечије планове и могућност успеха, као и они који се односе на примену физичке силе.

У француском разговорном фразему *glisser une peau de banane* (*клизнути кору банане) подметање коре банане испод нечијих ногу сликовито дочарава **употребу нелојалног и подмуклог поступка** чији је циљ да се **онемогући нечији напредак или изазове нечији неуспех**, док у италијанском фразему *rompere le uova nel paniere a qualcuno* (*разбити јаја у корпи некоме) намерно разбијање јаја која неко носи у корпи упућује на **некоректан поступак особе која некога компромитује и чини да неко не успе у нечему што је дуго и пажљиво припремао и планирао**.

У српском језику проналазимо фраземе *спремити, закувати, скувати, замутити коме кашу; спремити, замесити коме колач*²¹⁸ којима смо придружили дескриптор **приредити некоме неугодност**.

Подмукао **поступак особе која свој незгодан проблем препушта другоме** проналазимо у фраземима фр. *refiler la patate chaude*** (*подметнути кромпир врућ), ит. *passare la patata bollente a qualcuno* (*проследити кромпир врућ некоме), срп. *пребацити коме врућ кромпир у руке***.

У овим фраземима врућ кромпир у рукама метафорично упућује на тежак и непријатан проблем којег човек жели брзо да се реши. Занимљиво је да фраземи три посматрана језика представљају калкове према фразему *to drop like a hot potato* (*испустити као врућ кромпир) из америчког енглеског језика који, за разлику од наведених

²¹⁸ Постоје и фраземи *замесити коме гибаницу, замесити коме погачу* који нису фреквентни.

фразема, не упућује на препуштање проблема другој особи, него само на потребу да се човек што пре ослободи нечега што му изазива непријатност.

Дескриптор **преварити, насамарити некога** прецизније описује француски разговорни фразем *rouler quelqu'un dans la farine* (*котрљати кога у брашну).

У италијанском разговорном језику постоји фразем *vendere, piantare carote* (*продавати, садити шаргарепе) у којем шаргарепа означава нешто што је безвредно, те се њеном продајом, односно сађењем, сликовито дочарава **лагање и причање измишљотина**.

У француском разговорном фразему *promettre plus de beurre que de pain* (*обећавати више маслаца него хлеба) велика количина маслаца који прекрива хлеб метафорично упућује на **давање лажне наде** и на **давање обећања која не могу да се испуне**, док у италијанском разговорном фразему *dare un po' di burro* (*дати мало маслаца) којим се описује **подилажење и ласкање** маслац представља мазиво. Овај италијански фразем се у ширем смислу односи на **поткупљивање, давање мита**.

Давање лажних обећања исказано је италијанским фраземима *far tanti rampini e poca uva* (*правити толико лозовог лишћа, а мало грозђа), *tanto fumo e poco arrosto* (*толико дима, а мало печења) у којима је особа која пуно прича, а слабо остварује обећања сликовито приказана као разграната винова лоза која даје мало грозђа, односно као мала количина меса која приликом пржења прави пуно дима.²¹⁹

У српском делу корпуса проналазимо разговорни фразем *обећавати мед и млеко*** који је настао на основу фразема *мед и млеко теку*²²⁰. Овај фразем упућује на поступак особе која некоме **даје велика, али тешко остварљива обећања**.

Фраземом *дувати у исту тикву* сликовито се описује **понашање особе која се слаже и дели исто мишљење са неким због тога што му повлађује**. У овом фразему тиква упућује на дувачки инструмент – рог, а особа која дува у

²¹⁹ Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човеков карактер“ (в. погл. 8.2.1.1), као и у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ (в. погл. 8.2.5.6.).

²²⁰ В. погл. 8.2.5.2.

исту тикву са неким не чини то зато што заиста дели негово мишљење, него да би тиме нешто постигла.

У италијанском делу корпуса проналазимо фразем *rendere pan per focaccia*²²¹ (*вратити хлеб за погачу) којем смо придружили дескрипторе **узвратити некоме истом мером, осветити се**. Фразем није одувек упућивао на узвраћање истом или јачом мером на увреду и неправду, него се употребљавао у значењу ‘вратити исто онолико колико се добије’ (Quartu 2010).

Француски разговорни фраземи *se payer la poire de quelqu'un* (*платити себи крушку нечију), *se payer la pomme de quelqu'un* (*платити себи јабуку нечију), као и српски разговорни фразем *показати коме шипак*²²² упућују на **подсмевање и ругање**. Док се француски фраземи односе на некога ко од друге особе прави глупана, српски фразем се употребљава у значењу ‘пркосно одбити’, ‘показати коме да неће ништа добити’.

Разговорним француским фраземом *casser du sucre sur le dos de quelqu'un* (*ломити шећер на леђима нечијим) дочарано је понашање **особе која некога оговара**, то јест **говори лоше о некоме у његовом одсуству**.

У сва три језика **јавно негодовање против некога** метафорично је приказано као гађање некога (трулим) парадајзом у фраземима фр. *envoyer des tomates (pourries) à quelqu'un*, ит. *lanciare i pomodori*^{**}, срп. *гађати кога парадајзом*^{**}.

Стављање соли на рану изазива непријатан осећај пецкања, те се српским фраземом *ставити со на (живу) рану* сликовито описује **понашање особе која некога подсећа на неугодан догађај**, односно **повређује некога тиме што га подсећа на нешто што је болно**. С друге стране, стављање љутог рена под нечији нос изазива кијање, односно непријатне последице (исп. Мршевић-Радовић 1987: 101), те фразем *натрти коме рена под нос* упућује на **прекорвање некога**. У српском поткорпусу проналазимо и ироничан фразем *бити с ким, волети се као лук и очи*²²³ у којем непријатно сузење очију изазвано сецкањем црног лука метафорично дочарава **нетрпељивост и неслагање**.

²²¹ Француски еквивалент *rendre pain pour fouace* је застарео.

²²² Постоји и фразем *показати коме смокву* који има исто значење, али није фреквантан.

²²³ У истом значењу проналазимо фразем *волети (кога) као очи рена* који није фреквантан у савременом српском језику.

У сва три језика проналазимо фраземе који упућују на раскид односа, па тако разговорни француски фразем *laisser tomber quelqu'un comme une crêpe* (*оставити некога као палачинку) упућује на **особу која је некога напустила изненада и са лакоћом**, као што се преврће палачинка у тефлону, док је у италијанском фразему *dare le pere* (*дати крушке) **понашање особе која жели некога да отера од себе** или да **раскине љубавну везу са неким** метафорично приказано као давање крушака на крају оброка. У српском фразему *пуче тиква* који упућује на **раскид пријатељства** разбијена тиква сликовито дочарава раштркане делиће некадашњег пријатељства.

Примену физичке силе проналазимо у француском разговорном фразему (*r*)*entrer dans les choux* (*ући (вратити се) у купусе), као и у српском фразему *тући као вола, теле у купусу*. Премда француски и српски фраземи нису еквиваленти, оба фразема упућују на физички обрачун, те смо им придружили дескриптор **немилосрдно тући**. Поред тога, француским фраземом (*r*)*entrer dans les choux* од краја XX века може да се означава и вербални напад (исп. Amerlynck 2006: 56).

У фраземима фр. *mettre, réduire quelqu'un, adversaire en bouillie* (*ставити, претворити некога, противника у кашу) (фам.), ит. *ridurre qualcuno in poltiglia* (*претворити некога у кашу), срп. *претворити кога у кашу, гомилу каше* сликом каше дочаран је изглед особе коју је **неко изударео и поразео**.

У нашем корпусу проналазимо француски фразем *faire de quelqu'un de la chair à saucisse* (*направити од некога месо за кобасицу) и италијански еквивалент *fare salsiccia, salsicce di qualcuno* (*направити кобасицу, кобасице од некога), као и српске фраземе *направити паприкаш од некога, направити гулаш од некога***. Ови фраземи се употребљавају у значењу 'измлатити, претући кога'. У сва три језика **физичко насиље** је метафорично приказано као прављење јела од сецканог меса, с тим што је у француском и италијанском језику реч о кобасици, док у саставу српских фразема проналазимо мађарске специјалитете као што су паприкаш и гулаш.

Италијанском фразему *legare qualcuno come un salame* (*везати некога као саламу) који је мотивисан везивањем кобасице приликом прављења придружили смо дескриптор **спутати некога везивањем, онеспособити некога да се креће**.

Фраземима фр. *utiliser la carotte ou le bâton*, ит. *usare il bastone e la carota*, срп. *употребити шаргарену и батину*** сликовито се описује **понашање човека који другога подстиче на нешто наградом или применом казне.**

С друге стране, **кажњавање ограничавањем хране** проналазимо у француском фразему *mettre quelqu'un au pain sec et à l'eau* (*ставити кога на хлеб суви и на воду) и италијанском еквиваленту *mettere a pane e acqua* (*ставити на хлеб и воду) у којима кажњена особа не добија ништа да једе и пије осим хлеба и воде.

б) Фраземи који упућују на човеков добар однос према другим људима

Фраземима ове групе описују се поступци особа које желе неке да помогну и олакшају му потешкоће.

За разлику од врућег кромпира који човек предаје другој особи да би га се ослободио²²⁴, у фраземима фр. *tirer les marrons du feu*, ит. *cavar le castagne dal fuoco*, срп. *вадити кестење из ватре* извлачење врућег кестења метафорично упућује на **излагање неугодној или ризичној ситуацији због некога**. Иако фраземи три посматрана језика упућују на пожртвованост, занимљиво је да француски фразем данас има и значење 'извући личну корист из неке ситуације'.²²⁵

Стављање руке у тесто приликом припреме симболично означава лично заузимање за некога у француском разговорном фразему *mettre la main à la pâte* (*ставити руку у тесто) и италијанском еквиваленту *mettere la mano, le mani in pasta*²²⁶ (*ставити руку, руке у тесто) којима смо придружили дескрипторе **лично помоћи неке, заложити се за некога.**

Жеља да се неко поштеди свих потешкоћа и да му се олакшају посао и живот сликовито је дочарана као сипање каше у тањир у италијанском

²²⁴ В. фраземе фр. *refiler la patate chaude*** (*подметнути кромпир врућ), ит. *passare la patata bollente a qualcuno* (*проследити кромпир врућ некеме), срп. *пребацити коме врућ кромпир у руке*** (погл. 8.2.3.2.).

²²⁵ Француски фразем смо уврстили и у концептуално поље „Човек као активно биће“ (в. погл. 8.2.4.1.).

²²⁶ Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човек као активно биће“ (в. погл. 8.2.4.2.).

фразему *scodellare la pappa a qualcuno* (*сипати кашу коме). Овим фраземом се описује и **понашање човека који некога служи и поштује**.

У српском делу корпуса проналазимо фразем *postupати с ким као с јајетом* којим се метафорично описује **опрезно и пажљиво понашање према некоме**.

Француски фразем *mettre de l'huile dans les rouages* (*ставити уље у зупчанике), као и италијански фразем *gettare olio sulle onde* (*бацати уље на таласе) метафорично упућују на **човеков покушај да помири људе који су у сукобу и да ублажи затегнуте односе**.

Италијанским фраземом *essere pane e cacio* описују се особе **које се добро слажу**.

в) Фраземи који упућују на човеков однос према другим људима који није обавезно ни лош ни добар

Фраземима које смо уврстили у ову групу описују се човекови поступци и понашање према другим људима који нису искључиво коректни нити некоректни.

Поједини фраземи нашег корпуса упућују на нереалне жеље и захтеве, па тако у сва три језика проналазимо фраземе фр. *mettre un grain de sel sur la queue (d'un oiseau)* (*ставити зрно соли на реп (птице)), ит. *mettere il sale sulla coda* (*ставити соли на реп), срп. *ставити коме соли на реп* који упућују на **нешто што је немогуће учинити**, односно на **немогућност да се неко ухвати**.

Италијански фраземи *comprare il lardo dal gatto* (*купити сланину од мачка) и *volere cavare il sangue da una rapa* (*желети извадити крв из репе) употребљавају се да опишу **нереалан поступак особе која захтева нешто од некога ко му то никада неће дати**. Дакле, овим фраземима сликовито је дочарана човекова **жеља да добије, односно извуче немогуће од некога**.

Италијанским фраземом *far venire il latte alle ginocchia* (*довести млеко до колена) описује се **понашање особе која некоме досађује**.

Италијански разговорни фраземи *mangiare la torta in testa a qualcuno* (*јести колач (торту) на глави некоме), *mangiare la pappa in testa a qualcuno* (*јести кашу на глави некоме), као и српски фразем *јести коме ниту с главе*** фигуративно упућују на **некога ко је у нечему бољи и способнији од других**,

односно на **особу која својим особинама надмашује друге**. Овим фраземима се сликовито дочарава и особа високог раста.²²⁷

Француском фразему *retourner quelqu'un comme une crêpe* (*окренути кога као палачинку), који се користи у разговорном језику, придружили смо дескрипторе **убедити некога без имало муке да промени мишљење, навести некога веома лако да промени мишљење**. У овом фразему поступак особе која са лакоћом успева да учини да неко промени мишљење пореди се са поступком лаког превртања палачинака у тефлону.

У српском језику се за **некога ко паметује особи која се много боље разуме у нешто** употребљава фразем *бостанџији бостан продавати***.²²⁸

8.2.3.3. Закључак

У француској фразеологији на човека који нема важан статус у друштву упућују мекане намирнице попут маслаца и средине хлеба (нпр. *à la mie de pain, compter pour du beurre*), док се у италијанској и српској фразеологији човеков неважан статус у друштву најчешће описује фраземима из тематских група „Поврће“ и „Воће“ (нпр. *non valere un fico secco, не вредети ни шишљива боба*).

С друге стране, у сва три језика на утицајну особу упућују фраземи који у саставу имају намирнице богате масноћом (нпр. *être dans les huiles, la crema della società*).

Анализа корпуса је показала да има више фразема којима се описује човеков лош однос према другим људима (нпр. *glisser une peau de banane; fare salsiccia, salsicce di qualcuno; спремити, замесити коме колач*) у односу на фраземе који упућују на човеков добар однос према људима (нпр. *scodellare la rappa a qualcuno, поступати с ким као с јајетом*).

Појединим фраземима нашег корпуса описују се човекови поступци према другима који нису обавезно добри нити лоши, као што су захтевање немогућих ствари од некога, досађивање, паметовање итд. (нпр. *volere cavare il sangue da una gara, бостанџији бостан продавати*).

²²⁷ В. погл. 8.2.1.3.

²²⁸ Постоји и фразем *бостанџији краставце продавати* који није фреквентан.

8.2.4. Концептуално поље „Човек као активно биће“

У ово концептуално поље уврстили смо фраземе који се односе на човекове активности у вези са новцем, послом, као и фраземе којима се описује човеково учешће и понашање у различитим ситуацијама.

8.2.4.1. Фраземи који упућују на човекове активности у вези са новцем

Фраземима ове групе описују се човекове активности у вези са новцем у које могу, али не морају да буду укључени други људи.

а) Активности у вези са новцем у које су укључени други људи

У сва три језика постоје фраземи фр. *presser quelqu'un comme un citron*; *presser le citron*, ит. *spremere qualcuno come un limone*, срп. *исцедити кога као лимун* (фам.) којима се истиче **финансијско искоришћавање**. Српски разговорни фразем може да упућује и на особу која је из некога извукла сву физичку или психичку снагу.²²⁹ У француском делу корпуса проналазимо и фразем *presser l'orange et jeter l'écorce* (*притиснути (исцедити) наранџу и бацити кору) којим се такође истиче срамотан поступак особе која одбацује некога након што га је искористила.

На **финансијско искоришћавање** у сва три језика упућују фраземи фр. *manger le pain de quelqu'un* (*јести хлеб нечији), ит. *mangiare il pane a ufo* (*јести хлеб бесплатно), *mangiare il pane a tradimento* (*јести хлеб из потаје (издајнички)), срп. *јести туђ хлеб*²³⁰.

У разговорном фразему *faire ses choux gras* (*учинити купусе масним) додавање масти купусу да би био укуснији упућује на **корист до које се дошло на штету другог**, те за разлику од фразема *mettre du beurre dans les épinards* (фам.) (*стављати маслац у спанаћ)²³¹ који се односи на побољшавање финансијског стања сопственим трудом, овај фразем има негативно значење.

²²⁹ В. фразем *бити исцеђен као лимун* (погл. 8.2.2.1.).

²³⁰ Исто значење имају фраземи *јести хлеб с туђих руку*, *јести хлеб туђим зубима* који су застарели.

²³¹ В. стр. 171.

Понашање особе која узима неке основна средства за живот и оставља га без прихода дочарано је сликом отимања хлеба из нечијих уста у фраземима фр. *enlever, retirer, ôter le pain de la bouche de quelqu'un*, ит. *levare, togliere il pane di bocca a qualcuno*, срп. *отети, узети коме хлеб из уста*. У српском језику проналазимо и фразем *оставити кога без хлеба* којим се метафорично исказује да ће због нечијег поступка друга особа остати без основних средстава за живот.

С друге стране, фраземима фр. *s'enlever, se retirer, s'ôter le pain de la bouche pour quelqu'un* (*извући себи хлеб из уста за некога), ит. *levarsi, togliersi il pane di bocca per qualcuno* (*извући себи хлеб из уста за некога) указује се на **великодушан поступак особе која се одриче својих материјалних потреба ради добробити другог**.

Фраземи фр. *mettre le pain à la main à quelqu'un*, срп. *дати коме хлеб, комад хлеба у руке*²³² упућују на поступак човека који је **некога оспособио да буде новчано самосталан и да не зависи од других**. Андрић (2009: 246) наглашава да српски фразем пре свега упућује на то да смо некога ишколовали.

Фраземима фр. *assurer du pain à quelqu'un***, ит. *assicurare il pane a qualcuno***, срп. *осигурати коме хлеб, комад хлеба* истиче се **активност човека који неке обезбеђује основна средства за живот**.

Поделу зараде, односно пословног профита стеченог на непоштен начин проналазимо у позадини фразема фр. *partager le gâteau* (фам.), ит. *spartirsi, dividersi la torta*, срп. *поделити колач (са неким)***. Ови фраземи имају негативно значење, јер упућују на профит стечен непоштеним путем. Док се сликом поделе колача дочарава подела профита, у позадини српског фразема *делити с ким кору хлеба*²³³ којем смо придружили дескрипторе **делити основна средства за живот са неким, живети сложно са неким** проналазимо слику поделе хлеба што упућује на присност и заједништво.

Француским фраземом *couper la poire en deux* (*поделити крушку на два) указује се на **вољу да се начини компромис**, као и да се **нешто (најчешће неки профит и ризик) подели на једнаке делове**.

²³² У истом значењу проналазимо фразем *довести некога до хлеба* који није фреквентан у савременом српском језику.

²³³ Фраземи *јести с ким хлеб и со* и *јести с ким погачу* имају исто значење, али се ретко употребљавају у савременом српском језику.

б) Активности у вези са новцем у које нису обавезно укључени други људи

Поједини фраземи нашег корпуса упућују на човекове активности које су у вези са зарађивањем и приходима. У сва три језика проналазимо фраземе фр. *gagner son pain*, ит. *guadagnarsi il pane*, срп. *зарађивати, имати, јести свој хлеб, своје парче хлеба* у којима обезбеђивање хлеба метафорично упућује на **активност особе која зарађује за свој живот. Особа која живи од свог рада и новчано је самостална** описана је и српским фраземом *доћи до свог хлеба*, као и француским разговорним фраземима *gagner son bifteck* (*зарађивати свој бифтек), *gagner son bœuf* (*зарађивати своју говедину), *gagner son entrecôte* (*зарађивати своју розбратну).

Напоран самосталан рад дочаран је библијском сликом тешког физичког рада Адама и Еве након изгнанства из Раја у фраземима фр. *gagner son pain à la sueur de son front* (*зарађивати свој хлеб у зноју свог чела), ит. *guadagnarsi il pane con il sudore della fronte* (*зарађивати свој хлеб са знојем чела), срп. *зарађивати, јести свој хлеб у зноју лица свог* (Quartu 2010; Rey, Chantreau 2007: 670). У француском делу корпуса проналазимо и фразем *gagner sa croûte* (*зарађивати своју кору хлеба) којим се такође наглашава тежина самосталног рада. С друге стране, српски фразем *јести хлеба без мотике* преноси идеју **лаког стицања зараде**.

Француском разговорном фразему *mettre du beurre dans les épinards* (*стављати маслац у спанаћ) придружили смо дескрипторе **побољшати услове за живот, више зарађивати**.

Жеља човека да побољша услове за живот може да га подстакне на одлазак у туђину, па тако у српском језику проналазимо фраземе *ићи за хлебом, за комадом хлеба; трбухом за крухом* којима смо придружили дескриптор **одлазак за зарадом у потрази за бољим животом**.

У нашем корпусу проналазимо фраземе који се односе на човекове ризичне и необазриве поступке, па се тако француским фраземом *mettre tous ses œufs dans le même panier* (*ставити сва своја јаја у исту корпу) описује **поступак особе која све приходе улаже у један посао чиме ризикује да све одједном изгуби**, док фраземи фр. *manger son blé en herbe* (*јести своје незрело жито), ит. *mangiare il grano in erba* (*јести незрело жито) упућују на **особу која је унапред**

потрошила приходе који су метафорично приказани као незрело жито. Ови фраземи могу да се употребљавају и у значењу ‘унапред уживати у ишчекиваном задовољству’.

Слика **грамзивог човека који се лишио великог будућег прихода због мањег тренутног профита и задовољства** дочарана је фраземима фр. *tuer la poule aux œufs d’or*, ит. *uccidere la gallina dalle uova d’oro*, срп. *убити коку која носи златна јаја***.

Поједини фраземи нашег корпуса односе се на **извлачење користи из неке ситуације**, па је тако у француском разговорном фразему *avoir part au gâteau* (*avoir sa part du gâteau*) (*имати део у торти (имати свој део торте)) и српском еквиваленту *узети (свој) део колача*** корист приказана као укусан колач. У српском делу корпуса проналазимо и разговорни фразем *добити већи колач, део колача* којим се сликовито описује **добивање највећег дела користи**, односно **добивање највећег и најбољег дела нечега**, као и фразем *хтети, тражити (свој) део колача*** који упућује **на особу која захтева свој удео у нечему**.

Извлачење користи из неке ситуације је у француској фразеологији приказано и фраземом *faire son miel (de quelque chose)* (*правити свој мед (од нечега)), у чијој позадини је слика пчела које праве мед. Фразем не упућује само на новчану, него и на умну корист.

Дескриптором **извући највећу корист** прецизније се описује разговорни француски фразем *faire son beurre de quelque chose* (*направити свој маслац од нечега), као и српски фразем *покупити, побрати кајмак*. Као компоненте ових фразема проналазимо масну храну попут маслаца који због богатства укуса и високе калоричности метафорично упућује на новац. С друге стране, најбољи део нечега се у српском фразему поистовећује са најгушћим и најмаснијим слојем млека.

Фразем *tirer les marrons du feu* (*извлачити кестење из ватре)²³⁴ у савременом француском језику може да означава **извлачење личне користи из неке ситуације**.

У нашем корпусу проналазимо још један француски фразем који упућује на корист – *chercher des poils sur un œuf* (*тражити длаке на јајету). У

²³⁴ В. погл. 8.2.3.2.

овом фразему узалудан покушај да се извуче и најмања корист из нечега, односно покушај да се пронађе нешто што се не може пронаћи, сликовито је описан као потрага за длакама на глаткој површини јајета.

8.2.4.2. Фраземи који се односе на човеков посао и начин рада

Француски фразем *manger son pain blanc le premier* (*јести свој хлеб бели први) упућује на **човека који почиње од најпријатнијег дела неког посла** метафорично дочараног као бели хлеб. С друге стране, слика пекара који дуго меси хлеб на дасци дочарава **човека који има пуно посла** у фразему *avoir du pain sur la planche* (*имати хлеба на дасци).

Француском разговорном фразему *mettre la main à la pâte* (*ставити руку у тесто) и италијанском еквиваленту *mettere la mano, le mani in pasta* (*ставити руку, руке у тесто) придружили смо дескрипторе **прионуту на посао, лично се заложити за неки посао, упустити се у неки подухват**.²³⁵

У нашем корпусу проналазимо фраземе који се односе на човекову уплетеност у негативне радње и учешће у лошим или неугодним ситуацијама, па тако за разлику од претходних фразема у којима стављање руке у тесто упућује на упуштање у неки посао, италијански фразем *avere le mani in pasta* упућује на **особу која је уплетена у неку непоштену радњу**. Овај фразем се употребљава и у значењу ‘разумети се у нешто’, ‘бити искусан у неком послу’.

У српском језику се за **некога ко ради нешто кришом** каже да *ради испод жита*, односно на месту где нико не може да види шта ради нити да пронађе важне ствари које се тамо крију.

Фраземима *садити с ким тикве*; *садити с ђаволом тикве* исказује се **удруживање са лошом особом**, док се разговорним фраземом *имати пут(е)ра, масла на глави*²³⁶ сликовито описује **особа која има нечисту савест, јер је умешана у нешто лоше**.

Фразем *то је нечије масло* има негативно значење и упућује на **нечију смицалицу и подвалу**.

С друге стране, фраземом *ни лук јео ни лук мирисао* истиче се да **неко није умешан у неку радњу**, односно да **није крив за нешто**.

²³⁵ В. погл. 8.2.3.2.

²³⁶ Француски фразем *avoir du beurre sur la tête* је жаргонизам.

Упуштање у тежак посао сликовито је дочарано фраземом *загрести у тврдо орах*, док се **упуштање у непријатан посао** описује фраземом *загрести у киселу јабуку*.

Француским фраземом *aller planter ses choux* (*ићи засадити своје купусе) и италијанским еквивалентом *andare a piantar cavoli* (*ићи засадити купусе) метафорично се описује **повлачење из активног, јавног живота у миран сеоски живот**, односно **одлазак у пензију**.

8.2.4.3. Фраземи који упућују на човеково учешће у различитим ситуацијама

Човек је проактивно биће које се због властитих поступака може наћи у разним ситуацијама, попут невоља и неприлика.

У фразему *tagliare il fico per cogliere i fichi* (*посећи стабло смокве да би се убрале смокве) **особа која предузима претеране мере да би дошла до циља** сликовито је приказана као неко ко сече стабло смокве да би убрао неколико плодова чиме **прави више штете него користи**.

Два француска фразема са компонентом *choux* ('купус') упућују на **неуспех и губитак**. Фраземом *être dans les choux* (*бити у купусима) истиче се да је неко претрпео губитак због којег је у неприлици, док фразем *faire chou blanc* (*правити купус бели) упућује на **претрпљени пораз**.

Човек може да буде несмотрен и да без намере упропасти нешто. Тако случајно разбијање јаја од којих се направила кајгана (омлет) у француском разговорном фразему *faire une omelette* (*правити кајгану (омлет)) и италијанском еквиваленту *fare una frittata* (*правити кајгану (омлет)) сликовито дочарава **поступак особе која је случајно погрешила и тиме упропастила нешто и направила невољу**. Ови фраземи могу да се употребљавају и у значењу 'разбити ломљив предмет'.

На **несмотрену грешку** у француском језику упућују и разговорни фраземи *faire une brioche* (*направити бриош), *partir en brioche* (*поћи у бриош) и *faire une boulette* (*направити ћуфту), док исту идеју у италијанском језику преноси фразем *scivolare su una buccia di banana*.

Особа која се налази у неприлици због неке грешке описана је српским фраземима *наћи се у небраном грожђу* и *обрати зелен бостан*, док је у

италијанском фразему *mettersi, trovarsi nei pasticci* (*ставити се, наћи се у паштетама од теста) неприлика сликовито дочарана као паштета од теста.

С друге стране, **успешно подмиривање различитих потреба и задовољавање противречних интереса** метафорично је исказано фраземима фр. *ménager la chèvre et le chou*, ит. *salvare capra e cavoli*, срп. *спасти и купус и козе*.

Човек може да буде и реактивно биће и да се нађе у неким ситуацијама које не зависе искључиво од његових поступака. Конзумирање белог хлеба у француском разговорном фразему *manger son pain blanc* (*јести свој хлеб бели) упућује на **(привремено) добру животну и финансијску ситуацију човека којем добро иде у животу**, док је у разговорном фразему *manger son pain noir* (*јести свој хлеб црни) **човек који пролази кроз тежак период и налази се у (привремено) лошој животној и финансијској ситуацији** сликовито дочаран као неко ко се храни црним хлебом.

Српски фразем *бити на белом хлебу* се у XIX веку употребљавао у значењу 'очекивати извршење смртне казне након изрицања пресуде', а данас метафорично упућује на **ишчекивање пресудног догађаја**, односно на **особу која са неизвесношћу очекује исход нечега**.

У српском поткорпусу проналазимо разговорни фразем *добити шипак* који упућује на **особу која је изиграна**. Наиме, шипак због свог облика подсећа на облик који шака поприма када се палац стави између кажипрста и средњег прста, а овим гестом се некоме показује да неће добити ништа.

У италијанском делу корпуса проналазимо фразем *mangiar l'aglio* (*појести бели лук) који означава **нерадо прихватање неугодне ситуације**. У овом фразему бели лук метафорично дочарава непријатност са којом човек мора да се суочи. С друге стране, у фразему *consolarsi con l'aglietto* (*утешити се белим луком у клици) којим се исказује **прихватање неког пораза или штете** бели лук упућује на једину храну која је остала након пропадања усева због временских непогода.

8.2.4.4. Фраземи којима се описује човеково понашање и реакције у различитим ситуацијама

Појединим фраземима се описују човекови обазриви поступци, па је тако ходом по јајима у фраземима фр. *marcher (comme) sur des œufs*, ит. *camminare sulle uova*, срп. *ићи, ходати као по јајима*²³⁷ метафорично описано **обазриво понашање у деликатним ситуацијама и околностима.**

Италијански фразем *salvare la pancia per i fichi* (*чувати трбух за смокве) означава **поступак особе која не прихвата нешто одмах, него се чува за боље ствари које следе** као што се једе умерено на почетку оброка да би се оставило места у стомаку за слатко воће које се једе на крају оброка. Фразем се у ширем смислу употребљава у значењу ‘држати се подаље од невоља’, ‘не излагати се опасностима’.

Пажљиво надгледање млека да не искипи из лонца налази се у позадини француског фразема *avoir du lait sur le feu* (*имати млека на ватри) којим је сликовито дочарано **пажљиво надгледање неког посла или ситуације.**

С друге стране, у италијанском фразему *mettere molta carne al fuoco* (*ставити пуно меса на ватру) **поступак особе која ради више ствари истовремено, односно особе која жели да уради више него што може** описано је пржењем превелике количине меса у исто време.

Особа која **жури** описана је француским разговорним фраземом *faire vinaigre* (*правити сирће).

Разговорни француски фразем *se demander, ne pas savoir si c'est du lard ou du cochon* (*питати се, не знати да ли је то сланина или свиња) упућује на **особу која се двоуми, јер није сигурна шта да мисли о некоме или нечему.** У овом фразему недоумица је сликовито приказана као ситуација у којој човек због сличности између свињетине и сланине не може да схвати о којој се од њих ради (Rey, Chantreau 2007: 537).

Библијским фраземима фр. *séparer le bon grain de l'ivraie*, ит. *dividere il grano dalla zizzania*, срп. *одвајати кукољ од жита, пшенице*²³⁸ метафорично се описује **особа која у некој ситуацији мора да одвоји лоше и штетне ствари од добрих.**

²³⁷ Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човекове особине“ (в. погл. 8.2.1.3.).

²³⁸ Фразем *одвајати кукољ од доброг зрна* није фреквентан.

За особу која у некој ситуацији околиша и не усуђује се да се приближи некоме или нечему у српском језику се употребљавају фраземи *мотати се као мачак око вруће каше*; *обилазити као мачак око кобасице*; *обилазити као мачак око сланине*.

Италијанским фраземом *avere gli occhi foderati di prosciutto* (*имати очи прекривене шунком) шаљиво се описује **особа која у одређеној ситуацији не види оно што је очигледно**, јер има шунку преко очију.

Фраземи фр. *jeter, mettre, verser de l'huile sur le feu*, ит. *gettare olio sul fuoco*, срп. *бацати, доливати уље на ватру* упућују на **особу која погоршава и отежава већ напету ситуацију**. Поред тога, овим фраземима се описује **поступак особе која подстиче свађу и сукоб**.

Понашање особе која се неумесно уплиће у неки разговор или посао и меша се у нешто што је се не тиче дочарано је француским разговорним фраземом *mettre, ajouter son grain de sel (dans une conversation)* (*ставити, додати своје зрно соли (у разговор)). С друге стране, италијански фраземи *non metterci né sale né pepe* (*не стављати ту (у то) ни соли ни бибера), *non metterci né sale né olio* (*не стављати ту (у то) ни соли ни уља), *non metterci né sale né aceto* (*не стављати ту (у то) ни соли ни сирћета) упућују на **особу која не жели да се меша у нешто**, односно на **поступак особе која све исприча онако како јесте и ништа не мења**. Ови фраземи су мотивисани припремом јела, а со симболично упућује на духовитост и мудрост.

Разговорни италијански фразем *rivoltare una frittata* (*поново окренути кајгану (омлет)) такође је мотивисан припремом јела. Поступак превртања кајгане (омлета) у тигању метафорично описује **поступак особе која мења исказ** и представља ствари другачијим него што их је раније приказала.

У нашем корпусу проналазимо фраземе којима се описује понашање човека који се у неким ситуацијама приказује другачијим него што заправо јесте, па је тако слadak укус смокве мотивисао позадинску слику италијанског фразема *fare i fichi* (*правити смокве) (Quartu 2010) којим се описује **извештачено, сладуњаво понашање особе која се прави да не жели нешто што јој се свиђа**.

Особа која се прави незаинтересована за нешто зато што јој је недоступно, те то и **омаловажава**, приказана је италијанским фраземом *fare come la volpe con l'uva* (*чинити као лисица са грожђем).

У српском језику проналазимо фразем *неће мачка кобасице* којим се такође описује понашање особе која се у некој ситуацији **прави незаинтересована за некога или за нешто**.

Италијански фразем *strofinarsi gli occhi con la cipolla* (*трљати очи црним луком) описује **понашање особе која се прави да је тужна**. У овом фразему лажне сузе изазване су стављањем црног лука на очи.

Појединим фраземима може да се описује необично понашање човека, па тако разговорни француски фразем *faire l'œuf* (*правити јаје) упућује на **особу која се понаша блесаво и изиграва будалу**, док се српским фраземом *смејати се као луд на брашно* описује **понашање особе која се смеје без разлога**.

8.2.4.5. Закључак

Анализом корпуса установили смо да највише фразема три језика које смо уврстили у ово концептуално поље упућује на човекове активности које се односе на новац, односно на посао и стицање зараде (нпр. *gagner son pain; mettere la mano, le mani in pasta; ићи за хлебом, за комадом хлеба*), као и да највећи број тих фразема припада тематској групи „Житарице, производи и јела од житарица“.

Поред тога, можемо да запазимо да се фраземи овог концептуалног поља најчешће односе на непоштене радње, непријатне послове, извлачење користи итд. (нпр. *partager le gâteau, faire ses choux gras, радити испод жита, загристи у киселу јабуку*).

Поједини фраземи упућују на учешће и понашање у различитим ситуацијама, при чему се највише фразема односи на учешће у непријатним ситуацијама и неприликама (нпр. *mettersi, trovarsi nei pasticci; наћи се у небраном грожђу*), као и на поступке човека који се прави другачијим него што јесте (нпр. *fare come la volpe con l'uva, неће мачка кобасице*).

Фраземи којима се описују активности у које су укључени други људи могу да упућују на узимање нечијег новца (нпр. *presser l'orange et jeter l'écorce; mangiare il pane a tradimento; отети, узети коме хлеб из уста*), али и на одрицање од својих потреба ради добробити друге особе (нпр. *s'enlever, se*

retirer, s'ôter le pain de la bouche pour quelqu'un), као и на поделу зараде (нпр. *couper la poire en deux; spartirsi, dividersi la torta*).

8.2.5. Концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“

У ово концептуално поље уврстили смо фраземе којима се квалификују различите појаве и појмови, догађаји, ситуације и поступци, као и фраземе којима се описује човеков поглед на време и простор. Фраземи које смо уврстили у ово концептуално поље настали су из потребе да се апстрактнији појмови и појаве из човековог окружења и свакодневног живота, попут времена, простора, новца итд. конкретизују путем познатијег и чулно сазнатљивог појма, односно хране.

8.2.5.1. Фраземи којима се квалификује вредност предмета и поступака²³⁹

Фраземи нашег корпуса могу да упућују на безвредност предмета и на бескорисност поступака, па тако у француској фразеологији на **безвредну и небитну ствар** упућују разговорни фраземи *à la noix* (*као орах) и *à la mie de pain* (*у средину хлеба). Док у првом фразему орах означава ствар мале вредности, у фразему *à la mie de pain* (*у средину хлеба (као средина хлеба)) на одсуство вредности упућује мекана средина хлеба.

Исти концепт у италијанском језику исказују фраземи *valere un aglio, mazzo d'agli* (*вредети један бели лук, свежањ белог лука); *valere una rapa* (*вредети једну репу); *non valere, non contare un cavolo* (*не вредети, не рачунати један купус); *non valere un fico secco* (*не вредети једну смокву суву) у којима на **безвредну ствар** указује поврће и воће мале тржишне вредности попут лука, репе, купуса и суве смокве која је у средњем веку сматрана безвредном храном коју су јели сиромашни људи.²⁴⁰

У српском језику се за нешто што је **безвредно** и **безначајно** каже да *не вреди ни шиљива боба* или да је *лук и вода*. Док је први фразем мотивисан

²³⁹ Под поступцима подразумевамо 'начин на који се нешто обавља', 'радни процес' (В. РМС (знач. 1)).

²⁴⁰ В. погл. 8.2.3.1.

малом тржишном вредношћу боба, у позадини фразема *лук и вода* проналазимо почетак припреме великог броја куваних јела. Уколико би се кување завршило на том почетном кораку, јело не би било спремно, те би сам тај чин био безвредан (Hrnjak 2007: 206).

Француски разговорни фразем *c'est de la bouillie pour les chats* (*то је каша за мачке) упућује на **бескорисну ствар** попут бесмислене припреме меканог јела као што је каша за животиње које имају јаке зубе. Овај фразем може да упућује и на **лоше урађен посао** и на **неразумљив текст**.

Мекоћа маслаца у француском фразему *compter pour du beurre* (*рачунати за маслац) упућује на **ствар** и **поступак** који су **небитни** и **занемарљиви**.²⁴¹

У разговорном француском језику проналазимо фразем *pour des prunes* (*за шљиве) којим се такође описује **бескористан поступак, узалудан посао**. Међутим, фразем се често употребљава у негацији, те упућује на поступак који није узалудан (в. ДАС). На **узалудан поступак** у српском језику упућује фразем *за бабино брашно*, док се фраземом *за чије бабе брашно* описује **безразложан поступак**.

Дескриптором **поступак од којег има више штете него користи** прецизније се описује српски разговорни фразем *скупља пита него тензија*.

С друге стране, дескриптор **ствар од које нема ни штете ни користи** придружили смо разговорном француском фразему *ça ne mange pas de pain* (*то не једе хлеб).²⁴²

У фразеологији три посматрана језика проналазимо примере у којима храна метафорично упућује на новац, па је тако у француском фразему *pour une bouchée, morceau de pain* (*за залогај, комад хлеба) и италијанском еквиваленту *per un tozzo di pane* (*за комад хлеба), којима смо придружили дескриптор **дати нешто вредно за мало пара**, мала количина новца сликовито дочарана као мала количина хлеба. Фраземи се најчешће употребљавају када је реч о нужди, те се нека вредна ствар даје за ситне паре (Quartu 2010). Исти концепт се у српском језику исказује малом количином сочива и његовом малом тржишном

²⁴¹ В. погл. 8.2.3.1.

²⁴² Српски фразем *хлеба не тражи* је застарео.

вредношћу у фразему (*дати*) за чинију сочива.²⁴³ Француским фраземом *rouir des haricots* (*за пасуљ) наглашава се да се нешто **ради за мало пара, бадава**.

С друге стране, проналазимо фраземе који упућују на велику количину новца, па се тако у српском језику за **неочекивано велик трошак**, односно за нешто за шта се дало **пуно новца** каже да *је коштало као светог Петра кајгана*, док је **изобиље** сликовито дочарано фраземом *мед и млеко теку*.

8.2.5.2. Фраземи којима се квалификују ситуације, периоди и догађаји

Појединим фраземима нашег корпуса описују се пријатне ситуације и догађаји. У фраземима фр. *lune de miel* (*месец од меда), ит. *luna di miele* (*месец од меда), срп. *медени месец*, који се односе на **први брачни месец** и на **брачно путовање**, мед представља симбол среће и задовољства. Будући да се очекује да почетак брака буде испуњен срећом и љубављу, фраземи метафорично упућују на **леп и пријатан почетак неког периода**. Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 559, 560) наглашавају да се у француском језику фразем често употребљава иронично.

У италијанском језику **срећна, лепа ситуација** дочарана је фраземом *essere tutto miele* (*бити сав мед) који се најчешће употребљава да опише љубавну везу у којој нема проблема и потешкоћа.²⁴⁴

Компонента *zucchero* у италијанском фразему *essere uno zucchero* (*бити шећер) метафорично упућује на **једноставну и лаку ситуацију**, односно на **период без проблема и потешкоћа**.²⁴⁵

У разговорном српском језику се за **идеалну ситуацију**, односно за **период без проблема** каже да је *мед и млеко***. Овим фраземом који је настао на основу фразема *мед и млеко теку* (Нгнјак 2007: 203) сликовито се дочарава ситуација у љубави, а употребљавају га и политичари када описују стање у држави. Међутим, фразем се често употребљава у негацији и упућује на могуће проблеме.

²⁴³ Постоји и фразем *продавати нешто за боб и грашак* који није фреквентан.

²⁴⁴ В. погл. 8.2.1.1.

²⁴⁵ В. погл. 8.2.1.1.

У италијанском разговорном фразему *arrivare, cadere come il cacio sui maccheroni (a qualcuno)* (*доћи, пасти као сир на макароне (коме)) сир на тестенини метафорично упућује на **повољну ситуацију и изненадну срећу**. У српском језику исто значење има фразем *пала му је секира у мед* у којем је неочекивани добитак сликовито приказан у виду меда у који се забола секира приликом сече стабла за огрев.

Повољна прилика је метафорично представљена као крушка зрела за брање у француском фразему *la poire est mûre* (*крушка је зрела), односно као зрело воће које треба убрати у италијанском фразему *cogliere il frutto quando è maturo* (*убрати воће кад је зрело).

Пријатна атмосфера између два догађаја, опуштен разговор, доколица сликовито су описани разговорним француским фраземом *entre la poire et le fromage* (*између крушке и сира).

У француском фразему *la cerise sur le gâteau* (*трешња на торти) и италијанском еквиваленту *la ciliegina sulla torta*** (*трешњица на торти) **врхунац лепих догађаја** метафорично је приказан као завршни чин спремања торте стављањем трешње на њен врх. У српском језику у истом значењу проналазимо разговорне фраземе *трешњица на торти***, *јагода на шлагу***, као и фразем *шлаг на торти*** који је најфреквентнији.

8.2.5.3. Фраземи којима се квалификују различити поступци и послови

У разговорном француском фразему *aux petits oignons* (*са црним луком) опрезно динстање младог црног лука сликовито дочарава **пажљиву припрему неког посла или плана**. Овај фразем може да упућује и на нешто што је **савршено**.

Италијанским разговорним фраземом *andare a fagiolo* (*ићи у пасуљ) описује се нешто **што нам се свиђа, што нам је по вољи**, као и нешто што се **одвија добро, савршено**.

Фраземима који садрже кулинарску компоненту могу да се описују лаки поступци и једноставне ствари, ситнице. На лаке поступке упућују фраземи који у саставу имају проста јела лака за припрему, као што су купус или пасуљ, па тако у француском поткорпусу проналазимо фразем *bête comme chou* (*глуп као

купус) који се крајем XIX века односио на особе и употребљавао у значењу ‘веома глуп’, док данас упућује на **лак посао**, односно на **нешто што је лако урадити или разумети** (Rey, Chantreau 2007: 195). У српском језику се исти концепт исказује фраземом *просто као пасуљ*. Поред тога, за нешто што је **једноставно** у српском језику може да се каже *да је боранија***.²⁴⁶

Посластице у француској фразеологији могу метафорично да упућују на нешто што је лако и пријатно (Rey, Chantreau 2007: 638, 856), па се тако **лак поступак**, односно **нешто што је једноставно** описује разговорним фраземом *c’est du gâteau* (*то је торта).²⁴⁷

Уље метафорично означава нешто што је благо и мирно, јер споро тече. Поред тога, уље смирује узбуркану воду, те се у италијанском језику употребљава фразем *liscio come l’olio* (*глатко као уље) којим се описује нешто што је мирно, најчешће море. Овај италијански фразем метафорично упућује на **радњу или посао који се одвија глатко и не наилази на потешкоће**.²⁴⁸

У француском поткорпусу проналазимо разговорни фразем *baigner dans l’huile*²⁴⁹ (*купати у уљу) који упућује на **радњу која се одвија веома добро, без проблема**, док у српском језику на **лакоћу са којом се нешто обавља или одвија** метафорично упућује фразем *ићи као по лоју*.

Италијанским фраземом *è facile come bere un uovo* (*лако је као попити јаје) сликовито се дочарава **лакоћа са којом се обавља неки посао или задатак**.

У корпусу сва три језика проналазимо фраземе фр. *comme dans du beurre*, ит. *come (una lama) nel burro***²⁴⁹, срп. *као (нож) кроз путер*** којима се наглашавају **лакоћа и једноставност са којом се (дословно и фигуративно) пролази кроз нешто**.

Лаку продају неког производа проналазимо у француском фразему (*se vendre) comme des petits pains* (фам.) (*(продавати се) као земичке), италијанском (*vendere) come il pane* (*(продавати) као хлеб), као и у српском

²⁴⁶ В. погл. 8.2.3.1.

²⁴⁷ Жаргонизам *c’est de la tarte* (*то је колач) има исто значење као наведени фразем, али се чешће употребљава у негацији *ce n’est pas /c’est pas de la tarte* (*то није колач; ‘то је тешко и напорно’).

²⁴⁸ Српски фразем *мирно као уље* употребљава се искључиво у поетичном језику и упућује на мирну површину мора или језера.

²⁴⁹ Фразем се често употребљава са заменицом *tout* (‘све’), а постоје и новије варијанте – *baigner dans le beurre, baigner dans la margarine* у којима уместо компоненте *уље* проналазимо *путер*, односно *маргарин*.

фразему (*ићи, продавати се*) као (*х*)алва (фам.). Према наведени фраземи имају исто значење, не ради се о лексичким еквивалентима будући да садрже различите кулинарске термине, па се тако нешто што је лако продати у француском језику пореди са земичкама, у италијанском језику са хлебом, док на лаку продају у српском језику упућује слаткиш који је био популаран за време османске владавине у Србији.

У српском поткорпусу проналазимо фраземе у којима хлеб метафорично дочарава приходе, па се тако **посао и активност који не захтевају пуно труда**, односно **лако стечена зарада** исказује фраземима *лези (х)лебу да те једем; лак хлеб***. С друге стране, на **тешко стечену зараду и тешке послове** упућују фраземи (*то је*) *горак хлеб; хлеб са седам кора***.

Фраземима фр. *l'œuf de (Christophe) Colomb*, ит. *l'uovo di Colombo*, срп. *Колумбово јаје* означава се **проблем који делује компликовано, а који заправо има лако решење**. Ови фраземи упућују и на **изненадно откриће**.

8.2.5.4. Фраземи којима се описује човеков поглед на време

Француским фраземом *dans l'œuf* (*у јајету) описује се **почетна фаза и развој неке ситуације**. У овом фразему јаје из којег се рађа живот метафорично представља почетак свега.

С друге стране, на **крај** упућује фразем *la fin des haricots* (*крај пасуља) који се најчешће употребљава иронично, као и фразем *les carottes sont cuites* (*шаргарепе су скуване) којим се истиче да више нема наде, јер је све изгубљено. Разговорним италијанским фраземом *capitare a fagiolo* (*догодити се (наћи се) у пасуљу) истиче се да се **нешто догодило у правом тренутку**, односно баш када је било потребно.

8.2.5.5. Фраземи којима се описује човеков поглед на простор и количину

Фраземима фр. *pousser, venir comme un champignon, des champignons* (фам.), ит. *crescere, venir su come i funghi* (фам.), срп. *ницати као печурке после кише* придружили смо дескриптор **појавити се нагло и ширити се у великом броју**. Реј и Шантро (Rey, Chantreau 2007: 159) истичу да се француски фразем

првобитно односио на особе које се брзо обогате и стекну моћ. Међутим, данас се у сва три језика овим фраземима најчешће метафорично описује брза изградња неког града.²⁵⁰

Италијански фразем *estendersi a macchia d'olio* (*проширити се као мрља уља) упућује на **нешто што се нагло и незадрживо шири** као мрља уља на површини воде. Као и претходно наведеним фраземима, овим фраземом метафорично се описује брзо ширење неког града (в. VT).

У српској фразеологији на **велику количину и изобиље** упућују фраземи (*имати чега*) као *лудих гљива*; (*имати чега*) као (*гњилих*) *крушака*, док на **место препуно људи** метафорично упућује шипак пун коштица у фразему *бити пун као шипак*. С друге стране, у француском разговорном фразему *être plein comme un œuf* (*бити пун као јаје) и италијанском еквиваленту *essere pieno come un uovo* (*бити пун као јаје) препуно место је сликовито дочарано као јаје које је скоро у потпуности испуњено течношћу. Међутим, за разлику од српског фразема *бити пун као шипак* који упућује искључиво на место, француски и италијански фраземи упућују и на стање особе која је сита и напојена.²⁵¹

Разговорним француским фраземом *en rang d'oignons* (*у низу лука) описују се **предмети (ређе људи) који су поређани у један ред** као што се ређа и поравнава лук приликом сађења.

8.2.5.6. Фраземи којима се квалификују различите појаве и појмови

У ову групу уврстили смо фраземе којима се описују разни појмови, попут сукоба, идеја, шала, планова итд.

Поједини фраземи нашег корпуса упућују на нешто што је човеку недоступно, односно на нешто што је неостварљиво, па се тако фраземима фр. *fruit défendu*, ит. *frutto proibito*, срп. *забрањено воће* описује **недозвољен предмет жеље**. У овим фраземима се под воћем подразумева јабука због које су Адам и Ева протерани из раја, те у три језика проналазимо и фраземе фр. *pomme*

²⁵⁰ Под утицајем енглеског термина *mushroom city* у француском и италијанском језику се новонастали град који се брзо развија назива фр. *ville-champignon* (*град-печурка), ит. *città-fungo* (*град-печурка) (в. CNTRL, VT).

²⁵¹ В. погл. 8.2.2.1.

défendue, ит. *pomo vietato****, срп. *забрањена јабука*** који се употребљавају ређе у односу на фраземе који садрже хипероним *воће*.

Недоступна ствар чија се вредност омаловажава исказује се фраземима фр. *raisins trop verts* (*грожђе сувише зелено), ит. *uva acerba* (*грожђе горко (незрело)), срп. *кисело грожђе*. Ови фраземи су пореклом из Езопове басне „Лисица и грожђе“ коју су обрадили разни писци (Лафонтен, Федро, Крилов, Обрадовић), те је могуће да је због тога Французима грожђе зелено, Италијанима опорно, а Србима кисело.

У српском фразему *кад на врби роди грожђе* **неостварљивост** је исказана рађањем воћа на неплодном дрвету као што је врба.

У српском поткорпусу проналазимо фраземе *нема (за кога) ту (х)леба; од тог брашна неће бити погаче*²⁵² који упућују на **ствар без будућности**, односно на **неостварљивост и ситуацију без перспективе**. Док у првом фразему на изостанак успеха упућује немогућност да се обезбеди намирница неопходна за живот, фразем *од тог брашна неће бити погаче* мотивисан је искуством да се од брашна лошег квалитета не може умесити квалитетна погача.

Појединим фраземима описују се сукоби и свађе, те у три посматрана језика проналазимо фраземе фр. *pomme de discorde*, ит. *pomo della discordia*, срп. *јабука раздора* који означавају **предмет сукоба**.

Слику укисељеног вина проналазимо у позадини разговорног француског фразема *tourner au vinaigre* (*окренути (променити) у сирће) који упућује на **нешто што ће се лоше завршити**, односно на **нешто што ће се окренути на зло, покварити се или довести до свађе**.

С друге стране, уље које се ставља у лампу да би се пламен разбуктао у италијанском фразему *esser come l'olio per il lume* (*бити као уље за лампу) метафорично упућује на **нешто што може да помогне и да поправи ситуацију**.

Италијански фраземи *spirito di patata* (*духовитост кромпирова), *spirito di rapa* (*духовитост репина) упућују на неквалитетан алкохол који се добија из овог поврћа, а метафорично означавају **глуп виц, глупу шалу** (Quartu 2010).

Недостатак соли која представља важан зачин у исхрани и симбол здравог разума и мудрости сликовито дочарава **нешто (најчешће разговор или**

²⁵² Фразем *од тог жита нема брашна* није фреквентан.

књигу) што је досадно, просечно и обично у разговорном италијанском фразему *essere senza sale* (*бити без соли).²⁵³

У француском фразему *n'être ni chair ni poisson* (*не бити ни месо ни риба) и италијанском еквиваленту *non essere né carne né pesce* (*не бити ни месо ни риба)²⁵⁴ нешто (нпр. одлука) што нема дефинисане особине представљено је као нешто што није ни месо ни риба.

У италијанском фразему *non esser farina del proprio sacco* (*не бити брашно из властите вреће) брашно које припада неком другом метафорично упућује на туђу идеју, односно на дело које је неко други смислио. Овај фразем често употребљавају професори да опишу задатак који је неко преписао (Pittàno 2008: 204).

Неприкладне ствари, ствари које немају везе једна с другом проналазимо у италијанском разговорном фразему *entrarci come i cavoli a merenda* (*има везе као купуси са ужином (улази у то као купуси у ужину)), као и у српском фразему *иде као пасуљ на Божић*. Док у италијанском језику на неприкладност упућује купус који се не једе за ужину, у позадини српског фразема проналазимо просто јело којем није место на Божићној трпези.

У поткорпусу италијанског језика проналазимо фразем *cavoli riscaldati* (*cavolo riscaldato*)²⁵⁵ (*подгрејани купус(и)) у којем слика подгрејаног купуса сликовито дочарава **стару, познату ствар која жели да се прикаже као нова**. Овим фраземом најчешће се дочарава обновљено пријатељство или љубавна веза.

Италијанским фраземом *chiaro come l'olio* (*јасно као уље) метафорично се описује **нешто што је очигледно**, јер је бистро као маслиново уље (в. VT). С друге стране, **нешто што се не може сакрити**, јер ће увек изаћи на видело као што уље исплива на површину воде дочарано је фраземом *tornare a galla come l'olio* (*поново испловити као уље).

Фраземима фр. *le (notre) pain quotidien*, ит. *il (nostro) pane quotidiano*, срп. *хлеб наш свакодашњи, свакидашњи*, као и семантичком еквиваленту *хлеб наш насушни* придружили смо дескриптор **средства неопходна за живот**,

²⁵³ Фразем смо уврстили и у концептуално поље „Човекове особине“ (в. погл. 8.2.1.1.).

²⁵⁴ Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човекове особине“ (в. погл. 8.2.1.1.).

²⁵⁵ Српски еквивалент *подгрејани купус* није фреквентан.

свакодневно занимање. Ови фраземи библијског порекла употребљавају се и у значењу ‘свакодневна храна која је потребна за живот’.

Хлеб симболично представља **нешто што је човеку неопходно** у српском фразему *потребан као хлеб, као парче хлеба*. Фразем се углавном употребљава када се описује нешто неживо, али може да се односи и на човека.

План или обећање од којих се пуно очекивало, а нису дали очекивани резултат описују се италијанским фраземима *far tanti rampini e rosa uva* (‘правити толико лозовог лишћа, а мало грожђа’), *tanto fumo e poco arrosto* (*толико дима, а мало печења) у којима пуно лишћа и дима сликовито дочаравају велика очекивања, док мало грожђа и печења представљају слабе резултате.²⁵⁶

8.2.5.7. Закључак

Анализа показује да највише фразема којима се квалификује вредност предмета и поступака припада тематским групама „Воће“ и „Поврће“, при чему се ови фраземи најчешће односе на нешто што је безвредно и бескорисно (нпр. *à la noix, pour des prunes, non valere un fico secco, не вреди ни шишљива боба*).

С друге стране, лепе и пријатне ситуације најчешће се описују фраземима који као компоненту садрже слатке намирнице, попут меда и шећера (нпр. *lune de miel, essere uno zicchero, пала му је секира у мед*).

Највише фразема којима се описују различити поступци и послови упућују на нешто што је лако, при чему ови фраземи углавном припадају групи „Поврће“ (нпр. *bête comme chou, просто као пасуљ*) или у саставу имају масне намирнице попут уља, маслаца и лоја (нпр. *comme dans du beurre, liscio come l’olio, ићи као по лоју*).

У три посматрана језика човеков поглед на време и простор најчешће је сликовито дочаран фраземима из тематских група „Воће“ и „Поврће“ (нпр. *la fin des haricots, capitare a fagiolo, (имати чега) као лудих гљива*). Поред тога, анализа корпуса је показала да фраземи којима се квалификује количина упућују искључиво на распрострањеност и изобиље (нпр. *crescere, venir su come i funghi; бити пун као шипак*).

²⁵⁶ Фраземе смо уврстили и у концептуално поље „Човекове особине“ (в. погл. 8.2.1.1.) и у концептуално поље „Човеков друштвени живот“ (в. погл. 8.2.3.2.).

9. Закључак истраживања

Предмет нашег истраживања представљају француски, италијански и српски фраземи који садрже кулинарску терминологију.

Анализирали смо укупно 477 фразема (160 из француског, 174 из италијанског и 143 из српског језика) и обухватили 72 лексеме које означавају храну. Одабране кулинарске компоненте груписали смо у седам тематских целина – „Воће“, „Поврће“, „Житарице, производи и јела од житарица“, „Месо, месне прерађевине и масти“, „Млеко и млечни производи“, „Јаја и јела од јаја“, „Зачини и додаци јелима“.

Анализа је показала да су у сва три језика најпродуктивније кулинарске компоненте фр. *pain* / ит. *paine* / срп. *хлеб* и фр. *œuf* / ит. *uovo* / срп. *јаје*.

Иако већину лексема проналазимо у фразеологији три посматрана језика, поједине компоненте су фразеолошки продуктивне само у једном или два језика, па тако хипероним *légume* (‘поврће’), као и компоненте *coing* (‘дуња’), *orange* (‘наранџа’), *prune* (‘шљива’), *pois chiche* (‘леблебија’), *radis* (‘ротквица’), *vinaigre* (‘сирће’), *brioche* (‘бриош’), *crêpe* (‘палачинка’), *bifteck* (‘бифтек’), *boulette* (‘ћуфта’) проналазимо само у француском делу корпуса, компоненте *aglio* (‘бели лук’), *arrosto* (‘печење’), *prosciutto* (‘шунка’), *pasticcio* (‘паштета од теста’), *maccherone* (‘макарона’) у италијанском поткорпусу, док су компоненте *дрен*, *боб*, *сочиво*, *боранија*, *бостан*, *рен*, *паприкаш*, *халва*, *пита*, *резанац* заступљене искључиво у српској фразеологији. Лексеме фр. *banane* / ит. *banana* (‘банана’), фр. *figue* / ит. *fico* (‘смоква’), фр. *chou-fleur* / ит. *cavolfiore* (‘карфиол’), фр. *chair* / ит. *carne* (‘месо’), фр. *saucisson* (‘дебела кобасица’, ‘салама’) / ит. *salame* (‘салама’), фр. *pâte* / ит. *pasta* (‘тесто’), фр. *fromage* / ит. *casio* (‘сир’) и фр. *poivre* / ит. *pepe* (‘бибер’) јављају се само у француском и италијанском делу корпуса, компоненту фр. *suif* / срп. *лој* проналазимо само у француском и српском језику, док су лексеме ит. *peperone* / срп. *паприка*, ит. *zucca* / срп. *тиква* и ит. *focaccia* / срп. *погача* продуктивне у италијанској и српској фразеологији.

Фразеолошка продуктивност појединих компонената је резултат културне и географске средине у којој су фраземи настали или се обликовали и она не зависи искључиво од заступљености одређених намирница у исхрани ова три народа (нпр. у српском делу корпуса не проналазимо фраземе са

компонентом *банана*, иако је ова воћка заступљена и у исхрани српског становништва). У обзир се свакако морају узети и културно-историјске околности у којима су ови народи живели. Тако, на пример, у српском језику проналазимо фразем (*ићи, продавати се*) као (*х*)алва у којем се појављује намирница која је била популарна за време османске владавине у Србији, док у француском и италијанском језику исти концепт изражавају фраземи који садрже компоненту фр. *petit pain* ('земичка'), односно ит. *pane* ('хлеб').

Један од циљева овог истраживања је био да утврдимо на који начин је кулинарска терминологија учествовала у изградњи фразеолошког значења.

Највећи број фразема три посматрана језика настао је сликовитим путем помоћу метафоре, метонимије и поређења. Фраземи могу да буду мотивисани човековим искуством (нпр. *manger son pain blanc le premier, non valere un fico secco, скупља пита него тенсија*) и кућним животом (нпр. *avoir du lait sur le feu, mettere molta carne al fuoco, шлаг на торти*), конвенционалним знањем (нпр. знање да се мекане намирнице могу лако обликовати, као што се на особу слабог карактера може лако утицати (*être pâte molle, essere pappa molle*)), изгледом (обликом, бојом (нпр. *être couvert, vêtu comme un oignon; grattarsi la pera; essere bianco e rosso come una mela; бити црвен, поцрвенети као паприка*)), различитим карактеристикама (чврстином, укусом, могућношћу цеђења итд. (нпр. *presser quelqu'un comme un citron, mangiare l'aglio, тврдо орах*)), симболиком намирница (нпр. *dans l'œuf; fresca e bella come una mela; потребан као хлеб, као парче хлеба*), као и повезивањем неочекиваних и необичних појава у реалном свету (нпр. *volere cavare il sangue da una gara, неће мачка кобасице*).

Важну улогу у метафоричним сликама на којима је заснована семантика великог броја фразема имају секундарна значења (нпр. *manger son blé en herbe; perdere il pane; спремити, закувати, скувати, замутити коме кашу*), као и застарела значења лексема које означавају храну (нпр. *essere un salame, то је нечије масло*), док су поједини фраземи настали лажном паронимијом и игром речи (нпр. *être dans les choux, казати бобу боб а попу поп*).

Поред тога, фраземи могу да буду мотивисани (застарелим) верским или народним обредима и обичајима (нпр. *entre la poire et le fromage, gettar olio sul fuoco, чекати лимун*), (старим) народним или сакралним веровањима (нпр. *пасти с крушке, кад на врби роди грозђе*) или да буду преузети из Библије (нпр. *gagner son pain à la sueur de son front, rimanere di sale, мед и млеко теку*),

митологије (нпр. *pomme de discorde*) и других писаних и усмених извора (басне, анегдоте, народне приче које су се преносиле с колена на колена итд. (нпр. *l'œuf de (Christophe) Colomb, uccidere la gallina dalle uova d'oro, коштати као светог Петра кајгана*)).

Нису сви начини мотивације фразема подједнако заступљени у оквиру различитих тематских целина. Тако је, на пример, мотивација изгледом и укусом намирница најзаступљенија у групама „Воће“ и „Поврће“, док фраземе библијског порекла проналазимо у групама „Житарице, производи и јела од житарица“, „Воће“, „Млеко“ и „Зачини и додаци јелима“.

Међутим, потребно је нагласити да се мотивисаност појединих фразема у данашње време изгубила (нпр. *entre la poire et le fromage, пасти с крушке*), а објашњења о пореклу појединих фразема често се заснивају на непровереним претпоставкама, те је њихова мотивација понекад нејасна због преплитања више утицаја и извора (нпр. *pour des prunes, tomber dans les pommes, andare a fagiolo, као грлом у јагоде, смејати се као луд на брашно*).

Анализа је показала да се помоћу једноставнијих и разумљивијих карактеристика хране сликовито дочаравају апстрактнији појмови везани за човека (нпр. *être couvert, vêtu comme un oignon; бити исцеђен као лимун; сладак као шећер*).

Храна представља изворни домен за разне појмовне метафоре (нпр. НОВАЦ ЈЕ ХРАНА (нпр. *manger le pain de quelqu'un, осигурати коме хлеб*), НЕДОСТАК НОВЦА ЈЕ НЕДОСТАК ХРАНЕ (нпр. *perdere il pane*), МАЛА КОЛИЧИНА НОВЦА ЈЕ МАЛА КОЛИЧИНА ХРАНЕ (нпр. *pour des haricots, per un tozzo di pane*)).

Други циљ нашег истраживања је био да одабране фраземе три језика тематски групишемо у зависности од концепта који изражавају.

Можемо да закључимо да фраземе са кулинарском компонентом одликује антропоцентризам која се осликава у чињеници да се највише фразема односи на човека. Сходно томе, фраземе смо груписали у пет концептуалних поља („Човекове особине“, „Човекова стања“, „Човек као друштвено биће“, „Човек као активно биће“, „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“) од којих се фраземи прва четири концептуална поља односе на човека, док смо у концептуално поље „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ уврстили фраземе чији садржај није обавезно везан за

човека, него они исказују његов поглед на свет који га окружује и квалификују различите појаве и појмове из реалног света (догађаје, ситуације и поступке).

У наведена концептуална поља уврстили смо фраземе различитих категоријалних и фразеолошких значења који нису обавезно фразеолошки еквиваленти, али по одређеном семантичком критеријуму могу да се обједине у значењску целину.

Понекад није лако повући јасну границу између концептуалних поља, те смо поједине фраземе уврстили у више од једног концептуалног поља (нпр. *être pâte molle, far tanti rampini e rosa uva, ићи, ходати као по јајима*). У оквиру концептуалних поља фраземима смо придружили дескрипторе који их прецизније описују и представљају односе сличности међу њима.

Највише фразема смо уврстили у концептуално поље „Човекове особине“ (28% корпуса), док је најмање фразема сврстано у концептуално поље „Човекова стања“ (13% корпуса). Премда се фраземи три језика групишу око истих концептуалних поља, највише фразема из француског језика придружили смо концептуалним пољима „Човекове особине“ и „Човек као активно биће“, италијанских фразема концептуалном пољу „Човекове особине“, док смо највећи број фразема српског језика сврстали у концептуална поља „Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења“ и „Човек као активно биће“.

Анализа је показала да различите карактеристике исте намирнице које долазе до изражаја у фразеологији могу да стварају различите концепте. Тако, на пример, мекоћа маслаца с једне стране ствара концепте попут недостатка енергије (нпр. *avere le mani di burro*), слабости карактера (нпр. *essere fatto di burro*) и неважности (нпр. *compter pour du beurre*), док висок проценат масноће који садржи ова намирница метафорично упућује на новац и профит (нпр. *faire son beurre de quelque chose, dare un po' di burro*).

Поред тога, уочили смо да намирнице које припадају одређеној тематској целини могу да се односе на одређене концепте, те у три посматрана језика на човеков физички изглед и на човеково физичко, психичко и емотивно стање најчешће упућују фраземи који садрже компоненте из тематских група „Воће“ и „Поврће“ (нпр. *poil de carotte, avoir du sang de navet, avere la testa come una rapa, essere tondo come una mela, grattarsi la pera, бити љут као панрика*), док на статус у друштву упућују фраземи који као компоненту садрже намирнице из тематске групе „Поврће“ (нпр. *être grosse légume; non valere, non*

contare un cavolo; не вредети ни шишљива боба). Осим тога, поједини фраземи који садрже намирнице које нисмо уврстили у исту тематску групу, али имају заједничке особине, такође могу да се односе на одређене концепте, па се тако, на пример, фраземи који садрже мекане намирнице попут маслаца, теста, куване крушке и каше односе на особе слабог карактера (нпр. *être pâte molle, essere come una pera cotta, essere fatto di burro*). С друге стране, фраземи чије компоненте су слатке намирнице (нпр. колач, крушка, мед) или намирнице које садрже масноћу (нпр. маслац, свињска маст, кајмак) упућују на новац и корист (нпр. *faire son miel (de quelque chose); mettre du beurre dans les épinards; nuotare nel lardo, grasso; добити већи колач, део колача; покупити, побрати кајмак*).

На крају, циљ истраживања је био да компаративно-контрастивном анализом установимо лексичка и семантичка (не)подударња одабраних фразема француског, италијанског и српског језика. Под формалном (лексичком и семантичком) еквиваленцијом подразумевали смо да фраземи имају исто значење и да садрже исту кулинарску компоненту.

Резултати наше анализе показују да су у посматраном делу француске, италијанске и српске фразеологије подударности изражене пре свега у концептуалној блискости и фразеолошкој продуктивности појединих компонената, док су лексичка и семантичка подударња у три језика ретка.

Само 34 случаја, односно 102 фразема од укупно 477 су лексички и семантички еквиваленти у сва три посматрана језика, што чини око 20% укупног корпуса. Неки примери еквиваленције у три језика су:

- фр. *bon comme du (bon) pain* / ит. *buono come il pane* / срп. *добар као хлеб*
- фр. *être comme la princesse sur un pois* / ит. *essere come la principessa sul pisello* / срп. *бити као принцеза на зрну грашка*
- фр. *chercher le poil dans l'œuf* / ит. *cercare il pelo nell'uovo* / срп. *тражити длаку у јајету*
- фр. *presser quelqu'un comme un citron* / ит. *spremere qualcuno come un limone* / срп. *исцедити кога као лимун*

- фр. *enlever, retirer, ôter le pain de la bouche de quelqu'un* / ит. *levare, togliere il pane di bocca a qualcuno* / срп. *отети, узети коме хлеб из уста*
- фр. *tuer la poule aux œufs d'or* / ит. *uccidere la gallina dalle uova d'oro* / срп. *убити коку која носи златна јаја*
- фр. *jeter, mettre, verser de l'huile sur le feu* / ит. *gettare olio sul fuoco* / срп. *бацати, доливати уље на ватру*
- фр. *l'œuf de (Christophe) Colomb* / ит. *l'uovo di Colombo* / срп. *Колумбово јаје*
- фр. *fruit défendu* / ит. *frutto proibito* / срп. *збрањено воће*
- фр. *potte de discorde* / ит. *pomo della discordia* / срп. *јабука раздора*

Највише формалних еквивалената три посматрана језика проналазимо у тематској групи „Житарике, производи и јела од житарица“, као и у концептуалном пољу „Човек као активно биће“.

Анализа показује да је више формалних поклапања присутно у француском и италијанском језику (59 случаја) него у француском и српском (38 случаја) или италијанском и српском језику (39 случаја), што можемо да припишемо различитости српске културе и традиције у односу на француску и италијанску, као и чињеници да француски и италијански припадају романској групи језика, док српски припада словенској групи језика.

Истоветности у начину фразеолошког изражавања показују фраземи који су преузети из истих извора (Библије, митологије, усмене и писане књижевности) или језика, при чему се понекад не зна у ком језику је неки фразем настао нити како је прешао у посматране језике, те не треба искључити ни посредство других језика.

Међутим, будући да фраземи изражавају културну посебност народа у којем су се обликовали, сваки језик користи специфичне слике и може да унесе промене у сам модел, те проналазимо и фраземе исте семантике који садрже различите кулинарске компоненте (нпр. у италијанској фразеологији непромишљена особа оставља крушке медведу (*lasciar le pere in guardia all'orso*), док у српској фразеологији оставља купус кози или јарцу (*дати кози, јарцу да чува купус*), у италијанском језику се са главе једе каша, односно торта

(*mangiare la pappa in testa a qualcuno, la torta in testa a qualcuno*), а у српском пита (*јести коме ниту с главе*), у француском и италијанском језику се од некога праве кобасице (*faire de quelqu'un de la chair à saucisse; fare salsiccia, salsicce di qualcuno*), а у српском језику паприкаш, односно гулаш (*направити паприкаш од некога, направити гулаш од некога*)).

Треба свакако имати на уму и чињеницу да није свака подударност резултат калкирања, него да поједини фраземи могу да буду засновани на универзалним искуствима ових народа.

Приликом одређивања формалних еквивалената треба водити рачуна и о употребној вредности фразема, па тако у италијанском језику *essere, diventare rosso come un peperone* упућује на особу којој је лице поцрвенело због стида или изложености сунцу, док се српски фразем *бити црвен, поцрвенети као паприка* односи на особу чије лице је црвено од стида, али и беса. Поред тога, поједини фразеолошки еквиваленти могу да буду застарели у једном од језика (нпр. *rendre pain pour fouace, бити шећер и мед, не бити ни риба ни месо*).

На крају, можемо да закључимо да су истоветности фразема посматраних језика и подударности у концептуалним пољима око којих се фраземи групишу засноване на припадности француског, италијанског и српског народа европској традицији и хришћанској религији, као и на сличности у метафоричком начину размишљања, док су разлике у начину фразеолошког изражавања последица историјских и културолошких особености три народа.

10. Додаци²⁵⁷

10.1. Листа француских фразема

(r)entrer dans les choux, 80, 180
(se vendre) comme des petits pains, 104, 115, 203
à la mie de pain, 104, 175, 184, 197
à la noix, 67, 197, 208
aller à travers choux, 79, 148
aller planter ses choux, 79, 191
assurer du pain à quelqu'un, 98, 186
aux petits oignons, 83, 201
avoir du lait sur le feu, 130, 136, 193, 211
avoir du miel sur les lèvres (et du poison dans le cœur), 137, 154
avoir du pain sur la planche, 105, 115, 190
avoir du sang de navet, 86, 91, 167, 214
avoir la banane, 52, 73, 170
avoir les cheveux, barbe poivre et sel, 142, 145, 161
avoir nez en pomme de terre, 78, 161
avoir oreille en chou-fleur, 77, 162, 166
avoir part au gâteau, 109, 189
avoir un œil au beurre noir, 134, 162
avoir un petit pois dans la tête, 75, 92, 158, 165
avoir un pois chiche dans la tête, 76, 158
baigner dans l'huile, 142, 202
baigner dans la margarine, 142, 202
baigner dans le beurre, 142, 202
bête comme chou, 80, 201, 208
bon comme du (bon) pain, 105, 107, 152, 216
bonne poire, 59, 64, 73, 148
bonne pomme, 59, 64, 148
bouche en fraise, 61, 160
c'est de la bouillie pour les chats, 113, 114, 115, 198
c'est du gâteau, 109, 202
ça ne mange pas de pain, 101, 199
casser du sucre sur le dos de quelqu'un, 139, 179
chercher des poils sur un œuf, 122, 126, 129, 189
chercher le poil dans l'œuf, 125, 155, 216
comme dans du beurre, 133, 202, 209
compter pour du beurre, 133, 135, 175, 184, 198, 214
couper la poire en deux, 63, 187, 197
crâne d'œuf, 123, 159
dans l'œuf, 127, 130, 203, 211
devenir rouge comme une cerise, 70, 166, 173

²⁵⁷ Овде смо навели искључиво фраземе три језика који чине наш корпус. Остале фраземе које смо спомињали у раду, али их из различитих разлога нисмо укључили у корпус (нпр. због застарелости), нисмо навели у додацима.

en avoir gros sur la patate, 78, 92, 171, 174
en faire (tout) un fromage, 132, 136, 157
en rang d'oignons, 84, 205
enlever, retirer, ôter le pain de la bouche de quelqu'un, 98, 186
entre la poire et le fromage, 64, 73, 201, 212, 213
envoyer des tomates (pourries) à quelqu'un, 85, 179
être au pain sec (et à l'eau), 102, 171, 174
être blond(e) comme les blés, 94, 161
être bonne pâte d'homme, 107, 153, 166
être changé en statue de sel, 141, 169
être chauve comme un œuf, 122, 161
être comme la princesse sur un pois, 75, 155, 216
être couvert, vêtu comme un oignon, 82, 165, 211, 213
être creux comme un radis, 87, 158
être dans les choux, 81, 191, 212
être dans les huiles, 74, 144, 175, 184
être dans les pommes (cuites), 60, 168
être en sucre, 139, 149, 163
être fauché comme les blés, 93, 172, 174
être ficelé comme un saucisson, 119, 121, 165
être grosse légume, 74, 92, 175
être jaune comme un citron, 56, 66, 72, 167
être jaune comme un coing, 56, 66, 167, 174
être le sel de la terre, 141, 176
être pâte molle, 107, 115, 149, 165, 168, 211, 214, 215
être plein comme un œuf, 124, 129, 169, 204
être rouge comme une pomme, 58, 160
être rouge, rougir comme une tomate, 85, 91, 167
être soupe au lait, 130, 157
être tout miel, 137, 154
être tout sucre et (tout) miel, 137, 145, 154
être un sucre, 137, 154
être, vivre comme un coq en pâte, 23, 108, 173
faire chou blanc, 81, 92, 191
faire de quelqu'un de la chair à saucisse, 118, 180, 217
faire l'œuf, 123, 196
faire ses choux gras, 81, 185, 196
faire son beurre de quelque chose, 133, 134, 135, 189, 214
faire son miel (de quelque chose), 138, 189, 215
faire une boulette, 116, 192
faire une brioche, 112, 192
faire une omelette, 125, 129, 191
faire vinaigre, 143, 145, 194
fruit défendu, 50, 57, 205, 216
gagner son bifteck, 97, 116, 122, 187
gagner son bœuf, 97, 187
gagner son entrecôte, 97, 187
gagner son pain, 96, 97, 114, 117, 187, 196
gagner son pain à la sueur de son front, 106, 115, 187, 212
gagner sa croûte, 97, 188

garder une poire pour la soif, 63, 72, 151
glisser une peau de banane, 52, 176, 184
haut comme trois pommes, 60, 163
il ne vaut pas le pain qu'il mange, 100, 156
jeter, mettre, verser de l'huile sur le feu, 143, 195, 216
l'œuf de (Christophe) Colomb, 127, 130, 203, 212, 216
la cerise sur le gâteau, 61, 70, 201
la crème de la crème, 131, 176
la crème de la société, des hommes, 131, 176
la fin des haricots, 76, 203, 209
la moutarde lui monte au nez, 86, 170, 174
la poire est mûre, 51, 63, 64, 201
laisser tomber quelqu'un comme une crêpe, 111, 115, 179
le (notre) pain quotidien, 106, 207
les carottes sont cuites, 90, 203
lune de miel, 138, 145, 200, 208
manger le pain de quelqu'un, 98, 185, 213
manger son blé en herbe, 93, 114, 188, 212
manger son pain blanc, 102, 115, 190, 192, 211
manger son pain blanc le premier, 102, 115, 190, 211
manger son pain dans sa poche, 100, 151, 165
manger son pain noir, 102, 192
marcher (comme) sur des œufs, 124, 164, 193
ménager la chèvre et le chou, 78, 192
mettre de l'huile dans les rouages, 142, 143, 145, 182
mettre du beurre dans les épinards, 81, 133, 185, 188, 215
mettre la main à la pâte, 108, 181, 190
mettre le pain à la main à quelqu'un, 98, 186
mettre quelqu'un au pain sec et à l'eau, 102, 181
mettre tous ses œufs dans le même panier, 125, 188
mettre un grain de sel sur la queue (d'un oiseau), 141, 182
mettre, ajouter son grain de sel (dans une conversation), 140, 195
mettre, réduire quelqu'un, adversaire en bouillie, 112, 180
mi-figue, mi-raisin, 54, 68, 73, 156, 171
n'être ni chair ni poisson, 116, 156, 206
ne pas attacher son chien, ses chiens avec des saucisses, 117, 122, 152
ne pas avoir inventé le fil à couper le beurre, 133, 158
partager le gâteau, 109, 115, 186, 196
partir en brioche, 112, 192
poil de carotte, 90, 91, 161, 166, 214
pomme de discorde, 56, 73, 206, 212, 217
pomme défendue, 57, 205
pour des haricots, 76, 92, 199, 213
pour des prunes, 71, 73, 198, 208, 213
pour une bouchée, morceau de pain, 101, 199
pousser, venir comme un champignon, des champignons, 85, 204
prendre avec un grain de sel, 140, 145, 159
presser l'orange et jeter l'écorce, 66, 185, 197
presser quelqu'un comme un citron, 66, 73, 185, 211, 216
promettre plus de beurre que de pain, 132, 177

raisins trop verts, 53, 72, 205
refiler la patate chaude, 77, 177
retourner quelqu'un comme une crêpe, 111, 183
rouler quelqu'un dans la farine, 94, 177
s'emporter, monter comme une soupe au lait, 130, 170
s'enlever, se retirer, s'ôter le pain de la bouche pour quelqu'un, 99, 186, 197
se demander, ne pas savoir si c'est du lard ou du cochon, 120, 194
se payer la poire de quelqu'un, 59, 64, 178
se payer la pomme de quelqu'un, 59, 64, 72, 178
se presser le citron, 67, 73, 148
séparer le bon grain de l'ivraie, 93, 194
sortir de l'œuf, 126, 149
sucrer les fraises, 61, 169
tête d'œuf, 123, 129, 159
tirer les marrons du feu, 62, 181, 189
tomber dans les pommes, 60, 61, 168, 213
tourner au vinaigre, 144, 206
tuer la poule aux œufs d'or, 128, 188, 216
utiliser la carotte ou le bâton, 89, 181
vieille noix, 67, 158

10.2. Листа италијанских фразема

(vendere) come il pane, 23, 104, 202
andar fuori di zucca, 88, 169
andare a fagiolo, 76, 201, 212
andare a piantar cavoli, 79, 191
arrivare, cadere come il cacio sui maccheroni (a qualcuno), 107, 132, 136, 139, 200
assicurare il pane a qualcuno, 98, 186
avere ancora il latte alla bocca, 131, 149
avere gli occhi foderati di prosciutto, 119, 194
avere i capelli, la barba sale e pepe, 142, 145, 161
avere il cervello in pappa, 112, 169
avere il miele sulle labbra e il veleno nel cuore, 137, 154
avere il naso come un peperone, 84, 161
avere la testa come una rapa, 87, 161, 166, 213
avere le mani di burro, 134, 150, 164, 168, 213
avere le mani di pasta frolla, 108, 150, 164, 167
avere le mani in pasta, 108, 190
avere naso a patata, 78, 161
avere orecchio a cavolfiore, 77, 92, 162
avere poco sale in zucca, 88, 158
avere sale in zucca, 88, 159
buono come il pane, 105, 107, 152, 214
camminare sulle uova, 124, 129, 164, 193
capire con un grano di sale, 140, 159
capitare a fagiolo, 76, 203, 208
cavar le castagne dal fuoco, 62, 181
cavoli riscaldati, 81, 207

cercare il pelo nell'uovo, 125, 155, 215
cercare miglior pane che di grano, 103, 157
chiaro come l'olio, 144, 207
cogliere i fichi in vetta, 70, 148, 165
cogliere il frutto quando è maturo, 51, 63, 200
come (una lama) nel burro, 133, 202
comprare il lardo dal gatto, 120, 121, 122, 182
consolarsi con l'aglietto, 84, 193
crescere, venir su come i funghi, 85, 203, 208
dare le pere, 65, 179
dare un po' di burro, 134, 135, 177, 213
dire pane al pane e vino al vino, 75, 153
diventare rosso come una ciliegia, 70, 166
dividere il grano dalla zizzania, 93, 194
doppio come le cipolle, 82, 155
è facile come bere un uovo, 124, 129, 202
entrarci come i cavoli a merenda, 82, 206
esser come l'olio per il lume, 142, 143, 145, 206
esser farina schietta, 153, 166
essere alla frutta, 51, 168
essere barile di lardo, 121, 162
essere bianco e rosso come una mela, 58, 72, 160, 165, 210
essere calvo come un uovo, 122, 161
essere come la principessa sul pisello, 75, 155, 215
essere come una pera cotta, 64, 150, 214
essere coperto come una cipolla, 82, 165
essere di buona pasta, 94, 107, 115, 153
essere fatto di burro, 133, 150, 213, 214
essere giallo, pallido come un limone, 66, 72, 167
essere il sale della terra, 141, 176
essere indietro di sale, 140, 145, 158
essere liscio come l'uovo, 161
essere pane e cacio, 103, 182
essere pappa molle, 113, 150, 165, 167, 210
essere pieno come un uovo, 124, 169, 204
essere rosso come una fragola, 61, 72, 160
essere senza sale, 140, 156, 206
essere tondo come una mela, 60, 72, 160, 213
essere tutto latte e miele, 137, 154
essere tutto miele, 137, 138, 154, 165, 199, 208
essere tutto zucchero e miele, 137, 154
essere un pezzo di pane, 106, 153
essere un sacco di patate, 78, 164
essere un salame, 119, 164, 211
essere una zucca dura, 88, 156
essere una zucca vuota, 88, 158, 165
essere uno zucchero, 137, 138, 145, 154, 200, 208
essere una pasta d'uomo, 107, 153
essere uomo di pasta frolla, 107, 150, 167
essere verde come un aglio, 83, 167, 173

essere, diventare rosso come un pomodoro, 85, 91, 166, 173
essere, diventare rosso come un peperone, 84, 91, 166
estendersi a macchia d'olio, 144, 204
far le nozze coi fichi secchi, 69, 73, 86, 151
far le nozze coi funghi, 69, 86, 151
far tanti pampini e poca uva, 54, 153, 177, 207, 213
far venire il latte alle ginocchia, 131, 183
fare come la volpe con l'uva, 54, 195, 196
fare i fichi, 69, 195
fare salsiccia, salsicce di qualcuno, 118, 180, 184, 216
fare una frittata, 125, 191
fresca e bella come una mela, 57, 160, 166, 210
frutto proibito, 50, 57, 73, 205, 215
gettar olio sul fuoco, 143, 194, 211, 215
gettare olio sulle onde, 143, 182
grattarsi la pera, 64, 73, 88, 169, 210, 213
grattarsi la zucca, 64, 87, 169
guadagnarsi il pane, 96, 97, 187
guadagnarsi il pane con il sudore della fronte, 106, 187
il (nostro) pane quotidiano, 106, 115, 207
l'uovo di Colombo, 127, 203, 215
la ciliegina sulla torta, 61, 70, 200
la crema della società, 131, 175, 184
lanciare i pomodori, 85, 179
lasciar le pere in guardia all'orso, 65, 82, 148, 216
lasciar schiacciare le noci in casa propria, 68, 150, 151
legare la vigna, le viti con le salsicce, 118, 152, 173
legare qualcuno come un salame, 119, 180
levare, togliere il pane di bocca a qualcuno, 98, 185
levarsi, togliersi il pane di bocca per qualcuno, 99, 186
liscio come l'olio, 143, 202, 208
luna di miele, 138, 199
mancare del pane, 99, 172, 174
mangiar l'aglio, 83, 92, 192, 210
mangiar pane e cipolle, 103, 171, 174
mangiare il grano in erba, 93, 188
mangiare il pane a tradimento, 98, 185, 196
mangiare il pane a ufo, 98, 185
mangiare la pappa in testa a qualcuno, 110, 163, 183, 216
mangiare la torta in testa a qualcuno, 110, 163, 183
mettere a pane e acqua, 102, 181
mettere il sale sulla coda, 141, 182
mettere la mano, le mani in pasta, 108, 115, 181, 190, 196
mettere molta carne al fuoco, 116, 121, 193, 210
mettersi, trovarsi nei pasticci, 109, 114, 192, 196
misurare il pane, 100, 152
morbido come il burro, 133, 135, 150
non esser farina del proprio sacco, 94, 206
non essere né carne né pesce, 116, 156, 206
non importare un fico secco, 69, 170

non metterci né sale né aceto, 141, 195
non metterci né sale né olio, 141, 195
non metterci né sale né pepe, 141, 195
non valere un fico secco, 69, 73, 175, 184, 197, 208, 210
non valere, non contare un cavolo, 81, 175, 197, 214
nuotare in un mare di latte, 131, 136, 173
nuotare nel lardo, grasso, 120, 122, 172, 174, 214
nuotare nel miele, 138, 145, 170, 173
passare la patata bollente a qualcuno, 77, 177, 181
pel di carota, 90, 91, 161
per un tozzo di pane, 101, 115, 199, 212
perdere il pane, 98, 172, 211, 212
pomo della discordia, 56, 205, 215
pomo vietato, 57, 205
rendere pan per focaccia, 104, 115, 178
ridurre qualcuno in poltiglia, 112, 180
rimanere come un salame, 119, 141, 169
rimanere di sale, 141, 169, 211
rivoltare una frittata, 126, 195
rompere le uova nel paniere a qualcuno, 125, 130, 176
salvare capra e cavoli, 78, 192
salvare la pancia per i fichi, 69, 193
scivolare su una buccia di banana, 52, 192
scodellare la pappa a qualcuno, 113, 182, 184
spartirsi, dividersi la torta, 110, 186, 197
spirito di patata, 78, 87, 206
spirito di rapa, 78, 87, 206
spremere qualcuno come un limone, 66, 185, 215
strofinarsi gli occhi con la cipolla, 83, 195
tagliare il fico per cogliere i fichi, 70, 191
tanto fumo e poco arrosto, 117, 154, 177, 207
testa a pera, 63, 158, 160
testa d'uovo, 123, 129, 159
testa di cavolo, 80, 87, 158
testa di rapa, 87, 158
tornare a galla come l'olio, 144, 207
uccidere la gallina dalle uova d'oro, 128, 188, 211, 215
usare il bastone e la carota, 89, 180
uva acerba, 53, 72, 205
valere un aglio, mazzo d'agli, 84, 197
valere una rapa, 69, 87, 92, 175, 197
vendere, piantare carote, 90, 91, 177
vivere di pan duro, secco, 102, 171
voler la carne senza l'osso, 116, 157
voler la frittata senza rompere le uova, 126, 130, 152, 165
voler la pappa pronta, 113, 156
volere cavare il sangue da una rapa, 86, 92, 182, 184, 211
volere il miele senza le mosche, 138, 157

10.3. Листа српских фразема

(дати) за чинију сочива, 36, 74, 199
(имати чега) као (гњилих) крушака, 63, 204
(имати чега) као лудих гљива, 86, 204, 208
(ићи, продавати се) као (х)алва, 105, 111, 202, 210
бацати, доливати уље на ватру, 143, 145, 194, 215
бити (ситна) боранија, 75, 175, 201
бити жут као лимун, 66, 72, 167, 173
бити здрав као дрен, 55, 58, 168
бити здрав као јабука, 58, 168
бити исцеђен као лимун, 66, 168, 185, 212
бити као принцеза на зрну грашка, 75, 155, 215
бити љут као паприка, 84, 92, 170, 213
бити на белом хлебу, 102, 192
бити намазан свим мастима, 121, 155
бити од шећера, 139, 149, 163
бити празна тиква, 88, 92, 158
бити пун као шипак, 71, 124, 204, 208
бити резанац у свакој супи, 109, 157
бити с ким, волети се као лук и очи, 23, 83, 179
бити сладак као шећер, 137, 162, 165
бити црвен као јабука, 58, 159
бити црвен, поцрвенети као паприка, 84, 91, 166, 173, 210, 217
бостанџији бостан продавати, 77, 183, 184
вадити кестење из ватре, 62, 73, 181
гађати кога парадајзом, 85, 179
горак хлеб, 100, 203
дати кози, јарцу да чува купус, 65, 92, 148, 216
дати коме хлеб, комад хлеба у руке, 98, 186
делити с ким кору хлеба, 99, 186
добар као хлеб, 105, 107, 152, 166, 214
добити већи колач, део колача, 110, 115, 188, 214
добити шипак, 71, 192
доћи до свог хлеба, 97, 187
дувати у исту тикву, 42, 89, 178
живети као бубрег у лоју, 120, 122, 172, 174
живети на сувом хлебу (и води), 103, 171
живети, бити на црном хлебу, 102, 172, 174
за бабино брашно, 95, 198
за чије бабе брашно, 95, 198
зобрањена јабука, 51, 57, 205
зобрањено воће, 50, 57, 205, 215
загрести у киселу јабуку, 59, 72, 190, 196
загрести у тврд орах, 68, 190
зарађивати, имати, јести свој хлеб, своје парче хлеба, 97, 187
зарађивати, јести свој хлеб у зноју лица свог, 106, 187
иде као пасуљ на Божић, 76, 206
имати кромпираст нос, 78, 161
имати на устима, уснама мед, а отров у срцу, 137, 145, 154, 165

имати нос као бабура, 84, 161, 162, 166
имати пут(е)ра, масла на глави, 134, 136, 190
имати сигуран хлеб (у рукама), 98, 172
имати соли у тикви, 88, 159
исцедити кога као лимун, 66, 185, 215
ићи за хлебом, за комадом хлеба, 188, 196
ићи као по лоју, 121, 202, 208
ићи, ходати као по јајима, 164, 193, 213
јабука раздора, 56, 205, 215
јагода на шлагу, 61, 70, 111, 201
једва да се испилио из јајета, 126, 149
јести коме питу с главе, 110, 163, 183, 216
јести туђ хлеб, 98, 185
јести хлеба без мотике, 100, 187
кад на врби роди грозђе, 54, 73, 205, 211
казати бобу боб а попу поп, 75, 92, 153, 211
као (нож) кроз путер, 133, 135, 202
као була у јагоде, 61, 148
као грлом у јагоде, 61, 148, 165, 212
као да си јабуку располовио, 60, 163
кисело грозђе, 53, 205
Колумбово јаје, 127, 203, 215
коштати као светог Петра кајгана, 128, 130, 199, 211
крем друштва, 131, 175
лак хлеб, 100, 203
лези (х)лебу да те једем, 100, 156, 203
личити, бити сличан као јаје јајету, 129, 163
лук и вода, 83, 198
мед и млеко теку, 130, 138, 178, 199, 200, 211
медени месец, 138, 199
мотати се као мачак око вруће каше, 114, 119, 194
надувена тиква, 88, 156
најести се лудих гљива, 86, 169
направити гулаш од некога, 117, 118, 180, 216
направити паприкаш од некога, 117, 118, 121, 180, 216
натрти коме рена под нос, 86, 92, 179
наћи се у небраном грозђу, 192, 196
не вредети ни пишљива боба, 21, 69, 74, 92, 147, 175, 184, 198, 208, 214
нема (за кога) ту (х)леба, 99, 205
нема хлеба да се једе, 99, 172
немати ни за хлеб, ни за корицу хлеба, 103, 172
неће мачка кобасице, 119, 121, 195, 196, 211
ни лук јео ни лук мирисао, 83, 190
ницати као печурке после кише, 85, 203
обилазити као мачак око кобасице, 118, 122, 194
обилазити као мачак око сланине, 119, 194
обрати зелен бостан, 21, 192
од тог брашна неће бити погаче, 96, 205
одвајати кукољ од жита, пшенице, 93, 115, 194
орах из руке да му не узмете, 68, 162, 165

осигурати коме хлеб, комад хлеба, 98, 186
оставити кога без хлеба, 98, 186
остати без хлеба, 98, 172, 174
отети, узети коме хлеб из уста, 98, 185, 196, 215
пала му је секира у мед, 132, 139, 200, 208
пасти с крушке, 65, 73, 169, 173, 211, 212
поделити колач (са неким), 110, 186
показати коме шипак, 71, 73, 178
покондирена тиква, 88, 156
покупити кајмак, 42, 189, 214
поступати с ким као с јајетом, 125, 129, 182, 184
потребан као хлеб, парче хлеба, 99, 114, 147, 207, 210
пребацити коме врућ кромпир у руке, 77, 177, 181
претвори се (коме) мозак у кашу, 112, 169
претворити кога у кашу, гомилу каше, 112, 180
просто као пасуљ, 76, 201, 208
пуче тиква, 89, 179
радити испод жита, 94, 190, 196
репа без корена, 42, 87, 89, 175
садити с ђаволом тикве, 89, 190
садити с ким тикве, 89, 190
скупља пита него тепсија, 110, 115, 198, 210
смејати се као луд на брашно, 95, 115, 196, 212
спасити и купус и козе, 79, 192
спремити, закувати, скувати, замутити коме кашу, 109, 111, 113, 114, 176, 211
спремити, замесити коме колач, 111, 176, 184
ставити коме соли на реп, 141, 182
ставити со на (живу) рану, 142, 179
тврд орах, 68, 151, 210
тиква без корена, 87, 89, 175
то је нечије масло, 135, 136, 190, 211
тражити длаку у јајету, 126, 130, 155, 215
тражити хлеба преко, поред погаче, 103, 104, 157
трбухом за крухом, 99, 188
трешњица на торти, 61, 70, 111, 200
тући као вола, теле у купусу, 79, 180
убити коку која носи златна јаја, 128, 188, 215
узети (свој) део колача, 109, 188
употребити шаргарепу и батину, 89, 180
хлеб наш засушени, 106, 207
хлеб наш свакидашњи, свакидашњи, 106, 207
хлеб са седам кора, 100, 203
хтети, тражити (свој) део колача, 110, 188
чекати лимун, 67, 169, 211
шлаг на торти, 70, 201, 210

11. Библиографија

- Белић, А. (1951). *Око нашег књижевног језика*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Вуковић, Г. (1994). „Кулинарска лексика у фразеологији“, *Годишњак филозофског факултета у Новом Саду*, књига XXIII. 1-5.
- Гудурић, С. (2014). „Хлеб у француској и српској језичкој традицији“, *Језици и културе у времену и простору*, тематски зборник. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 47-59.
- Драгићевић, Р. (2008). „О значењској подспецификованости на примеру лексеме *основа*“, *Јужнословенски филолог*, LXIV. Београд: Институт за српски језик САНУ, 123-134.
- Драгићевић, Р. (2010а). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић, Р. (2010б). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије (Београд: Чигоја штампа).
- Јанковић, И. (2012). *На белом хлебу: смртна казна у Србији 1804-2002*. Београд: Службени гласник: Слио.
- Клајн, И. (1998). „Врсте романизама у савременом српскохрватском језику и путеви њиховог доласка“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. 41, св. 1. Нови Сад: Матица српска, Одељење за књижевност и језик (Суботица: Минерва), 69-89.
- Костић, А. (2004). „Репрезентативност језичког корпуса и ментални лексикон“, *Говор и језик*, Интердисциплинарна истраживања српског језика I. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 98-112.
- Мршевић-Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Мршевић-Радовић, Д. (2008). *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мутавцић, П., Тодоровић, Д., Сивачки, А. (2012). „Кулинаризми у савременом српском, грчком и албанском језику“, *Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa VI međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (28-29. X 2011)*, knj. 1, Strukturene karakteristike srpskog jezika. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet: Skupština grada Kragujevca, (Kragujevac: Interagent), 443-458.

Мушовић, А. (2002). *Соматске фразеолошке јединице за изражавање емоција и њихова синтаксичка функција (на материјалу руског и српског језика)*. Косовска Митровица : Филозофски факултет (Краљево: Офсет прес).

Обрадовић, Д. (1895). *Басне Доситеја Обрадовића*. Београд: Српска књижевна задруга.

Поповић Љ. (2008). *Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд : Филолошки факултет.

Поповић, Михаило (2009). *Лексичка структура француског језика: морфологија и семантика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Раденковић, Љ. (1996). *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш: Просвета; Београд: Балканолошки институт САНУ.

Стефановић, М. (2012). *Језичка слика породице у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет (Нови Сад : Фелџтон).

Стефановић, М. (2009). „О poslovicama u proučavanju jezičke slike sveta (na materijalu ruskog i srpskog jezika)“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XXXIV-1*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 31-42.

Чајкановић, В. (1994а). *Студије из српске религије и фолклора (1910-1924)*. Сабрана дела из српске религије и митологије, књ. 1. Београд: Српска књижевна задруга.

Чајкановић (1994б). *Студије из српске религије и фолклора (1925-1942)*. Сабрана дела из српске религије и митологије, књ. 2. Београд: Српска књижевна задруга.

Чајкановић, В. (1994в). *Речник српских народних веровања о биљкама*. Сабрана дела из српске религије и митологије, књ. 4. Београд: Српска књижевна задруга.

Шипка, Д. (1998). *Основи лексикологије и сродних дисциплина*. Нови Сад: Матица српска.

Шипка, М. (2007.). *Зашто се каже?* Нови Сад: Прометеј.

Andrić, E. (2009). „Interkulturalnost u frazeologiji srpskog i mađarskog jezika“, *Jezici i kulture u kontaktu, zbornik radova*. Podgorica: Institut za strane jezike, 241-248.

Andrić, E. (2014). „Plava boja u mađarskom i srpskom jeziku“, *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, тематски зборник. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 11-19.

- Amerlynck, J. (2006). *Phraséologie potagère: Les noms de légumes dans les expressions françaises contemporaines*. Louvain-la-Neuve: Peeters.
- Barsalou, L. (1992). "Frames, Concepts, and Conceptual Fields", *Frames, Fields, and Contrasts*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 21-74.
- Benczes, R. (2002). "The semantics of idioms: a cognitive linguistic approach", *The Even Yearbook 5*. ELTE SEAS Working Papers in Linguistics, 17-30.
- Biderman, H. (2004). *Rečnik simbola*. Beograd: Plato.
- Bižić-Omčikus, V. (2006). "Un patchwork culinaire", *Cultures culinaires d'Europe: Identité, diversité et dialogue*. Éditions du Conseil de l'Europe, 393-402.
- Bugarški, R. (1991). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Bugarški, R. (2005). *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek: Krug (Beograd: Čigoja štampa).
- Burger, H. (2003). *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Calvino, I. (1976). *Fiabe italiane*. Manchester University Press.
- Calvino, I. (2007). *L'Uccel Belverde e altre fiabe italiane*. Milano: Mondadori.
- Casadei, F. (1995). "Per una definizione di 'espressione idiomatica' e una tipologia dell'idiomatico in italiano", *Lingua e stile: rivista trimestrale di filosofia del linguaggio, linguistica e analisi letteraria*, 30/2. Bologna: Il Mulino, 335-358.
- Casadei, F. (1996). *Metafore ed espressioni idiomatiche. Uno studio semantico sull'italiano*. Roma: Bulzoni Editore.
- Chevalier, J., Gheerbrant, A. (2003). *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Banja Luka: Romanov.
- Cruse, D. A. (1997). *Lexical Semantics*. London: Cambridge University Press.
- Cutler, A. (1982). "Idioms: the colder the older", *Linguistic inquiry*, 13, 317-320.
- Dobrovol'skij, D. (1994). "Idioms in a semantic network. Towards a new dictionary-type", *Euralex 1994 Proceedings*, 263-270.
- Dobrovol'skij, D. (1995). *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Dobrovol'skij, D., Piirainen, E. (2005a). "Cognitive theory of metaphor and idiom analysis", *Jezikoslovlje*, vol. 6, no. 1, 7-35.

- Dobrovol'skij, D., Piirainen, E. (2005). *Figurative Language: Crosscultural and Cross-linguistic Perspective*. Amsterdam; Oxford: Elsevier.
- Dobrovol'skij, D., Piirainen, E. (2009). *Zur Theorie der Phraseologie, kognitive und kulturelle Aspekte*. Stauffenburg Verlag.
- Dragičević, R. (2009). „O problemima identifikacije frazeologizama“, *Zeitschrift für südslavische Sprachen, Literaturen und Kulturen*, 1, 35-44.
- Drobnjak, D., Gudurić, S., Topoljska A. (2011). “La femme dans les proverbes français et serbes”, *Language Education Today*. Cambridge Scholars Publishing, 132-143.
- Drobnjak, D., Gudurić, S. (2012). „Bela, crna i siva boja u srpskoj i francuskoj frazeologiji“, *Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa VI međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (28-29. X 2011)*, knj. 1, Strukturne karakteristike srpskog jezika. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet: Skupština grada Kragujevca (Kragujevac: Interagent), 403-411.
- Drobnjak, D., Šulović, K. (2013). “La mer dans les phraséologies française, espagnole et serbe”, *Agapes francophones, Actes du IXe Colloque international d'études francophones, Passeurs de mots*. Timisoara: Editura Universității de Vest, 325-334.
- Dubois-Charlier, F. (2005). “À propos de certaines locutions en français”, *Linx – Revue des linguistes de l'université Paris X Nanterre*, 55-70.
- Duneton, C. (2013). *La puce à l'oreille, anthologie des expressions populaires avec leur origine*. Paris: Le Livre de Poche.
- Fauconnier, G. (2006). “Cognitive Linguistics”, *Encyclopedia of Cognitive Science*. John Wiley and Sons, Inc.
- Fink-Arsovski, Ž. (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Gonzales Rey, I. M. (2002). *La phraséologie du français*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- Gonzales Rey, I. M., López Díaz, M. (2005). “De l'opacité des séquences figées comme exception sémantique”, *Faits de langues*, 25, 239-244.
- Gross, G. (1996). *Les expressions figées en français: noms composés et autres locutions*. Paris: Ophrys.
- Guiraud, P. (1962). *Les locutions françaises*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hrnjak, A. (2001). „O mogućnostima konceptualne i/ili tematske organizacije i obrade frazeologije“, *Filologija*, 36/37, 189-200.

- Hrnjak, A. (2007). „Kulinarski elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 33, no.1. Zagreb, 197-216.
- Hrnjak, A. (2013a). „Koncept ljepote i rodni stereotipi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji“, *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III*. Zagreb: FF press, 173-182.
- Hrnjak, A. (2013b). „‘Slatki život’ frazeologije“, *Die slawische Phraseologie und die Bibel - Славянская фразеология и Библия - Slovanska frazeologia a Biblia*. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, 195-198.
- Ibrayeva, A. B., Baygozhina, Z. M., Zura, M., Aytmuhametova, K. U., Sarsembaeva, A. B., Tulenbergenova, N. T. (2014). “Modern approach to lingvoculturology knowledge”, *Life Science Journal*, 11 (12s), 328-331.
- Ivanetić, N. (2002). „More u frazeologiji“, *Fluminensia*, god. 14, br.1, 67-84.
- Ivić, M. (1995). „Plava boja kao lingvistički problem“, *O zelenom konju – novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoğraf, 59-82.
- Ivić, M. (1996). „O izrazima PLAV i MODAR: Nova saznanja“, *Južnoslovenski filolog; Ogledi o lingvistici 3*, Biblioteka XX vek. Beograd: Čigoja štampa, 9-19.
- Ivir, V. (1978). *Teorija i tehnika prevodenja*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka Gimnazija” (Novi Sad : Medicinski fakultet).
- Jerolimov, I. (2001). „Frazemi sa somatskom sastavnicom na primjeru talijansko-hrvatske frazeologije“, *Suvremena lingvistika*, Vol. 51-52, No. 1.
- Kasumović, I. (1911). „Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatica“, *Rad JAZU*, knj. 189. Zagreb, 116-276.
- Kasumović, I. (1912). „Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatica“, *Rad JAZU*, knj. 191. Zagreb, 68-264.
- Klikovac, D. (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek: Knjižara Krug.
- Kolenić, Lj. (2007). „Frazeologija u hrvatskim jezikoslovnim člancima“, *Hum – Časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*. Mostar, 320-345.
- Korthals, M. (2009). “Food as a Source and Target of Metaphors: Inclusion and Exclusion of Foodstuffs and Persons through Metaphors”, *Configurations*, 16. The Johns Hopkins University, Press and the Society for Literature and Science, 77-92.
- Kövecses, Z. (2002a). *Metaphor. A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.

- Kövecses, Z. (20026). *Metaphor and emotion: language, culture and body in human feeling*. Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2006). *Language, Mind, and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2011). "Idioms, metaphors, and motivation in foreign language teaching", *Jezik u upotrebi, Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom*. Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije: Filozofski fakultet; Beograd: Filološki fakultet (Budisava: Krimel).
- Kruszec, A. (2004). „Vukova trpeza – kulinarska terminologija u prvom izdanju „Srpskog rječnika“ Vuka Stefanovića Karadžića (1818)“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ.47, св. 1-2. 233-296.
- Lakoff, G, Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University Press of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: UP
- Lakoff, G., Turner, M. (1989). *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1992). "The Contemporary Theory of Metaphor", *Metaphor and Thought (2nd edition)*. Cambridge University Press, 202-251.
- Lazarević, R. (2013). *Leksičko-semantičko polje boja u italijanskom i srpskom jeziku*, Doktorska disertacija. Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Ljubičić, M. (2014). „Leksem riba u frazeologiji hrvatskoga i drugih europskih jezika“, *Životinje u frazeološkom ruhu*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa „Animalistički frazemi u slavenskim jezicima“. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Mahmutović, A. (2014). „Intertekstualno motivirani poredbeni frazemi s animalističkom komponentom“, *Životinje u frazeološkom ruhu*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa „Animalistički frazemi u slavenskim jezicima“. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Maia, A. (2007). *La contrada di Bengodi: Cibo e cucina nel Decameron di Giovanni Boccaccio*. Il leone verde edizioni.
- Matešić, J. (1978). „O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku“, *Filologija*, 8, 211-217.
- Menac, A. (1978). „Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije“, *Filologija*, 8. JAZU, Zagreb, 219-227.

- Menac, A. (2007). *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Nagórko, A. (2004). „Etnolingvistika i kulturemi u međujezičnom prostoru“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 131-143.
- Omazić, M., Ferčec, I. (2001). „Metafora i metonimija – dio konceptualne motivacije u procesu razumijevanja frazema“, *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 533-543.
- Omazić, M. (2002). „O poredbenom frazemu u engleskom i hrvatskom jeziku“, *Jezikoslovlje*, 3 (1-2), 99-129.
- Omazić, M. (2004). „Imagery in Language“, *A cognitive linguistics conference in honour of Professor Ronald W.*, 625-633.
- Omazić, M. (2005a). „Prikaz knjige *Figurative Language: Crosscultural and Cross-linguistic Perspective* (Dobrovol'skij, D., Piirainen, E.)“, *Jezikoslovlje*, 6/1, prikazi knjiga, 107-113.
- Omazić, M. (2005b). „Cognitive linguistic theories in phraseology“, *Jezikoslovlje*, 6, 1-2; 37-56
- Opašić, M., Spicijarić, N. (2010). „Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa sastavnicom boje u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji“, *Fluminensia*, 1, 121-136.
- Opašić, M., Spicijarić-Paškvan N. (2011). „Holonim ruka i njegovi meronimi kao sastavnice hrvatskih i talijanskih frazema“, *Suvremena lingvistika*, vol. 37, no. 71, 57-85.
- Opašić, M. (2014). „Biblijski onimi u hrvatskome jeziku“, *Folia onomastica Croatica*, 23, 185-208.
- Opašić M., Čunović N., Fumić M. (2014). „Bogatstvo i siromaštvo u hrvatskoj frazeologiji“, *Fluminensia*, god. 26, br. 2, 91-103.
- Passarini, L. (1970). *Modi di dire proverbiali e motti popolari italiani*. Bologna.
- Piirainen, E. (2012). *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a lexicon of Common Figurative Units*. New York: Peter Lang.
- Pittano, G. (2008). *Frase fatta capo ha, Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni di italiano*. Bologna: Zanichelli.
- Popović, Milenko (1980). „O frazemu i zamjenljivosti njegovih elemenata“, *Iz frazeološke problematike*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 47-55.

- Poulain, J-P. (2006). "Gastronomie française, gastronomies françaises", *Cultures culinaires d'Europe: Identité, diversité et dialogue*. Éditions du Conseil de l'Europe, 161-174.
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Prčić, T. (2011). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Prodanović-Stankić, D. (2004). „Metafore s nazivima životinja u engleskom i srpskom jeziku“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. 47, св. 1/2. Нови Сад: Матица српска, 131-145.
- Prodanović-Stankić, D. (2008). „*Životinje u poslovice na engleskom i srpskom jeziku*“. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Rupar, J. (2014). "Conceptualization of Money and Related Concepts in Idioms in Serbian and English", *Језици и културе у времену и простору*, тематски зборник. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 103-115.
- Signore, G. (2010). *Storia delle abitudini alimentari: dalla preistoria ai fast food*. Milano: Tecniche Nuove.
- Sikimić, B. (1997): „Jedna srpsko-rumunska folklorna izoglosa“, *Radovi simpozijuma jugoslovenski Banat, kulturna i istorijska prošlost*, 1. Beograd 160-176.
- Silaški, N., Đurović, T. (2013). "The FOOD metaphor in structuring the global financial crisis in Serbian – magazine covers as multimodal discourse", *Communication, Cognition and Media (CICOM 2012)*. Catholic University of Portugal, Braga, Portugal, 507-519.
- Stanojević, M-M. (2009). „Konceptualna metafora u kognitivnoj lingvistici: pregled pojmova“, *Suvremena lingvistika*, 35, 68, 339-369.
- Svensson, M. H. (2008). "A very complex criterion of fixedness: Non-compositoinality", *Phraseology: An interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1, 81-93.
- Turk, M. (1994). „Naznake o podrijetlu frazema“, *Fluminensia*, 6, 1-2. Rijeka, 37-47.
- Turk, M., Opašić, M. (2008). „Supostavna raščlamba frazema“, *Fluminensia*, 1, 19-31.
- Turk, M., Spicijarić-Paškvan, N. (2014). „Kontrastivna raščlamba kao postupak otkrivanja podrijetla frazema (na primjeru frazema sa zoonimskom sastavnicom)“, *Životinje u frazeološkom ruhu*, zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa „Animalistički frazemi u slavenskim jezicima“. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Vajs, N., Žic-Fuchs, M. (1998). „Definicija i frazem u jednojezičnom rječniku“, *Filologija*, 30-31. Zagreb, 363-368.

Vuić, B., Franc, V. (2011). „Biblijski frazemi u nastavi hrvatskoga jezika i prepoznavanje njihove semantike među studentima učiteljskog fakulteta – odsjek u Petrinji“, *Zbornik HDPL*. Osijek: HDPL, FF Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2011. 339-352.

Wierzbicka, A. (1986). “Human Emotions: Universal or Culture-Specific?”, *American Anthropologist*, New Series, Vol. 88, No. 3, 584-594.

Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across Languages and Cultures, Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

• Ситографија

Митрополит Антоније Блум. *Научимо се молитви*,
http://www.prijateljboziji.com/_naucimo-se-molitvi-mitropolit-antonije-blum/1227 [27. фебруар 2016.].

Ballarini, G. (2007). “Il nome del salame e la sua intelligenza”, *Premiata Salumeria Italiana*, nr. 5,
<http://www.pubblcitatitalia.com/premiasalumeriaitaliana/2007/5/7763.html>
[22. мај 2015.].

Bartmiński, J. (2009). “Linguistic worldview as a problem of cognitive ethnolinguistic”, *Slavic Cognitive Linguistics Conference*. Praha, October 15-17, 2009, <http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/13731> [15. август 2015.].

Dubreil, E. (2008). “Collocations: définitions et problématique”, *Texte: Textes & Cultures*, Volume XIII-n°1/2, <http://www.revue-texto.net/index.php?id=126>
[20. март 2015.].

Eco, U. (2009). “Teste d’Uovo”, *L’Espresso*, <http://espresso.repubblica.it/opinioni/labustina-di-minerva/2009/10/02/news/teste-d-uovo-1.16041> [18. јул 2015.].

Fryberg, S., Rhys, R. “Cultural models”,
http://www.arizona.edu/sites/default/files/cultural_models.pdf [26. јул 2014.].

Lewis, H. M. (1995). *Cognitive Development & Symbolic Differentiation: A Theory & a Methodology*,
<http://www.lewisimicropublishing.com/Publications/Cognition> [18. август 2014.].

Piirainen, E. (2011). "Folk narratives and legends as sources of widespread idioms: Toward a Lexicon of Common Figurative Units", *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, Vol. 48, 117-142, <http://www.folklore.ee/folklore/vol48/piirainen.pdf> [10. март 2015.].

Salsano, F. (1970). *Enciclopedia Dantesca*, http://www.treccani.it/enciclopedia/fico_%28Enciclopedia-Dantesca%29/ [13. март 2015.].

• Штампани речници

Драшковић, В. (1990). *Француско-српскохрватски фразеолошки речник*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Караџић, В. С. (1849). *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи – издао их Вук Стеф. Караџић*. У Бечу: У штампарији Јерменскога манастира.

Караџић, В. С. (1852). *Српски рјечник: истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима – скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић (Lexicon serbico-germanico-latinum)*. У Бечу: У штампарији Јерменскога манастира.

Клајн, И., Шипка, М. (2006). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј (Бачки Петровац: Култура).

Милосављевић, Б. (1994). *Српско-француски речник идиома и изрека*. Београд: Српска књижевна задруга: Просвета.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (I-XIV) (1959-1989). Београд: Институт за српскохрватски језик.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (I-XVIII) (1996-2010). Београд: Српска академија наука и уметности.

Речник српскохрватског књижевног језика (1967, друго фототипско издање 1990). Нови Сад, Загреб: Матица Српска, Матица Хрватска.

Клајн, И. (2000). *Италијанско-српски речник*. Београд: Nolit.

Jovanović, S. A. (1999). *Savremeni francusko-srpski rečnik sa gramatikom*. Београд: Prosveta.

Matešić, J. (1982). *Frazeološki rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Загреб: Školska knjiga.

Pittàno, G. (2009). *Frases feitas e locuções de italiano*. Bologna: Zanichelli.

Quitard, P. M. (1968). *Dictionnaire étymologique, historique et anecdotique des proverbes et des locutions proverbiales de la langue française: en rapport avec des proverbes et des locutions proverbiales des autres langues*. Genève: Slatkine Reprints.

Radicchi, S. (1985). *In italia, modi di dire ed espressioni idiomatiche*. Roma: Bonacci editore.

Rey, A., Chantreau, S. (2007). *Dictionnaire des expressions et locutions*. Paris: Le Robert.

Zingarelli, N. (2005). *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

- **Електронски речници**

Српска дигитална библиотека, <http://www.srpskijezik.com> [10. децембар 2013.].

Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, <http://www.cnrtl.fr/definition> [11. децембар 2015.].

Dictionnaire de français Larousse, <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais> [8. октобар 2015.].

Dictionnaire de l'Académie française, neuvième édition, version informatisée, <http://atilf.atilf.fr/academie9.htm> [27. септембар 2015.].

Duden online, <http://www.duden.de> [15. јун 2015.].

Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik – FES, <http://www.folklore.ee/justkui/sonastik/index.php> [11. март 2015.].

Gabrielli, A. (2015). *Grande Dizionario Italiano*. Hoepli, http://www.grandidizionari.it/dizionario_italiano.aspx [14. новембар 2015.].

Italiano che fatica, <http://www.italianochefatica.it/it> [28. децембар 2015.].

Paragoni in dialetto bergamasco, <http://www.facoetti.com/index.php/favole/132-paragoni-in-dialetto/234-paragoni> [23. новембар 2014.].

Quartu, M. (2010). *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*. Hoepli, <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire> [24. децембар 2015.].

Tommaseo, N., Bellini, B. (1861). *Dizionario della lingua italiana*. Torino, <http://www.tommaseobellini.it/#> [12. март 2016.].

Trésor de la langue française informatisé, <http://atilf.atilf.fr> [27. февруар 2016.].

Vocabolario Treccani, <http://www.treccani.it/vocabolario> [18. ноембар 2015.].

World Wide Words, <http://www.worldwidewords.org> [16. февруар 2015.]

Сажетак

Кулинарска терминологија у француској, италијанској и српској фразеологији

Предмет нашег истраживања су француски, италијански и српски фраземи који садрже кулинарску терминологију (лексеми које означавају различите намирнице (нпр. *јабука*, *јаје*), поједине врсте једноставнијих јела (нпр. *каша*, *кајгана*), месне прерађевине (нпр. *кобасица*, *салама*) итд.).

Корпус чини укупно 477 фразема (160 из француског, 174 из италијанског и 143 из српског језика). Одабране фраземе груписали смо у пет концептуалних поља: 'Човекове особине', 'Човекова стања', 'Човек као друштвено биће', 'Човек као активно биће', 'Човеков поглед на различите појмове и појаве из окружења' и утврдили да је за фраземе нашег корпуса карактеристичан антропоцентризам.

Резултати анализе показују да је највећи број фразема три језика мотивисан човековим искуством, кућним животом, изгледом намирница, различитим карактеристикама и симболиком намирница. С друге стране, поједини фраземи мотивисани су (застарелим) верским или народним обредима и обичајима, (старим) народним или сакралним веровањима или су преузети из Библије и других писаних и усмених извора. Међутим, објашњења о пореклу фразема често се заснивају на непровереним претпоставкама, те мотивација фразема понекад може бити нејасна због преплитања више утицаја и извора.

Компаративно-контрастивном анализом корпуса установили смо да су лезичка и семантичка подударња у три језика ретка. Само 34 случаја (102 фразема од укупно 477) су лексички и семантички еквиваленти у сва три посматрана језика.

Истоветности фразема посматраних језика и подударности у концептуалним пољима око којих се фраземи групишу засноване су на припадности француског, италијанског и српског народа европској традицији и хришћанској религији. Говорници ове три језичке заједнице имају сличну концепцију стварности и сличан поглед на свет, док су разлике у начину фразеолошког изражавања последица историјских и културолошких особености три народа.

Résumé

Terminologie culinaire dans les phraséologies française, italienne et serbe

Le sujet de notre travail sont les idiomes français, italiens et serbes portant sur la terminologie culinaire (les produits alimentaires (p. ex. pomme, œuf), les plats simples (p. ex. omelette, bouillie), les produits carnés (p. ex. saucisse, saucisson), etc.).

Dans ce travail nous avons étudié 477 idiomes au total (160 idiomes français, 174 idiomes italiens et 143 idiomes serbes). Nous avons classé les idiomes de ces trois langues en cinq groupes en fonction du concept qu'ils expriment: "Les caractéristiques de l'homme", "Les états de l'homme", "L'homme en tant qu'être social", "L'homme en tant qu'être animé", "La manière dont l'homme perçoit les différents phénomènes et notions du monde qui l'entoure". Nous avons remarqué que c'est l'anthropocentrisme qui caractérise les idiomes de notre corpus.

D'autre part, nous avons noté que les idiomes sont motivés par plusieurs choses: expérience de l'homme, vie quotidienne, apparence, caractéristiques et symbolique des aliments, etc. Certains idiomes sont motivés par des coutumes et des rites parfois archaïques ainsi que par d'anciennes croyances populaires ou religieuses. En outre, dans notre corpus nous avons repéré des idiomes issus de la Bible et d'autres d'origine incertaine.

L'analyse comparative et contrastive a montré que les correspondances formelles et sémantiques sont rares. Il n'y a que 34 cas (102 idiomes sur 477) de correspondance entre les trois langues.

Les ressemblances dérivent d'une religion et de traditions partagées dans l'ensemble des trois territoires linguistiques. La représentation du monde est très proche dans les trois langues. D'autre part, les non-correspondances sont dues aux diversités historiques et culturelles propres à chacune des communautés linguistiques étudiées.